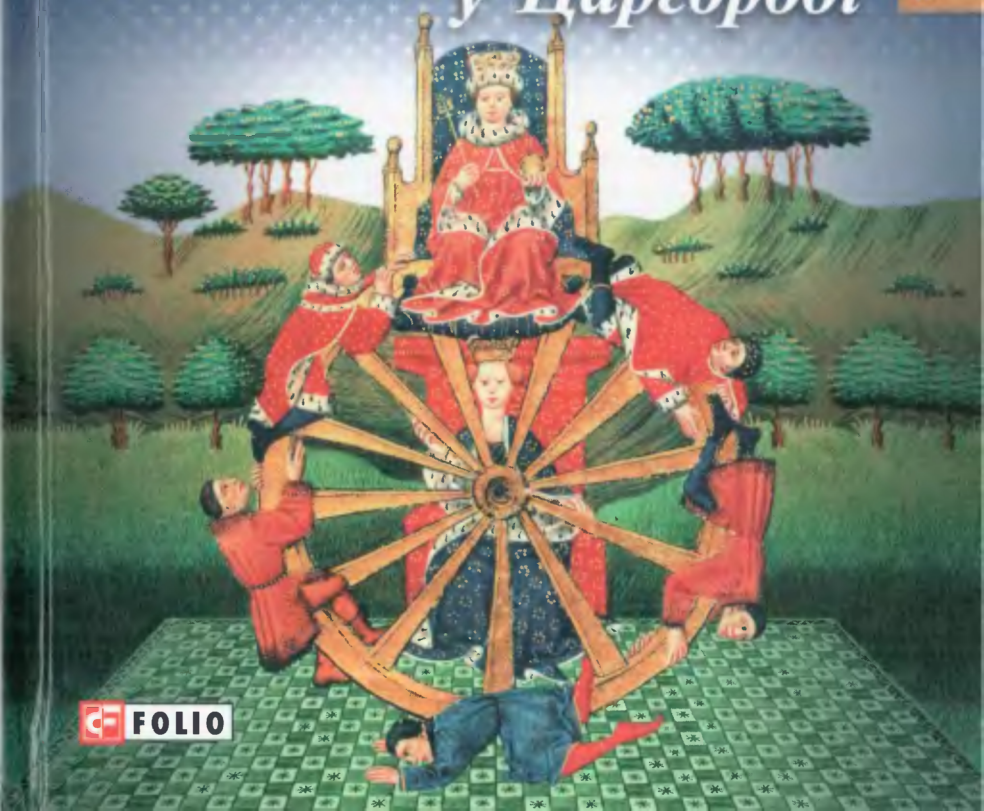

Мілорад Павич

Остання любов у Царгороді

Мілорад Навич

Остання любов у Царгороді

Посібник для ворожіння

Харків
«Фоліо»
2006

Major Arcana (Велика таємниця) — назва колоди з 22 гадальних карт. Ці карти позначені числами від 0 до 21 і разом з іншою, більшою колодою (**Minor Arcana**) складають Таро (**Tarot, Tarok, Tarocchi**). Виникнення Таро пов'язують з жерцями (ієрофантами) елевсинських містерій у Греції. На думку інших, Таро походять з традиції культів Гермеса. Такими картами часто користуються у своїх гаданнях цигани, які, як вважають, перенесли цю таємничу «мову» з Халдеї та Єгипту до Ізраїлю та Греції, а згодом розповсюдили по узбережжю Середземномор'я. Як відомо, Таро вже близько семи століть є в ужитку в Центральній Європі, Франції та Італії, а нині це загальновідома гра. Найстаріші карти Таро, що збереглися до наших днів, датуються 1390 та 1445 роками (колода **Minchiati** з музею Корер у Венеції).

Major Arcana, як правило, поділяється на три групи по сім карт. Під час гадання смисл кожної карти зокрема та стосовно інших карт тлумачить ворожбит, що знає їхні усталені значення (ключі) або ж сам надає їм певного змісту, який зберігає у секреті. Смисл карти Таро змінюється

залежно від того, чи вона лягла правильно, чи догори ногами, бо якщо карта лягає догори ногами, її значення змінюється на протилежне. Нині картам Таро та їхнім ключам приділяється велика увага в численних посібниках, які часто досить сильно різняться між собою. Коріння Таро — то символічна мова спільної свідомості людства. Символіка та ключі Таро пов'язані з античною Грецією, з Кабалою, з астрологією, нумерологією і т.д. Містичну силу й езотеричну мудрість Таро досягає через двадцять першу ініціацію «Блазень», символ карти, що є водночас нульовою, центральною та останньою картою «Великої таємниці» Таро.

З однієї енциклопедії

**КЛЮЧІ
ВЕЛИКОЇ ТАЄМНИЦІ
для пань обох статей**

Окрім своєї рідної мови, він говорив грецькою, французькою, італійською і турецькою, народився у Трієсті в сім'ї сербських торговців і меценатів Опуїчів, які мали на Адріатиці кораблі, а на Дунаї ниви й виноградники, з дитинства служив у частині свого батька, офіцера французької кінноти Харлампія Опуїча, знав, що в атаці та в коханні видих важливіший за вдих, носив розкішний кавалерійський мундир, серед зими спав на снігу під возом, щоб не виганяти з воза свою сучку з приплодом від російського хорта, а серед війни плакав за зіпсутими жовтими кавалерійськими чобітьми, кидав службу в піхоті, аби не залишитися без свого кавалерійського спорядження, божеволів за гарними кіньми й заплітав їм хвости, купував у Відні срібний посуд, надзвичайно любив бали, маскаради та феєрверки і почувався, як риба у воді, в салонах і вітальнях, де були жінки й музика.

Батько казав, що він шалений, наче вітрюган, і що йде по краю безодні, а він по черзі був схожим то на матір, то на діда, то на ще не народженого сина чи онуку. То був дуже показний чоловік, вище середнього зросту, білолиций, мав ямоч-

ку на підборідді, наче пупок, довге волосся, густе й чорне, як вугіль. Брови він тонко закручував, наче вуса, а вуса заплітав, як батоги. На безкраїх воєнних дорогах у Баварії, Сілезії та Італії жінки захоплювалися його поставою, тим, як він їздить верхи на коні, і довгим розчесаним волоссям, яке, втомившись від переходів і труднощів військового життя, він сушив біля вогнищ у придорожніх корчмах; вони його жартома перодягали в жіночі сукні, встромляли білу троянду у волосся, відбирали в нього останню монетку на вечірках, поступалися йому, хворому і змученому, своїми постелями і зі сльозами на очах прощалися з кавалерійськими частинами після зимівлі. А він казав, що всі його спогади — в торбі для харчів.

З чужою, жіночою посмішкою на обличчі, порослому бородою, молодий Опуїч ще хлопчиком, з батьком, а потім і сам у французькій кавалерії об'їздив Європу від Трієста, Венеції та Дунаю до Ваграма й Ляйпціга і виростав по французьких бівуаках, пройшовши за кожне десятиріччя по одній війні. Пані Параскева Опуїч, його мати, марно посилала йому «тістечка з сумними горіхами». Молодий Софроній Опуїч народив свого диявола раніше, ніж дитину. Одним оком він був у бабцю по матері, яка перш за все була грекинею, а другим — у батька, який в останню чергу був сербом, тож молодий Опуїч з Трієста бачив світ зизими очима. Він шепотів:

— Бог — це Той, Хто Є, а я той, хто не є.

Ще змалку він носив у собі добре сховану велику таємницю. Він наче відчував, що з ним як з людською істотою щось негаразд. І, цілком природно, хотів це змінити. Він хотів цього нишком і дуже сильно, трохи соромлячись того бажання, ніби якогось непристойного візиту. Це скидалося на якийсь легкий голод, що завиває, наче біль під серцем, чи на якийсь легкий біль, що прокидається, наче голод в душі. Він не пам'ятав, коли саме пробудилось у ньому те приховане прагнення зміни, яке мало вигляд маленької безплотної сили. Начебто він лежав, з'єднавши кінчики середнього й великого пальців, і шойно його здолав сон, рука впала і він розтулив пальці. Тоді

він стрепенувся, наче щось випустив з руки. Насправді, випустив себе. І бажання було тут. Страшне, неблаганне бажання, таке важке, що під його тягарем він почав кульгати на праву ногу... А іноді йому здавалося, що колись давно у своїй тарілці, щерть наповненій капустою, він знайшов чиюсь душу і жадібно з'їв її.

Отак у ньому зародилося щось таємниче й могутнє. Важко сказати, чи то була якась запаморочлива амбіція, пов'язана з його власним і батьковим військовим покликанням, чи недосяжне прагнення зустріти нового, справжнього ворога й розумнішого союзника, чи то молодий Опуїч хотів помінятися місцями у стосунках з батьком, чи його, імператорського кавалериста, манив південь і вабили загиблі балканські царства, що сягали аж до Пелопоннесу, чи було щось таке в крові його бабці грекині, чий рід збагачувався на торгівлі між Європою й Азією, чи то було якесь третє щастя і бажання, з тих, каламутних і сильних, які не дозволяють обличчю бути спокійним. Воно то показує, як людина виглядатиме в старості, то як виглядала тоді, коли її ще тільки вуха по світу носили. Бо людське обличчя дихає, воно весь час вдихає й видихає час.

Відтоді він безперестанку й багато працював над тим, щоб якась суттєва зміна сталася в його житті, щоб його мрія здійснилася, але приховував це, як тільки міг, і тому його вчинки часто залишались незрозумілими для оточуючих.

З того часу носив молодий Опуїч крадькома камінь під язиком, наче таємницю, чи, краще сказати, таємницю, наче камінь, а на його тілі відбулася певна зміна, яку важко було сховати і яка поступово ставала легендою. Першими це помітили жінки, але нічого не сказали; згодом про це вголос стали жартувати чоловіки в його полку і новина рознеслась по всьому театрові воєнних дій.

— Він як жінка. Завжди може! — говорили, сміючись, офіцери з його частини. Молодий Опуїч від того судного дня йшов по світу з таємницею в собі та завжди готовим чоловічим списом під животом. Його одинадцятий палець випростався

й почав рахувати зорі. І залишився таким. Йому це не заважало, він весело їздив верхи, однак про свою таємницю, яка могла бути причиною всього, нікому ніколи не говорив.

— Дурня клеїть, — казали офіцери з його частини, весь час маршируючи на північний захід, у напрямку, що веде в невідоме. На цей вкритий багнюкою військовий шлях він ступив за батьковим бажанням, та самого батька, капітана Харлампія Опуїча, майже ніколи не бачив. Часом він пригадував, як уночі, в їхньому просторому домі у Трієсті, батько в пітьмі підіймає голову з подушки й безконечно довго до чогось прислухається.

— Що він слухає? — чудувався хлопчик. — Дім? Війну? Час? Море? Французів? Своє минуле? Чи прислухається до страху, що лине з майбутнього? Бо майбутнє — то стійло, з якого виходить страх.

А потім в якусь мить мати повертала батькову голову на подушку, аби він не заснув отак, із заціпенілою шиєю й настороженими вухами. Опуїч-старший, якого боялись і підлегли, й начальники, любив сина більше, ніж мати. І опікувався ним з величезної далини своїх рухомих бойовищ. Син давно його не бачив і вже й не знав, як виглядає батько і чи зміг би він його впізнати. Не кажучи вже про матір у Трієсті. Вона не дарма казала про сина:

— Цей замішаний на двох кривцях, сербській та грецькій. Безсоння він хоче перетворити на веселку, а сон — на крамницю.

А поручик Софроній Опуїч був таким, як його хорти. Він чув і бачив з-за рогу. Був уже давно солдатом, нюхав порох і в перемозі при Ульмі, коли мав чотирнадцять років, і в поразці у Пруссії у двадцять два, та в глибині душі ще залишався дурним хлопчиськом. Він все ще за одним рогом бачив батька, а з-за іншого чув свою матір. І прагнув їх зустріти. Він не знав, хто він.

ПЕРШІ СІМ КЛЮЧІВ

— Хотите, я вас погодую груддю, mon lieutenant? — спитала дівчина молодого Опуїча перед шатром в передмісті Ульма.

Увагу поручика привернув птах, що на швидкому вітрі над шатром летів на місці, наче прив'язаний. У шатрі чоловічий голос співав «Спогади — то піт душі», й Опуїч заплатив і ввійшов.

Усередині на столі стояв маг, оперезаний змією, що ковтала свій хвіст, і співав. У волоссі в нього були червоні троянди. Завершуючи пісню, він спрямував високий голос через своє ікло, ніби цілився просто в того птаха над шатром, і збив його голосом, наче стрілою. Потім запропонував свої послуги відвідувачам. Він міг з'їсти ім'я будь-кого з присутніх за чверть Napoleon d'ог-а, а за трохи більшу суму не лише ім'я, а й прізвище.

— Хто погодиться, ніколи більше не зватиметься так, як тоді, коли ввійшов! Якщо ви маєте ключі від дому, а дім ваш зруйнований війною, я можу його відновити, просто кинувши ключі в мідний казан, бо кожний ключ створює

відлуння, яке точно описує у вусі вигляд і розміри кімнати, котру він стереже.

Наостанку маг запропонував присутнім загадати по бажанню, і він зробить так, що воно справдиться, а *mademoiselle Marie* з радістю погодує груддю на виході кожного з присутніх добродіїв на знак вдячності за те, що вони відвідали це місце. Коли прийшла черга Опуїчеві загадувати бажання, маг злякався, хоча бажання йому не повідомляли, швиденько зііз зі столу й хотів було шмигнути з шатра.

«Ніколи не буває багато розуму в одному дні, ані багато меду в одній квітці», — подумав Опуїч і, наздогнавши мага, схопив його за комір, сів на якусь бочку й посадив його собі на коліно.

— Висунь язик! — наказав він, що маг тут же й виконав. — Чи йде дощ?

Маг кивнув головою, хоча дощу не було.

— Брешеш! Ти думаєш, що можеш гратися зі мною, як з отим птахом, який летить на місці над твоїм шатром? Ти знаєш, хто я такий?

— Знаю, тому й хотів утекти. Ти син капітана Харлампія Опуїча з Трієста.

— Добре, тепер до діла. Ти можеш вчинити так, щоб бажання здійснилось, чи ні?

— У твоєму випадку не можу. Але знаю, де це можливо. Скажу тобі дещо по секрету. В Царгороді в одному храмі є колона, до якої прикріплений мідний щит. У центрі щита отвір. Хто забажає чогось, засовуючи великий палець у той отвір, і опише долонею коло, так, щоб ні на мить не відірвати її від мідної поверхні, а палець щоб залишався в отворі, — того почують. Але вважай і бережись, мій пане. Коли Бог хоче когось покарати, то обдаровує його водночас і здійсненням бажання, й великим нещастям. Може, він

так чинить лише зі своїми улюбленцями, ми не знаємо, та нам і так все одно. Тому бережись, пане поручику. І не забудь пісню «Спогади — то піт душі».

— Я не вірю жодному твоєму слову, — відповів поручик, — та все ж таки задам тобі ще одне питання. Ти можеш допомогти мені знайти мого батька? Я не бачив його, відколи камінь схуд, а вітер погладшав. Знаю, що він відступав до Ляйпціга, а де зараз, не знаю.

— Цього я тобі не зумію сказати, але скажу, що до цього шатра щочетверга приходять компанія злодюжок і шарлатанів, яка показує вистави для легковірних. Вони грають одну містерію про смерті капітана Опуїча, твого батька.

— Як то про смерті? Та ж він живий!

— Я знаю, пане поручику, що живий. Але та вистава власне так і називається — «Три смерті капітана Опуїча».

— Жодному слову твоєму не вірю, — мовив ще раз поручик і пішов спати.

Та в четвер він дещо довідався. В маговому шатрі справді показували три смерті Харлампія Опуїча, його батька. Увійшовши в шатро, молодий Опуїч запитав першого ж з ряджених, котрого вхопив, як вони наважуються зображати смерть живої людини, але той спокійно йому відповів:

— Знайте, що за виставу заплатив особисто капітан Харлампій Опуїч, який, мій пане, є великим шанувальником лицедійства і благодійником театру та комедії. Він зараз на Лабі.

Поручик Софроній, звісно, знав, що його трієстські Опуїчі здавна були театральними меценатами, тож йому не залишалось нічого іншого, як сісти й подивитися виставу. Актори, побачивши його в шатрі, наче скам'яніли. Вони його впізнали. Він сказав їм починати й не зважати на нього.

Спочатку перед ними з'явився якийсь чоловік в чужій бороді і французькому мундирі. Він грав капітана Опуїча. Поруч стояли чотири жінки й дівчинка. Одна з них звернулася до нього:

— Щоб між нами не було непорозумінь, май на увазі, що я не дух твого прадіда по матері, ні він сам в личині упира. Він помер, і від нього нічого не залишилось, ні тіла, ні духу. Та оскільки смерті не вмирають, я тут. Я його смерть. А оце біля мене — смерть твоєї прапрабабці. Це все, що від неї залишилось. Якщо тобі все ясно, йдемо далі. Отже, кожен з твоїх предків мав лише по одній смерті. Ти — ні. В тебе буде три смерті, ось вони. Оця стара, оця красуня і ця дівчинка, то три твої смерті. Добре придивися до них...

— І це все, що залишиться від мене?

— Так. Це все. І це немало. Та вважай, капітане, ти не помітиш своїх смертей, пройдеш під ними верхи на коні, наче під тріумфальною аркою, і продовжиш свій шлях, ніби нічого й не сталося.

— А що ж буде після моєї третьої смерті, коли я втретє стану упирем?

— І тобі, й іншим якийсь час здаватиметься, що ти й далі живеш, наче нічого не сталося, аж поки не прийде до тебе остання любов, поки не задивиться на тебе жінка, з якою ти міг би мати дітей. Тоді ти зникнеш тієї ж миті на очах у всіх, бо третя душа не може мати потомства, як і той, хто втретє стає упирем, не може мати дітей...

Потім у шатрі стало темно і розляглося ревіння ведмедя. Коли світло повернулось на сцену, там один чоловік у французькому мундирі (він зображав капітана Опуїча) і величезний ведмідь боролися не на життя, а на смерть. Чоловік вдарив ножом звіра, і той з передсмертним хрипом

помочився на нього й придушив. І людина, й звір повалилися на землю... Люди заплескали в долоні, актори роздали глядачам по ложці колива за упокій душі вбитого, і хтось зауважив, що то була перша смерть капітана Харлампія Опуїча. Слідом мала йти друга.

Красуня з першої сцени вийшла тоді до глядачів і мовила:

— Ви, люди, не вмієте міряти свої дні. Ви міряєте лише їхню довжину й кажете, що вони тривають 24 години. А ваші дні мають інколи глибину більшу за довжину, і та глибина може досягати місяця, а то й року. Тому ви й не здатні охопити поглядом своє життя. Не кажучи вже про смерть...

Після цих слів до шатра в'їхав верхи на коні капітан Опуїч, розштовхуючи глядачів і тримаючи в руці військову підзорну трубу. За ним з'явився чоловік в австрійському мундирі з рушницею. Капітан обернувся і приклав трубу до ока. Тоді той другий убив його крізь підзорну трубу. Капітан упав з коня, а тварина, відчувши свободу, поскакала галопом надвір у ніч... То була друга смерть капітана Опуїча. І знову роздали коливо за упокій його душі.

Тоді дівчинка з першої сцени вийшла до глядачів і вклонилась.

— Ще не йди. Моїм мертвим зле цього вечора; запхай мені палець у вухо, щоб я знала, що ти зі мною і тоді, коли я засну. Слухай! Серце в темряві відстукує всі чийсь роки, які сповнюються в нас...

То був пролог до третьої, наймолодшої капітанової смерті. На сцені була ніч (так само, як і надворі). Двоє людей з ліхтарями й шаблями вийшли один назустріч одному. Це, очевидно, була дуель. Один з них зображав капітана Опуїча (у французькому мундирі), а інший — австрійського офіцера. Той, що зображав Опуїча, раптом

зупинився, встромив шаблю в землю, повісив на шаблю ліхтар, а сам відступив убік, збираючись напасти на того іншого зі спини. Він підходив до противника крізь темряву, слідкуючи, як той нерішуче стоїть з ліхтарем у руці за декілька кроків від нього і не може розібрати в темряві, що надумав його ворог і чому він стоїть. Тієї миті, зовсім несподівано, Харлампій Опуїч налетів у темряві просто на австрійський багнет, далеко від шаблі й ліхтаря, котрі той інший теж хитро залишив устромленими посеред вулиці. І то була третя смерть капітана Опуїча.

«Нічого не розумію», — думав молодий Опуїч, виходячи з шатра.

І тут за його спиною почувся голос:

— Краще тобі й не розуміти!

Озирнувшись, поручик побачив мага з трояндами у волоссі й запитав його:

— Де правда? Живий мій батько чи ні?

— Кожна людина має дві минувшини, — відповів маг, — одна зветься «Сповільнення»; ця минувшина росте разом з людиною від її народження і йде до смерті. Інша минувшина зветься «Лаз», і вона повертається від людини до її народження. Ці дві минувшини мають різну довжину. Залежно від того, котра з двох минувшин довша, людина занедужує від своєї смерті чи не занедужує від своєї смерті. Друге означає, що людина буде свою минувшину і по той бік могили, й вона росте після її смерті й далі. А правда — між двома тими минувшинами... Та чому б панові поручику не пошукати «Папесу»? — спитав наприкінці маг і пішов геть.

Папеса могла в чужих сльозах прочитати все, що людині снилось. Вік свій вона провела в Ульмі і в молодості не займалася гаданням. Вона говорила:

— Навіщо мені дивитися в чужий шматок часу лише для того, щоб дізнатися, з чого зшитий чужий час? Мене не цікавить, що пани носять у годинниках і котра година у пань під корсетом.

На одній вуличці шириною в лікоть — так розповідають — вона вирішила збудувати невеличкий дім. Щойно скінчилися земляні роботи, будівельники звеліли їй дати їм свої карти, сказали, щоб вона їх перемішала й перехрестила, і під кожний з 78 каменів у фундаменті її дому поклали по одній карті лицем до землі. Не дивлячись, де яка.

У тому домі Папесі одного вечора приснився сон, з тих, що тривають удвічі довше від ночі, якої вони сняться. Вона лежала у своєму ліжку з металевими кульками на всіх чотирьох опорах. До неї підійшли чоловік і вродлива молода жінка, обв'язали їй шию її власною косою, а косу прив'я-

зали до прутів ліжка в головах. Потім ліжко трохи підняли, так, щоб коса лише натягнулась. Вони їй сказали:

— Зараз ми перенесемо твій дім на небо. Для цього нам потрібна лише одна добра ніч. Ми швидкі й сильні. Якщо не будеш опиратися й кричати, ми тебе не чіпатимемо. Якщо кричатимеш — побачиш свій дім на небі, і то відразу. Ми тебе навіть не будемо переносити з ліжка.

Вона закричала, і вони трохи підняли узголів'я ліжка. А самі виносили все з дому й складали на воза. Папеса все кричала, і тоді вони поставили ліжко сторчма разом з нею, і вона до ранку висіла в ліжку на своїй косі.

Прокинулась вона у своїй постелі, але посеред пустки. Тієї ночі над нею, живою, злодії справді розібрали весь дім і винесли все, камінь за каменем, черепичину за черепичиною. Ніколи не знайшлося жодне вікно, жодна клямка. Лише ліжко з балдахіном і чотирма стовпчиками не зачепили, але воно стояло майже вертикально біля стіни сусіднього будинку, так що вона лежала там напівзадушена власною косою і дивилась у землю собі під ноги.

Після цього вона не захотіла будувати новий дім, а жила по сусідству. Тим часом з фундаменту вкраденого дому вирости білі й червоні троянди, кипариси, соняхи, колосисті стебла пшениці, лілії та пальми, а посеред саду зійшло «дерево життя» і поруч з ним «дерево пізнання», і всюди були вінки й арки з листя й рослин.

Відтоді Папеса розповідає, що дім її на небі, тримає своє ліжко з балдахіном у саду і тут гадає на картах.

Тут її застав і поручик Опуїч. Він пройшов між двома каменями, на які йому вказали, чорним і білим, і ввійшов у сад.

— Ти Папеса? — спитав він стару, яка там була.

— Я Місяцева діва, — відповіла вона.

Поручик попросив її погадати йому. Погадати і на нього, й на батька. Вона сказала йому прийти ввечері. Тоді почала розкладати карти по всьому ліжку. Коли перевернула першу карту, то прочитала з неї таке:

— Твій батько належить до ордену міцно пов'язаних між собою людей. У монастирях їх називають гуртожителями — це монахи, що живуть у спілці, разом їдять, ходять на молитву і живуть разом.

А тут, ззовні, де живемо ми, це люди, які головним чином тримають владу в руках, ведуть війни, твій батько сильний, має шаблю в руці й одну виграну війну під чобітьми. Він і такі, як він, крім того ще й чудові лікарі, травники, співаки, будівничі, виноградарі, музиканти й письменники.

— Що стосується тебе, — продовжувала Папеса, все ще дивлячись у ту саму карту, — ти не будеш належати до їхнього кола, кола свого батька. Важко бути сином переможця! Світ ніколи не належатиме йому. Так і з тобою. Твій батько і його братство довіку триматимуть тебе й інших своїх дітей у дитячому візочку. Так і постарієш у колисці. Ти весь час мрієш про батьківський дім, більше любиш жіночі ікони за чоловічі і станеш одним із тих самотників, кожен з яких сам турбується про свій одяг і вогонь. Ти їстимеш один і спатимеш один.

— Зачекай-но, — мовив на те Софроній, — ти з тієї ж карти читаєш моему батькові одне, а мені зовсім інше! Як це?

— Дуже просто. Один п'є вино, і воно йому на користь, інший п'є те ж саме вино, і воно йому шкодить. Що ти хочеш?

— Продовжуй.

Місяцева діва відкрила нову карту і прочитала з неї таке:

— Твій батько й ті, що з ним, підтримуватимуть один одного, наче велика свята родина, через чужі держави будуть нести вони свій святий дух братерства, якому все під-

коряється. Твій батько не буде мати жодного майна, бо все, що він має, буде спільним, отже, як він вважає, і його. Його церква — то і їхня церква, тобто вони самі будуть церквою. Твій батько більше любить день, аніж ніч, а чоловічі ікони більше, ніж жіночі. До того часу, поки держава, якій ти служиш, ставатиме могутнішою й заможнішою, вона належатиме твоєму батькові. І тим, хто з ним, його братству.

А ти, мій красеню, любитимеш ниви й ніколи не станеш воїном, але вивчиш мови ворогів твого батька. Ти навчишся гарно й солодко говорити, і тому вмітимеш мовчати. Може, мовчатимеш роками.

І ще одне. Тебе іноді муляє правий чобіт?

— Муляє.

— Я так і думала. Ти роками будеш ховати й носити під серцем щось велике, якусь мрію, якусь таємницю чи бажання, таке величезне, що під його вагою ти вже кульгаєш на праву ногу. Ти багато подорожуватимеш за тим бажанням, за тим голодом, що схожий на біль, блукатимеш по дорогах за своїм болем, що жене той голод по світу. І боротимешся з ним роками. Потайки і сам. Бо такі, як ти, один одного не терплять. У тебе не буде друзів... І тому ти не знатимеш, хто ти.

— Я чудово знаю, хто я і що я, — перебив її поручик, — я той, кому плюють у долоню, коли він працює, і в тарілку, коли він їсть. Я поглинач ножів і мороку, стрибаю з одного божевільного каменя на інший, а одна моя нога другій добра не бажає. В одній кишені в мене росте пшениця, в іншій — трава, я ношу душу в носі, а мене вчать чхати. Батько мій — той, хто тримає Бога за бороду, а чорта за роги, а мені дощі падають у миску і сніг у ліжко. Я той, хто чешеться виделкою, той, хто саджає ножі і вирощує зуби, бо ложки в мене не ростуть, коли я їм... Не треба мені твоєї калічної оповіді.

— А що тобі треба, соколе мій?

— Те, що ти говорила, то чоловіча історія. Я вже чув її по монастирях. А що з жіночою частиною історії? Ти скажеш мені, де місце жінок у тому твоєму, чи то монастирському, чи якому завгодно поділі? Чи ти забула про жінок? А може, той поділ лише для чоловіків? Я хочу знати, хто моя мати, хто мої сестри, хто будуть мої доньки.

— Цього я тобі не скажу. На це питання тобі дасть відповідь дехто, хто є «третьою туфелькою».

— Що таке третя туфелька?

— Це жінка обох статей.

— Як це? — здивувався поручик.

— У чоловіків лише одна стать. У жінок дві. А третьою туфельки стережись!

Тієї миті в молодого Опуїча знову з'явився під серцем той маленький голод, що мовчить у душі, наче біль. Він відчув себе в саду так, ніби його обкурили ладаном, як у церкві, почав читати й розуміти значення запахів, так, як читають написане. А запахи вели його своїм шляхом, крізь рослини в землю. Лілія відкрилася йому, як чиста думка, якої не торкалося бажання, як вічне життя, як молоко матері уві сні, як осяче удо, як одяг, недоступний людині, але як рушник, доступний молодості. Біла троянда запахла, наче Фракія, Євою до гріхопадіння, пітом Мухамеда, людською душою і кров'ю Венери, вільною від тваринячої похоті, а коли та кров зафарбувала її в червоне, троянда запахла пристрастю, Євою після гріхопадіння, клятвою диявола й Божим благословінням, і тут троянда з п'ятьма листками ляснула його життєвою силою, що належить богівій війни. Кипарис зашелестів, наче святе дерево богині кохання, з'явилося відчуття раю і Святої Гори, вогню, Зевсового скіпетра і стріли Амурової, запашного вогню, а коріння його було, як срібло, золото і бронза. Пшениця пахла

тілом Христовим, Матір'ю-землею, гранатом і підземеллям, а у відлунні відчувалися сіль і вино, пальма несла перемогу над смертю й силу руху; соняхи дивилися на нього, а не на Сонце, дерево пізнання за спиною старої пропонувало йому п'ять своїх плодів, як п'ять людських відчуттів, а дерево життя за його спиною замість 12 своїх листків дістало стільки ж вогників, котрі тут же поєдналися з сузір'ями на небі і з тим болем у ньому.

Тоді він побачив, як Папеса знову почала відкривати на своєму ліжку карти: спершу випав «Маг», потім «Жрець», згодом «Два жезли», «Туз денаріїв», «Туз кубків» і «Поміркованість».

— Для лілії досить, — сказала вона. І стала викладати нові карти. На ліжку випали «Блазень» для білої троянди, «Маг», «Жрець» і «Королева денаріїв» для червоної, а для п'ятилистої троянди відкрилася «Смерть». Для пальми випала карта самої «Папеси», для кипариса і пшениці — карта «Цариці», для соняха — карти «Королева жезлів» і «Сонце», а для дерева любові й дерева пізнання Папеса відкрила йому карти «Коханці» й «Колісниця».

— Значить, рослини заговорили мовою карт з фундаменту твого вкраденого дому? — спитав поручик.

— Ні. Карти вже тисячу років говорять мовою рослин, в яких записана людська доля. А третя туфелька — це та, що не топче рослин.

Вийшовши на світанку з саду, поручик Софроній Опуїч відчув себе наче на краю безодні. Якась охрипла ворона пролетіла над ним і двома своїми чорними крильми розчесала вітер. Він відчув, що його самотність раптом подвоїлась. А потім виросла ще трохи, на мить зупинилась і тоді знову повернулася до числа два. В його самотності самотником був ще хтось. І він подумав, що для самотньої людини це справжнє щастя.

На Великдень 1813 року хорунжого Софронія Опуїча послано з таємним військовим дорученням у головний штаб своєї армії. Шлях його пролягав через Трієст, і Софроній нарешті, через стільки років, знову побачив червону землю, рудих корів з блискучими кулями на рогах, вдихнув гіркий вітер з моря і заночував у батьківському домі, не встигнувши того вечора побачити матір.

У величезному сонному домі його зустріла красуня з коштовним каменем в зубі, з чорним, притрушеним срібним пилом волоссям і штучною родимкою між грудьми.

«Цій завжди буде 17 років», — подумав Софроній, а вона сказала, що зветься Петра Алауп, що ніби доводиться йому тіткою і що від пані Параскеви, його матері, дістала наказ влаштувати його на ніч. Вона завела його в кімнату, де на стіні висіли ікона, дзеркало й картина в золотій овальній рамі. Опуїч з подивом зауважив, що на картині зображена лише оксамитова штора. Петра повернула дзеркало до стіни, щоб не приваблювало нічних комах, нічого не питаючи, допомогла молодому Опуїчу роздягнутися і поклала

в ліжку, наче дитину. Побачивши, як стирчить його одинадцятий палець, вона зауважила:

— Пані Параскева каже, що отакому тобі не можна завтра до церкви.

Потім сіла під лампу і заходилася плести.

— Ти голодний? — спитала вона, сміючись у своє плетиво.

Опуїч і собі усміхнувся й мовив:

— Я маю ім'я риби. Ще мені потрібна риба, от я й ситий. Та вона дається не кожному.

— Ти глянь на нього! — відповіла Петра, — зараз він усього б хотів і все б віддав, аби отримати, а щойно отримає, зразу ж засне на тобі й наповнить тобі рот слиною з хтозна-якого поганого сну, де йому дають те, чого б ніколи не дали наяву. Ледве й виберешся з-під нього. Ось тобі клубок, тримай, доки не заснеш. Тільки вважай не порви нитку. Якщо вона порветься, піде за водою той, кому я плету.

— А що ти плетеш?

— Зібрала волосся та й плету нахуйник.

— Кому?

— Певно що не тобі, я ж з тебе мірку не знімала.

Тут Петра перестала плести й піднесла свою гарно вирізьблену руку до грудей.

— О-о-о-х, горе мені, — прошепотіла вона.

— Що тобі?

— До мене хтось прийшов.

— Хто прийшов?

— Якийсь маленький біль під серцем, що плаче, наче маленький голод. Чи, вірніше, маленький голод, що шукає біль.

— Можна сказати, що хтось приходив раніше, а цей біль і голод на дні душі й самі з'являються після тих відвідин,

не будь я той, хто носить білу бороду в чорній. Знаю я, в яку чашу не доливають.

— О-о-о-х, горе мені! В яку?

— В повну, ти й сама добре знаєш.

— Нічого ти не знаєш. Твій розум працює лише на вуха. Ти знаєш, скільки їх ночувало під оцим волоссям?

— Не знаю.

— Отож, я й сама не знаю. Та знаю, що народилася з цим голодом.

З цими словами Петра підійшла до вікна, висмикнула з горщика жмут їжакової трави, поклала його до рота, зав'язала язиком вузол і показала той вузол Софронію.

— Готово! Більше не болить... А ти? Я б сказала, що ти жіночого хліба ще не куштував. Правда? Ніяк тобі не відкриється третє око? Ну, ну, не бійся. І той годинник, що стоїть, у певну мить показує точний час. Давай я тебе навчу, як молитися в чотири руки, якщо ти дещо відгадаєш.

— Що?

— Вгадай, як називається моя ліва цицька!

— Не знаю.

— А права?

— Знаю! — і хорунжий Опуїч шепнув щось у пільму.

— Вгадав! — захихотіла Петра, схопила зі стіни гітару й подала йому.

— Я не вмію грати.

— Я тебе й не прошу. Кинь всередину срібняка й заходь.

Софроній тоді вирішив розіграти останню карту. Він поклав руку собі під груди й заголосив.

— Що тобі? Чи до тебе теж хтось прийшов? Маленький біль під серцем, що плаче, наче маленький голод?

— Ні, не те.

— А що ж?

— Я не маю срібняка.

— Скнура, — сказала Петра, обернула дзеркало в кімнату, а ікону до стіни й лягла в Софронієву постіль. На кожній циці в неї було щось подібне до невеличкої грушки.

— Якщо в тебе немає срібняка, то є у твоєї матері, — сказала вона йому німим шепотом губами до губ...

— Пі, пі, пі, мої красні, будьте мудрі та не вірте кожному вітрові!

Цими словами розбудив хтось у середу, в день святого Мартина-ісповідника, молодого поручика Опуїча посеред його дому в Трієсті.

— Пі, пі, пі, мої красні, — говорив глибокий голос, наче з піхви долинав, — нехай ваш свічник буде з тисячі один! Вовки й полічених овець їдять. Пі, пі, пі, мої красні. Не переходьте у край печалі, на лихі рамена, з берега щастя й міри на берег піску й вітру, де все, що має вагу й ціну, вартує не більше, як шапка без голови. Та пильнуйте й з іншого боку! Щоб не перейшов на ваш бік отой мій син харциз, в котрого між очима росте морок, а між зубами поцілунки. Навіть чума вас не дістане там, де він дістане... Пі, пі, пі, мої красні...

Над ліжком нахилилася огрядна жінка з де-не-де помальованим сивиною волоссям, та, оскільки сиве волосся росло в неї повільніше за чорне, пасма сивини були набагато коротшими. Вона дивилась на нього поцяткованими, як зміїні яйця, очима. Ще не розплющивши повік, Софроній відчув, що вона пахне акацією і по тому запахові впізнав свою матір. Поруч з нею над ліжком схилилося чотири чи п'ять осіб жіночої статі, що шелестіли своїми кринолінами, і лисий хлопець з чорними вусами.

— Вставай, ледарю, пора до церкви! — лагідно говорила йому мати, обертаючи ікону в кімнату лицем. — Що

клює курка? Пшеницю. А чим годується годинник? Цоканням, красеню мій. Послухай, він весь час клює і цокляє одне й те ж — за-раз! за-раз! за-раз!

І пані Параскева різким рухом скинула покривало з сина, а жінки скрикнули, побачивши його нагого і настовбурченого.

— Я її вб'ю, оту Петру! Як ти такий до церкви підеш? — скипіла пані Параскева і схопила себе хрест-навхрест за вуха.

Церква Святого Спиридона була повна, видно було, що вона з одного боку осідає, бо з південної сторони нижній край ікон трохи відставав від стіни. Під тим місцем, на якому була збудована церква, текли підземні води. Посеред служби хтось наступив Софронію на шпору, і він озирнувся. Побачив Петру в чорному вбранні, з якого саянула її посмішка з коштовним камінчиком на дні.

— Дивись, — звернула вона його увагу, — ота, що стоїть біля ікони святого Алімпія, та, що обвила косою шию, то твоя сестра Сара. Вона носить перстень під язиком, щоб обманути голод, а ввечері надягає панчохи замість рукавиць, бо її немає кому зігріти. Ота, що стоїть біля твоєї матері і може оперезатися волосиною, то твоя невістка Аніца. Можеш їй налити келих вина між груди і випити, і жодна крапля не проллється. А біля неї твоя невістка Мартіца, легка на ту справу, як на сльози. Якщо вона тобі сниться, переверни подушку, і ти їй також приснишся. Отой лисий, то її чоловік і твій брат Лука. Він зараз тримає камінь у руці, щоб не заснути в церкві. Якщо засне, камінь випаде й розбудить його. А твоя мати каже, що він тримає камінь і в ліжку, коли завалює Мартіцу...

— А тепер трохи п'яного хлібця, — сказала пані Параскева Опуїч, сідаючи за стіл на дванадцять персон, — і кинемо погляд у юшку.

А ось що я кажу їм, єретикам, про тебе, Господи, що бережеш мені щастя під порогом. На чиему возі їду, тому й коня хвалю! Помилуй, Господи, господаря нашого й мого пана Харлампія, вимий йому і нам руки, Господи, перед хлібом Твоїм і кров'ю Твоею, бо Твої руки одвічно чисті і Ти в них глаголи не береш. Себе оберігаючи, Господи, бережи й мене, і все Харлампієве збережи. Амінь.

Коли всі сіли, пані Параскева взяла краєць хліба й засунула за пояс.

— Поглянь, сину, на своїх сестер і братів і дружин їхніх, твоїх невісток — шість місяців на рік вони живуть у місяці червні, а грудень заледве раз до них заходить. І все це їм батько Харлампій подарував. Поглянь лише, Марто: пирогові внученята, занурені в гарячі запахи, дивись, Марку, порося, посипане цукром і запечене, і капуста, квашена на св. Луки, візьми, Саро, подушечки з тіста, а ти, Луко, найбільше любиш риб'ячих своячок у гарячому вині, беріть, діти мої, голубочків з двома й трьома крильми... Дивіться і куштуйте ту красу. То все солодкі топизади й повношта-ни, вони гріють, і сверблять, і підстрибують під зубами, захищаються, пищать на язичку, лящать за вухами і ростуть вишир на ходу. А тоді передумують — і до носа. А пройшовши, залишають сліди: солодкий спогад, що цілує тебе, наче ти ікона... А ти, Аніцо, поклади зубчик часнику у вухо, від нечистих сил, бо вони близько від тебе, та й від того мого шалапутя Софронія, що чужу спрагу пив і чужим голодом вечеряв. Чи ти знаєш, Софронію, що найсмачніше їсться?

— Не знаю, мамо.

— Батьківський дім. Обгризеш гарненько одвірки й клямки, вікна й пороги, а виплюнеш тільки ключ.

— Мені, мамо, батькового дому не треба.

— Ти диви який! На медах запарений, при келиху вчешний. А ми йому тут, бачте, ні до чого! Я, мабуть, краще знаю, що тобі треба. Треба тобі жінки. А в цьому мішечку — браслет для неї.

І Софроніїв брат Марко хутко подав шовковий мішечок, в якому Софроній побачив золотий браслет з написом, що починався словами: «Я — оберіг...»

— Дякую, мамусю. Але я не збираюсь женитися.

— А мені що робити? Захворіти своєю молодістю, поки ти від неї не видужаєш? Тобі не треба дому, тобі не треба жінки. Але твоя жінка потрібна мені, а дім твоїм сестрам. Йована не має посагу, якщо цей наш дім не стане їй за посаг. Та я тримаю тебе в рукаві, як блазня в картах, і оженю тебе, хоч і сльозами вмиюсь! У церкві ти бачив Петру, ця не піде ні за чоловічим, ні за жіночим хрестом, але виноградників у неї стільки ж, скільки й кораблів, вона й вогонь може зважити. Візьми її. Вона тобі й вогнище посолить, і виделку приручить. Тоді ми половину нашого дому дамо Йовані в посаг, і вона зможе собі вибрати нареченого. Якщо ти проти, вибрати не зможе. Піде за старого й багатого. А тепер сам вибирай.

— Або вгадуй, — втрутилась у розмову Софронієва невістка Марта, на що Аніца пирснула й додала:

— А цього каплуна пекли на чоловічих чи на жіночих дровах?

— Не хочу, мамо, щоб ви мене отак за каплуна видавали.

— А знаєш, як я заміж виходила? Якось уночі прикусила собі уві сні язик. Наступної ночі знову, вже рана на язичку. Питаю сама себе, що ж це я таке вночі кажу, коли прикушую язик? Перебрала в пам'яті всі слова, які знаю, і — знайшла! Знайшла єдине слово, що підходило до тієї рани

на язиці, як шабля до піхов. Трієст! — крикнула я і примчала першою ж бричкою просто сюди і просто в обійми Харлампію Опуїчу. Я пам'ятаю все так, наче це було сьогодні. На одній вечірці ми познайомились, і я хотіла з ним потанцювати. А дівчата мені кажуть, що він зайнятий. — Як то зайнятий? — питаю я, а вони сміються і підводять мене до віконечка й кажуть, щоб я туди зазирнула. Дивлюсь я, а там Харлампія замкнули в кімнаті з живим ведмедем, і коли він його вбив ножом, ведмідь його від болю цілого обпісав. Ми багато сміялись і дуже кохали одне одного, і того ж 1789 року, в найлютіші морози, з'явився на світ ти, Софронію. Ось так це робиться... Та ти їж, мій соколе, їж і не турбуйся. Чим швидші зуби, тим швидші й вуха. А що збираєшся робити, мені не кажи, скажи своїй сестрі Йовані. А я весільні короваї вже печу. Стукотять під пальцями, наче барабани твого батька. Всередині по два жовтки дрижать, як дві цицьки, а вкусиш їх — дихають!.. На здоров'я!

Того вечора Софроній увійшов у свою кімнату один і розтягнувся на ліжку, не запалюючи світла. На стіні поруч з іконою і дзеркалом висіла та овальна картина в золотій рамі з оксамитовою шторою, але тепер він помітив на картині ще й гарне жіноче погруддя, виконане так майстерно, що здавалося живим. У білявому волоссі поблискував золотий пил, а груди за останньою модою були оголені і їх прикривала лише смужка прозорої тканини. Видно було, що пипки підфарбовані тим же кольором, що й губи. Все виглядало настільки живим, що Софроній підійшов і недовірно простягнув руку до гарно намальованих грудей. І дістав по пальцях у тій напівтемряві.

— Не чіпай! — сказав портрет. — Я твоя сестра Йована, а це не картина, а вікно моєї кімнати. А тобі, пане

брате, дякую за те, що ти мені дав, і за те, що не дав. Я тримаю у своїй душі слугу земного, своє тіло. І воно мене слухається. Дивись, яке покірне...

І Йована сперлась ліктями на раму свого вікна й заплакала.

— А коли, пане брате, розгніваєшся на мене і засиплеш мене роками, як камінням, зійде згори з Емпіреїв на протязг небесний, де птахи пролітають, Діва й заплаче за мною. І, наливши молоко у свої дві скляні посудини й запаливши вогонь у своїх лампадах, з чорною фіалкою під шатами, піде повільно назустріч своєму нареченому, своїй долі. І все їй служить покірно: і посудини, і лампада, і квітка, і вона має свого слугу земного, своє тіло. І зустрічаються так одна з одною Милість та Істина. А я ні до неї, ні до тебе не можу вдатися.

Тоді Йована заридала ще сильніше у своєму віконці. Софроній підійшов до неї, почав її голубити, а вона доторкнулась до його волосся і мовила:

— Ти дуже заріс. Ходи я тебе підстрижу.

І втягнула його через вікно. Софроній сів посеред кімнати, сестра поставила йому на коліна глиняний горщик, взяла з полиці ніж, нагостила його об виделку, підійшла до брата, затиснула ніж в зубах і почала чесати його виделкою. Коли розчесала, надягла йому горщик на голову і заходилась його стригти довкола горщика, наче вівцю. Тут йому на руку впала крапля.

— Це що, дощ?

— Так, дощ.

— Ні, не дощ, це ти плачеш. Невже ти його так любиш, того іншого?

— Бачу я, брате, душу не народиш тілом. Душі в нас, мабуть, від різних земних батьків, не так, як ноги, наші

душі не від Харлампія й Параскеви походять, а витікають з інших джерел і йдуть по життю кожна за своєю хвилиною і шукають свої вуха і не чують брат і сестра одне одного, і душі наші не рідня, як руки наші. Звідки прийшла твоя душа? Уві сні створили квітку, а виріс будяк. А той, котрого я чекаю, голосом тихий, та дорогий у правді.

— В нього напевно голова, як макітра, а розуму — з макове зерно, — розгнівався Софроній і зняв з голови горщик. — І хто ж він такий?

— Брат мій душі й чоловік моему тілу. Його звати Пана Тенецький, він із Земуна. Я його ще не дуже добре знаю. Знаю лише, що він існує, і ніяк не можу заснути через його красу... Сьогодні вночі він прийде, щоб мене побачити. А ти сиди тихо, щоб я тебе не порізала.

І Йована знову натягла братові горщик на голову і стала його стригти далі.

— Він пройде через твою кімнату. Ти нас не видаси? — спитала вона.

— Не видам, — сказав Софроній і вирішив заснути, шойно ляже. Але десь опівночі, на його подив, через його кімнату пройшов чоловік в австрійському офіцерському мундирі, а невдовзі по тому почувся шепіт, що долинав з вікна в золотій рамі. Жіночий голос, голос Софронієвої сестри, сказав:

— Ви мене налякали. Людина може заснути і тоді, коли плаче...

— Чому ти плакала?

— Той, кого мені підшукали, старий, а я ні, як же мені виходити за нього? Якби батько був тут, він захистив би мене від матері. Він мене любить. А ви? Порадьте, що мені робити.

— Не пораджу.

— Чому? — спитав, благаючи, жіночий голос у темряві.

— Бо нема ради. Кожен мусить свій шлях перед собою проїсти, як черв'як.

— Значить, немає помочі.

— А хто говорив про поміч? Поміч, яку я тобі можу запропонувати, існує. Вона швидка й надійна, та не знаю, чи тобі сподобається.

— Чому ж ні?

— Тому що це така поміч, після якої вже нічого не виправиш.

— Що ви маєте на думці?

— Нічого я не маю на думці. Моя поміч не в тому, щоб думати, а в тому, щоб зробити щось.

Тієї миті Софроній почув, як важкий чоловічий ремінь впав на підлогу, дзенькнувши пряжкою.

— Ну зробіть же що-небудь, заради Бога, поки не пізно! Врятуйте мене! — зашепотів жіночий голосочок.

— Я не смію.

— Чому?

— Ти кричатимеш.

— Кричатиму? Чого б це я мала кричати? Якби ці уста були німими, і твоя любов була б глухою.

— Сказано: прийми кров мою і тіло моє, і я буду жертвою за тебе і спокутую тебе. Тільки май віру в мене. Та ти не віриш, що це болить.

— Що болить?

— Моя поміч. Принаймні перший раз... Гудзики на твоїй сорочці можна розстебнути язиком?

— Навіщо їх розстібати язиком?

— Бо доки вони застібнуті, я не можу тобі допомогти...

Тоді Софроній Опуїч почав нечутно вдягатися. Коли він взував чоботи, почув останні слова своєї сестри; шепіт, який ні на мить не перетворився на крик:

— На поміч! Гвалтівник! Ох, пане мій, не робіть цього, благаю вас! На поміч! Ти такий важкий, злізь, мені немає чим дихати, що ж ти мене так притиснув... Ти мене колеш, не треба тут, лоскоче... який же ти волосатий, що ти робиш? Ти мене задушиш слиною, заберися, мені тече до рота... Відкусиш, облиш! Тисне... На поміч, убивця! ...Оце кров і тіло? ...Ох, пане, цього не робіть... робіть... робіть. Ох, пане, благаю...

Хорунжий Софроній Опуїч тихо, наче злодій, вибирався зі свого рідного дому. В передпокої горіла свічка, встромлена в пупок маленької хлібини, а на срібній таці лежали великодні писанки. Він узяв одне барвисте яйце, велике, наче півняче, швидко осідлав коня і в парадній уніформі французької кавалерії поскакав просто до Петриного дому. Розбудивши її, дав їй писанку, сказав, що приїхав попроситися, й запитав:

— Скажи мені, що нас, Опуїчів, пов'язує з Тенецькими із Земуна?

— Хіба ти не знаєш? Це почалося ще під час минулої війни, в минулому столітті. В 1797 році, коли впала венеціанська держава. Тоді зустрілися твій батько і Пахомій Тенецький, батько того Пани Тенецького, котрий оце зараз повалив твою сестру.

— І які ж то стосунки?

Петра поцілувала його на прощання і в поцілунку сказала німим шепотом, губами до губ:

— Такі, що гірше й бути не може.

Софроній скакав на північний захід і відчував, що до нього хтось прийшов. Якийсь легенький голод завивав у нього під серцем, ніби невгамоване бажання, чи то, може, був якийсь слабенький біль, що скиглив у ньому, наче голод.

Пахомій Тенецький був із тих Тенецьких, що у двох поколіннях дали двох чудових художників, з тих Тенецьких, які знали, що у Веласкеса можна розрізнити 27 відтінків чорного кольору. В Земун вони потрапили 1785 року, коли Георгій Тенецький мав написати портрети славетних Караматів. Пахомій Тенецький з бокової гілки родини був по матері наполовину поляком. І, мабуть, від неї ж йому дістався талант до музики. Хоча він успадкував ливарню дзвонів у Земуні, радше захотів поїхати до Будима вчитися на музиканта.

Ще дитиною, тобто тоді, коли в його снах ще не було мертвих, Тенецький прийняв незвичайне рішення. Він дуже добре грав на кларнеті, і радість від тієї гри в якусь мить відкрила йому таку жадобу до життя, що він вирішив, несподівано навіть для себе самого, жити довго, якомога довше. Як то кажуть, вічно і ще один день. Яким чином цього досягти, він не знав, і ніхто не міг йому відкрити цієї таємниці, але Пахомій відчув цілковиту рішучість і нестримне бажання все підкорити цьому. Він питав сам себе: що втрачаєш раніше, тіло чи душу. І чув, що оте «вічно»

з відомого прислів'я стосується душі, а «ще один день» — тіла. Причому, — сказав йому один священик, — легше втратити «вічно», ніж «ще один день» у тій складній арифметиці, яка тепер так його цікавила.

Пізніше, коли став дорослим, Пахомій Тенецький вчився музиці у Відні, ноги в нього завжди були гарячі, як жарини, так що в дощ його взуття парувало, а одна рука була крижана, так що він остуджував щоки нею, а не кухлем пива. Він надзвичайно любив композиції Paisiello й міг свої спогади про Земун, Пешт і батьків поділити на гарячі й крижані. Він уже був одружений, мав двох синів — Пану й Макарія, і доньку Єрисену, коли хтось з його друзів цілком випадково кинув фразу, що змінила життя Пахомія Тенецького. Той хтось сказав:

— Ті, що вбили найбільше людей, живуть найдовше...

Пахомій Тенецький одразу почав вправлятися. Але вже не на кларнеті, не з Paisiello й Гайдном. Він вправлявся у стрільбі з рушниці. Правду кажучи, якийсь час він вагався, вибираючи між музикою і військом, проте неймовірна спритність його пальців, вироблена роками вправ на кларнеті, враз виявилась винятково корисною і в іншій справі. Та спритність пальців дозволила Тенецькому стати одним з найкращих стрільців у Відні. І не лише це. Холодні й гарячі спогади, одна холодна й одна гаряча рука були наче створені для нового мистецтва Пахомія Тенецького. Ці властивості робили його мистецтво винятковим і, що в поведженні з рушницею ще важливіше, непередбачуваним. Люди зі стрільбища, на якому він вправлявся, почали його побоюватись і уникати.

— Він стріляє так, ніби грає на кларнеті, — шепотіли вони, — такого не здолаєш.

Так воно й було насправді. Щойно спалахнула нова війна, в якій французи знищили Венеціанську республіку в 1797 році, Пахомій Тенецький підрізав свої семирічні вуса, спакував рушницю в плюшевий футляр, наче то був кларнет, і подався до австрійської армії. Його відразу послали на поле бою, і в одній з перших сутичок він показав свою дивовижну майстерність в орудуванні рушницею, а ще врятував чи, правильніше було б сказати, взяв у полон одну чорняву дівчину, що сиділа в якомусь підвалі. Відтоді весь час возив її з собою. Про неї він не знав нічого, не знав навіть, чи розуміє вона його мову, чи навчена грамоті, та гадав, що ні. Замість того щоб їй що-небудь сказати в той перший день, він дав їй ляпаса, бо словом можна знехтувати, а ляпасом ні. Так вони порозумілися з самого початку, без зайвих розмов.

Вона вперто мовчала, мало їла і ставала все вродливішою. Він не знав її імені, не знав, якої вона віри. Не знав, чи вона невинна, чи ні, бо не кохався з нею. Та щовечора, як починало сутеніти, примушував її смоктати його. Губною помадою дівчина помалювала собі в криваво-червоний колір вушні отвори і робила все, що він вимагав, злегка торкаючись його пальцями й губами й не виказуючи ні знаків відданості, ні знаків відрази. Чим більше часу минало, тим довше тривали ті сеанси і ставали все більш незвичайними. Іноді Тенецькому здавалося, що ті дотики й обійми щось йому нагадують, але він ніяк не міг збагнути, що саме. Зрештою, в нього не було часу ламати собі голову над такими речами. Тож він махнув на те рукою і зробив висновок, що долю жінки завжди вирішує якесь «так», а долю чоловіка — завжди якесь «ні». Шаленіла війна проти Франції, і в тій війні Пахомій Тенецький швидко став знаменитим. Невдовзі навколо нього утворився відкри-

тий простір наскільки сягав постріл з його рушниці, як це було й на стрільбищі у Відні. З обох боків лінії вогню всі його боялися. А він робив що хотів. Якщо та фраза, яку він почув у молодості, була істинною, тривалість його життя з дня на день значно зростала... Але тоді командири сказали йому:

— Це діло не для тебе. Тут немає нікого, хто був би тобі до пари. Немає нікого, з ким ти міг би змагатися. Так ти опустишся і втратиш свою майстерність. Ну що це за рапорт? Сам поміркуй: «І билися ми від шостої години ранку до десятої і котрих в воду загнали й потопили, котрих у лісі порубали, котрих на деревах перебили, а котрі втекли, і десять знамен від них відібрали і труби». Хіба це треба тобі робити? Знайдеться кому. А ти пакуйся. На іншому фронті, трохи північніше, є рівний тобі, якщо не кращий. Тільки вважай, він з іншого боку, з французького. Їдь і покажи йому.

І Пахомій Тенецький взяв футляр зі своєю рушницею, свою підзорну трубу, дівчину за руку й вирушив у дорогу. Але там ніде ні слуху ні духу не було того іншого. Не було нікого, хто міг би помірятися з Тенецьким. Пахомій і тут чинив що хотів у боях, а вечори проводив з дівчиною. Якось пополудні сталася з ним дивна річ. На нього напав якийсь незброєний купець на ім'я Єремія Калоперович і спробував його поранити. Тенецький не хотів його вбивати, лише поранив у руку. Незважаючи на рану, той наче несамовитий і далі блукав бойовищем, слідкуючи здала за Тенецьким. Він плакав, тягаючи за собою якусь чорну скриньку, прикрашену слоною кісткою, і намагався підкупити солдатів, щоб ті передали шкатулку панні Растіні.

— Хто така та Растіна? — спитав здивовано Тенецький своїх солдатів.

— Як хто така Растіна? Це жінка, з якою пан капітан зараз зволить жити. Вона наречена того купця з Карловців, кир Калоперовича.

Тенецький розсміявся і пішов провести ще один вечір з Растіною. Цього разу він подумав, що вона могла б мати досконалий «enbouchure» — так музиканти у віденській школі називали обхват губами при грі на духовому інструменті. Він спробував поміркувати про це ще трохи. Растіна й далі вперто мовчала, та маленька брудна війна ще раз їх перервала. З його колишньої частини передали, щоб він повертався. Отой з французького боку з'явився на тій ділянці фронту. Очевидно, він також шукав Тенецького. І Тенецький повернувся у свою колишню частину, а Растіна нарешті заговорила:

— Якого дідька ми весь час шукаємо? — спитала вона.

— Диви, диви, голубка затуркотіла! — мовив Тенецький. — Затуркотіла саме тоді, коли треба. Цікавить тебе той інший? Той, що хоче моєї голови? Ну тоді слухай мене уважно.

Той, кого ми шукаємо, зветься Харлампій Опуїч. Опуїчі багаті, вони купці з Трієста, серби. А цей — капітан, у нього найкращий кінь на цьому фланзі французького війська, за ним у шкіряній скрині возять його столове срібло, а він сам про всяк випадок завжди тримає за поясом ножа й виделку в одному футлярі. В нього є власний мандрівний театр, який дає вистави про пригоди з його життя і, що дуже дивно, показує його смерті, хоча він живий. Відомо, що жінки його люблять. А він любить м'яку жіночу розкішницю, пальці в нього завжди пахнуть жінкою і його нелегко наситити. Мати любить його більше, ніж свого чоловіка, дружина — більше, ніж сина, а дочки — більше, ніж братів і більше, ніж любитимуть будь-якого чоловіка. Він ставний

і спритний. Може, як ведмідь, рукою викинути з води риби́ну. Хреститься швидко, наче ловить муху, а силу і здоров'я черпає з жіночого молока. Йому, наче дитині, наймають годувальниць, і ті жінки, що тішать його вуха, ввечері роблять сир зі свого молока, а одна з них вранці виціджує молоко на щітку, якою він потім чистить зуби. Після того як кохається, ніколи не встає на ноги, поки не випалить люльку тютюну. Своїх наложниць в походи не бере, та котрась із них завжди чекає його десь на Дунаї. Зараз Харлампій Опуїч, той, кого ми переслідуюмо, лежить у темряві в отій вежі напроти нашої, поклавши кулак під потилицю, і думає. Від тих його думок комусь, десь далеко в пітьмі, холоне кров у жилах і перехоплює дух уві сні. Але не мені. Я не боюсь. Я бачу, як ворона сивіє на льоту.

Проте й капітан Опуїч — кремінь-камінь. Від Рейну до Неви, від Ваграма до Дунаю він надивився на пташині гнізда з жіночого волосся і навоювався спершу в австрійській, а тепер у французькій армії.

Що ж стосується його смертей, я дивився їх у театрах і на ярмарках і знаю про них усе. До капітана Опуїча важко підібратися. От, скажімо, він п'є ракію, настояну на 24 травах, та ніколи не п'яніє. Якщо його трохи розбере алкоголь, він бере головку часнику, стискає її в кулаці, поки та не пустить сік, а тоді нюхає. Це швидко знімає похмілля і прояснює голову. Він знає, що між народами немає любові, а ненависть є, він любить повторювати, що в перемоги багато батьків, а поразка — завжди сирота, та він також думає, хоч ніколи не каже, що і в поразки, і в перемоги завжди одна й та ж мати. Він знає, що я, як і всі інші, найбільше ненавиджу те, завдяки чому живу. Та перш за все він талановитий воїн. Під ним досі у боях дев'ять коней полягло. А з рушниці він може коропа вбити, коли той

вистрибне з річки. Його бояться і свої, й чужі. Я чув, що якийсь французький майор сказав йому щось поперек, чи, може, хотів з нього посміятися. Опуїч змовчав і проковтнув образу, навіть відпровадив майора до його житла, яким той заволодів у місті Ульмі на Дунаї. Француз там гарно виспався, але вранці на тому місці не було ні дому, ні двору. Вночі цілий дім над живим майором вкрали люди Опуїча. Ніхто не зміг знайти жодної цеглини. На пустирі стояло лише майорове ліжко з балдахіном, в ліжку лежала якась стара, а під ліжком купа карт. А від самого майора ні сліду, ні звуку.

Ще говорять, що в капітана Опуїча слабне слух. І то якось дивно. Кажуть, чим краще чує те, що під землею, капітанів син Софроній Опуїч, тим гірше чує батько на цьому світі над землею. А син, як відомо, росте і все краще чує. Тому в капітана Опуїча є приказка: «Щоб щось насправді почути, треба це хоча б двічі сказати».

Ну ось, такий от цар лежить там навпроти у вежі й чатує крізь морок і зорі на мене, як і я на нього.

Капітан Тенецький і Растіна лежали у вежі на бойовищі самі. Тенецький завжди на війні був сам. На стіні кімнати була картина, що зображала корабель в бурю, і Растіна, перш ніж заснути, дивилась на те море в місячному сяйві й боялася, що впісяється в ліжко, як у дитинстві, від тієї намальованої води. На іншій стіні висіла картина з жінкою, яку схопив кентавр і кинув собі на спину, а вона годувала його груддю на ходу: закинувши голову, він її смоктав. Як писалося під картиною, то був елевсинський ієрофант, а жінка, що їхала на ньому верхи, символізувала світ. Той жрець з однієї груді жінки смоктав милосердя, а з іншої — жорстокість, з однієї смоктав закон, а з другої — свободу дотримуватись його чи не дотримуватись. Растіні здавалося, що той майстер святих містерій війни, той цар, що перетворюється на жерця, той кентавр зараз надворі в північній вичікує момент, щоб показати Тенецькому свій священний вогняний предмет, а з неї, Растіни, висмокати молоко.

Як би там не було, два неперевершені стрільці нарешті зустрілися. Вони зайняли позиції у двох вежах, що стояли

одна напроти одної на відстані однієї восьмої пострілу руш-
ниці. Обидва гадали, що починається виснажливий поєди-
нок, який триватиме не один тиждень, однак усе тривало
лише один день.

Сутеніло. Тенецький лежав на горищі, дивлячись на дах
над собою, наче на перекинутий корабель, і спостерігав за
вежею під собою, вдихаючи запахи, що вже починали упи-
ритися. Потім зійшов донизу. Він відчував Растіну, її пальці
та її губи на собі. І думав, що ті дотики у своїй невичерпній
різноманітності тривають безконечно, наче «вічно». А тоді
раптом перестав відчувати ті дотики і почав їх слухати.
Вперше він чув Растініні губи й пальці зсередини, крізь
себе. І тут він нарешті зрозумів. Під час усіх битв, під час
падіння Венеції, під час поїздок з одного поля бою на інше
Растіна замість грати на кларнеті, на ньому, капітанові
австрійської армії Пахомії Тенецькому грала Франца Йо-
зефа Гайдна. Зараз вона виконувала «Allegro con spirito» з
Гайднового дивертисменту «Corale di Sant' Antonio» для
флейти, гобоя, кларнета, фагота й ріжка, причому її губи
й пальці досконало володіли Гайдновим твором. Пахомій
Тенецький дійшов висновку, що дівчина має таку техніку
гри на кларнеті, в порівнянні з якою те, що вмів сам Те-
нецький разом з його Paisiello, було дитячою іграшкою. Він
вражено подивився на дівчину на собі й кінчив саме тоді,
коли вона переходила до «Minuetto». Але тут знову втру-
тилась мала брудна війна. Тенецький відчув запах диму,
вилаявся й подумав: «Ніколи не вистачає часу для вічнос-
ті!» — і підбіг до вікна. Серед ночі добре було видно, як із
сусідньої вежі, тієї, в якій зачинився капітан Опуїч, шугає
дим. Тенецький не міг повірити власним очам. Опуїчева
вежа горіла. Тепер треба було швидко метикувати. Той,
якщо вежа справді горить, міг або згоріти разом з нею,

або вискочити через єдиний вхід просто на мушку Тенецького.

Невдовзі полум'я з'явилося і на другому поверсі. Відбувалося щось неймовірне. Тенецький схопив підзорну трубу і став уважно оглядати вихід з вежі, трохи висунувшись при цьому з укриття. І тоді капітан Опуїч однією кулею прострелив око в підзорній трубі й око в голові, за мить до того як вискочив з вогню, який він сам і запалив.

Незабаром у вежу, де лежав прострілений Тенецький, увійшов чоловік в розкішному мундирі французького кавалериста і з рушницею в руці, такий здоровенний, що міг би підняти церковний дзвін. Він підбіг до мертвого Тенецького, відіпхнув ногою його рушницю і відчув непереборне бажання помочитися на поваленого ворога. Та побачивши у вежі дівчину, що перелякано зіщулилась у кутку, відмовився від свого наміру, обняв її і почав втішати тихим голосом. Він шепотів, наче в молитві:

— Що ж це таке, Господи? Навіщо ракією вогонь, Господи Боже мій? Чому той Бог, котрий не перед нами ходить, а поза нами? Ти мене обманув, а не перехитрив. Нащо ти нам посолив море, стільки солі й води пропало, Боже мій! Куди ж це нас приведе?

Тоді звернувся до Растіни, гладячи її по голові:

— Ходи, дитинко, не бійся, тебе внизу чекають брат і наречений, вони аж посивіли від тривоги за тебе.

Коли вони вийшли з вежі, в темряві їх справді чекали двоє. Брат Растіни та її наречений Єремія Калоперович. Брат мав рушницю, а Єремія тримав у руках чорну скриньку, прикрашену слоновою кісткою, де був Растінин кларнет. Проте Растіна навіть не глянула на них. Мовчки взяла чорну шкатулку в нареченого і пішла в п'їтму за капітаном Опуїчем. Той обернувся, здивований, і мовив:

— Куди ти, дитинко? Та в мене вуса старші за тебе. Не роби дурниць.

— Я хочу мати дитину від тебе. Життя за життя.

І не захотіла відстати від нього. На першому нічлігу, за вечерею в корчмі «Пуп Землі», капітан постився: їв чечеву й пив ракію. І ніскілечки не розслабився. В корчму ввійшла жебрачка, тримаючи в руці чоловічу шапку й ви-крикуючи:

— Хай обдарують цю шапку ті жінки, котрі ніколи не обманули свого чоловіка! Тільки вони. Решта хай не чіпаються...

На це Растіна відірвала срібний гудзик від своєї сорочки й кинула в шапку. Капітан усміхнувся і повів її з собою спати. По дорозі він усе бурмотів:

— Знаєш, Тенецький помилився у своїх розрахунках. Він думав і вірив, що тим довше живеш, чим більше людей переб'єш. Воістину, це дурниці. Суть в іншому — ніколи не відомо, хто кого вбив: переможець переможеного чи переможений переможця. Тенецький зараз лежить у тій вежі, і птахи на нього вже сідають, наче він гілка, і не знає, що, може, це я вбитий, а не він...

Побачивши, що капітан стривожений, як його дворічна кобила, Растіна обсипала його поцілунками і хотіла щось йому шепнути на вухо, але він їй затулив рота долонею.

— Не хвилюйся, моя любя, я знаю, що ти їх мала до мене. Та це не має значення. Все-таки роздівочу тебе я.

І він так натягнув їй розкішницю своєю палицею, що в неї тріснули обидві губи. Вона заплакала і сказала йому на вухо:

— Мусиш іще раз.

Коли капітан Опуїч ліг на неї вдруге, він з подивом зрозумів, що Растіна була незайманою.

Коли Растіна Brunswick в 1797 році повернулася звідти, де йшла війна, в Сремські Карловці, бо капітан Опуїч не міг возити її з собою із бою в бій, вона відразу розшукала Єремію Калоперовича, свого колишнього нареченого. На руці в нього був шрам від рушниць покійного Пахомія Тенецького, а в бороді — маленькі зірочки сивини.

— Якщо хочеш жінку, яка тричі втрачала невинність, яка тебе зневажає і яка народить тобі чужу дитину, візьми мене, — сказала вона кир Єремії. Він подумав — біль є лише віддунням чужого болю — і взяв її.

Отож Растіна Brunswick вийшла заміж в Карловцях і поселилась у просторому домі Калоперовичів у Цукровому провулку. Спочатку в неї народився син Арсеній, а потім і дочка Дуня.

Растінин чоловік ніколи не виказував ознак нетерпимості, лише коли говорив, речення іноді якось дивно перескакували, бо він завжди хотів сказати дві речі одночасно. Він розповідав дітям, що в морі живуть риби, які витри-

мують лише певну кількість солі у воді. Якщо вода містить більше солі, ніж вони можуть витримати, риби чманіють. Так і з нами. Бо людське щастя — наче сіль. Якщо його забагато, чманієш.

Купив пан Калоперович Растіні й Дуні по капелюшку з риб'ячої шкіри і передплатив їм «Газету сербську з цісарського града Відня». Дуня виросла в худеньку, ненажерливу дівчинку. Вона пхала в себе, в усі отвори, все, що їй потрапляло під руку, — дзиги, коників-стрибунців, гудзики, живу рибу, шпильки для волосся, квасолини, равликів і м'ячі, моркву, яйця, стручки гороху, пляшечки з одеколоном, огірки та скляні кульки, венеціанські альманахи й олівці, клямки й годинники з музикою і нарешті риб'ячий міхур, який луснув у ній...

Хлопчика пан Калоперович віддав учитися.

— Нехай буде як Ціцерон.

І молодий Арсеній Калоперович пішов до карловацької сербсько-латинської школи, звідки першого ж дня привів додому незвичайне створіння, лагідне, як кошеня, вже напаковане латинськими цитатами і гарне, мов лялька. Та лялька, чи радше, ляльчик, звався Авксентій Папіла, сидів з Арсенієм за однією партою і був дальнім родичем якогось відставного генерала. Неїмущий сирота, Папіла гарніше виглядав у старому одязі своїх приятелів, аніж вони в новому. Від народження він мав невеличкий шрам на скроні, і це надавало йому загадкового вигляду.

— Отой з пом'ятою головою, — говорили жартома друзі, але любили його. Його обожнювали всі кішки, всі попаді та всі учні в Карловцях. Через це чи з якихось інших причин про Папілу всюди, де б він не з'являвся, завжди розповідали невірогідні, частенько і страшні історії. Найцікавішим було те, що сам він ніколи не чув тих історій

і страшенно дивувався, коли хто-небудь переповідав йому котрусь з них. Лише іноді він відчував, що його життєвий шлях звивається перед ним, наче черв'як.

Хлопці були вже в класі риторики. Папіла проводив більше часу в просторому домі Калоперовича, ніж у своєму бідному житлі, і одного вечора почав переписувати для себе й Арсенія рукописний підручник, позичений у когось з учнів. Він писав своїм гарним почерком, вмочуючи перо то в рот, то в каламар, вимовляючи повагом уголос:

Praecepta artis oratoriae in tres partes digesta et Juventuti Illyrico-Rasciane tradita ac explicata in Collegio Slavono-Latino Carloviciensi, Anno Domini...

Тут йому перед очі підсунули дзеркальце. Пані Растіна захихотіла, показуючи, як він вимазався чорнилом, і витерла йому рот своїм напарфумленим рукавом.

— Вчитимеш Дуню й мене латині? А то нам немає чим зайнятись.

— Добре, — сказав Папіла, — тільки якщо ви мене поведете в театр у Темішварі і якщо пан Єремія купить мені якусь книгу.

— А яку б ти найбільше хотів?

— Про Елладія, що продав душу дияволу, автор Вікентій Ракіч, і німецьку книгу про доктора Фауста. Обидві надруковані в 1808 році.

І так почалися уроки латини в домі Калоперовичів, який добре було видно з кораблів, що пропливали Дунаєм. Спочатку Авксентій Папіла займався з Дунею на веранді, а потім ішов у вітальню разом з Арсенієм, якому мати час від часу любовно пригладжувала волосся своєю слиною. Тут починався урок латинської для пані Растіни. Тут подавалися на стіл оладки, начинені дикими равликами, і пиріг

з приправ у порцеляновій мисці. На дні миска мала жолобки, що, наче судини, впадали в ямку у формі серця. В тому серці збиралась олія, щоб оладки не лежали в жирі. До пирога подавали кропив'яний чай з медом, улюблений напій панича Папіли, котрий потім навчав пані Растіну риторики або читав їй уривки з «Іліади», муркочучи, наче кицька:

Є за морями, край Трої, джерела гіркої водиці,
що для пиття непридатна. І там о порі водопою
купчаться спраглі тварини, та пити не можуть, аж поки
единоріг не прибуде спрагу свою вгамувати.
Ріг у нього цілющий — лиш тільки голову схилить
випити вволю водиці, рогом він враз скаламутить
воду і вмить перетворить її у питну і солодку.
Разом із ним звірина теж спрагу свою погамує.
П'є досхочу, а напившись, свій ріг із води витягає —
знову вода, як раніше, гіркою стає, непитною.
Доки він рогом своїм каламутить довколишню воду,
зором своїм очищає воду ще далі довкола.
В чистій-пречистій водиці під час водопою чудного
видно усенького світу майбутнє, немов на долоні...¹

Одного вечора, коли Арсенія не було під час уроку, якраз тоді як Папіла відкрив рот, щоб пояснити новий розділ — *De tropis dictionis* — його учениця й благодійниця пані Растіна мовила:

— Мушу тобі, мій красеню, дещо розповісти. Пані Авакумович довірила мені таємницю, яку варто почути. Ну так от, слухай. Сталося так, що років шістнадцять тому в одній знаній родині мала народитися дитина. Мати мріяла про сина, батько про дочку, але ніхто з них не мріяв про те, що

¹ Тут і далі віршовані фрагменти переклав Іван Лучук.

дитина буде від якогось іншого батька. Тож маля, яке було ще в утробі, стало небажаним. Мати мусила позбутися його, перш ніж чоловік що-небудь запідозрить. Знахарка, яку вона покликала, сказала, що це найлегше можна зробити, якщо зародок перемістити в якусь іншу особу або навіть у якийсь предмет. Як вони це зробили, невідомо, та зародок таки перемістили в м'яке плюшеве крісло. Зародок у кріслі продовжував рости і якимось, коли чоловік сів у крісло, там почулось якесь потріскування...

На цьому місці молодий Папіла раптом перервав розповідь пані Растіні і, геть збентежений, продовжив урок, ніби нічого й не було сказано.

— До тропів належать метафора, синекдоха, метонімія, антономазія, ономатопея, катахреза й металепса. *Allegoria nihili alius est quam continua Metaphora...*

Але тут пані Растіна приклала своє віяло до губ Папіли, приголубила його своїми срібними очима і спокійно продовжила:

— В метафорі чи в алегорії, все одно, та жінка, про яку я розповідала, перелякана на смерть, покликала якимось свого чоловіка, щоб той прислухався: було чути, як у спинці крісла б'ється чиєсь серце...

— *Dic quibus interris et eris mihi magnus Apollo...*

— Десь через місяць обриси скорченого плода добре було видно під оббивкою крісла, а коли хто-небудь спирався на спинку, дитина притулялася до нього, шукаючи тепла й биття чийогось серця. Незабаром вже можна було побачити, коли оббивка трохи піднімалася, що дитина чоловічої статі...

Crudelis Mater magis, an puer imquebus ille. Improbis ille puer, crudelis tu quaque Mater...

Цими словами, з жахом у душі, Авксентій, що вже був не владен над собою, марно намагався продовжити свій урок, коли пані Растіна стрімко завершила оповідь:

— Нарешті спинку розпороли і в кріслі знайшли тебе, Авксентію Папіло!

Від цих слів Авксентій затремтів, скрикнув і кинувся в розпростерті обійми пані Растіни, яка, захищаючи його від страшних думок, притисла його до своїх грудей і перенесла з того крісла в оповіді просто у свою постіль.

У ті дні 1813 року в Карловцях місячне саяво мало зелену підкладку, дув вітер, який замість капелюхів відносить імена, і йшли масні, поживні дощі.

— Гляньте на них, — примовляла пані Растіна, сидючи біля свого вікна, що скидалося на скляний завислий у повітрі паланкін, і показуючи на жінок, які проходили мимо на вітрі, — гляньте на них, кожна тримає своє ім'я між грудьми. Перший, хто запхає туди руку, забере в них ім'я. Та більш за все стережіться вродливих, — говорила в ті дні пані Растіна своєму синові та своєму коханцю, безмірно щаслива від несподіваного повернення молодості, — стережіться тих, у котрих верхня губа зелена, а нижня фіолетова. Тих, котрим на сережки птахи сідають. Такі з руки поїтимуть вас водою, в якій ночувала шавлія, водою, від якої забувають матір.

Поки вона так говорила, її син Арсеній видивлявся на неї, на свою матір, не пізнаючи її більше, а вона дивилась на Папілу як на ангела.

У ті тижні для пані Растіни змінився смак соку з грибів, який вона так любила, кориця дістала смак кави, і пані Калоперович, яка вже чула свого дерев'яного коня на березі ночі і морок на березі імені, зовсім перемінилась.

— Ти можеш коли-небудь прийти до мене уві сні? — казала вона своєму коханцеві. — Ніяк не виходить влаштувати так, щоб позлягатися з тобою і в снах. І Арсеній мені більше не сниться.

Кілька днів по тому, вранці, вона йому сказала:

— Ти мене страшенно налякав минулої ночі уві сні. Прийшов крадькома з якимось ліхтарем. Я тебе кликала у свої сні, щоб ти мене пестив, а ти хотів мене вбити. Та ще гусарською шаблею.

Щоб її заспокоїти, Папіла подарував їй ту свою усмішку, про яку жінки шепталися, що вона «вартує стільки, як верховий кінь», і блакитну подушку з чотирма дзвіночками на кутиках. Щоб згадувала його і коли спить. На подушці золотими нитками було вишито по-латинськи:

Коли пані Растіна лягає спати, дзвіночки дзвенять, і з них випливають сні. Коли пані Растіна встає, сні повертаються у дзвіночки, а в ліжку вмощується кицька пані Растіни. Вона муркоче і лапкою легенько дає ляпасів дзвіночкам. Коли який-небудь сон пані Растіни випаде з дзвіночка, кицька відкриває рота й ковтає його. Проте ця їжа надто важка і шкодить їй. Тоді кицька лякається того, що вона проковтнула, кілька днів не муркоче і шукає траву ісон, якою лікуються від укусу змії. Та трава допомагає їй видужати й від снів пані Растіни.

З іншого боку подушки було написано:

Кицьку звать Авксентій Папіла.

Пані Растіна гордо виносила ту подушку на своє вікно, закохано видивлялася своїми срібними очима на Папілу, заради нього знову вчилася ходити, тримаючи підсвічник із запаленою свічкою на тім'ї, і після стількох років знову вийняла з чорної скриньки, прикрашеної перламутром

і оксамитом, свій кларнет. Злегка почервонівши, якось пополудні вона грала своєму синові та своєму коханцеві Гайднів «Divertimento-Corale di Sant' Antonio — per flauto, oboe, clarinetto, fagoto e corno», і саме тоді, коли вона дійшла до «minuetto», в кімнату ввійшла її дочка Дуня, верхня губа якої була намальована зеленим, а нижня — жовтим.

Пані Растіна закашлялась, перестала грати і того ж вечора крадькома постелила на доньчине ліжко покривало з козячої вовни. Назавтра вона придивилась до свого коханця й помітила, що в Авксентія на спині залишились подряпини від грубої козячої шерсті. Божеволіючи через страшну підозру, ввечері вона підстерегла дочку, коли та милася. Дивлячись на неї крізь занавіску, пані Растіна раптом подумала, що мужчина ніколи не зрозуміє відчуття жінки, яка миється, а жінка — відчуття чоловіка, який обтрушується після того як помочився... І тут вона побачила на Дуніних колінах червонуваті смуги від шерсті. Так вона дізналася більше, ніж хотіла знати.

В безсилій люті вона не спала цілу ніч і пройшла по своїй кімнаті стільки, скільки треба було б іти пішки до Сланкамена. Вранці покликала сина, обняла його й розповіла йому все. Вони плакали обоє, обійнявшись, а потім він вивільнився, пішов у кімнату, де Папіла проводив урок латини для його сестри, і, наставивши на них пістолети, вигнав їх обох з дому.

Деякий час про Дуню й Папілу нічого не було чути, крім того, що їх потай від дружини утримує старий пан Калоперович. Та невдовзі до пані Растіни знову дійшла одна з тих страшних оповідей про Авксентія Папілу.

Після того як коханців вигнали з дому Калоперовичів, Папіла ще якийсь час, як і раніше, допомагав паламареві в карловацькій верхній церкві вести книгу реєстрації народжень і смертей. І от якось Папілу впіймали на тому, що він, крім графи народжених, одразу ж заповнює і графу померлих для тих самих, щойно записаних дітей, котрі щойно з'явилися на світ, точно наводячи день, місяць і рік смерті тих іще не хрещених дітей. Хоча всі ті записи стерли, як тільки викрилось Папілине безчинство, сповнені жахом батьки не могли забути зазначені рукою Папіли дати, які мали настати далеко пізніше тисяча восьмисотого.

Цим справа не скінчилася. Коли одна дитина померла від віспи і порівняли дату в книзі верхньої церкви в Кар-

ловцях з датою смерті, виявилось, що Папіла точно вказав рік і день і нічого вже не треба було записувати. Тоді батьки насильно стали вимагати, щоб їм показали книги, і намагались на тих покреслених сторінках вичитати долю своїх дітей. Нарешті було проведено розслідування на місці. Судовий виконавець привів Папілу, якого перестали пускати в школу, щоб той показав, що він робив із записами в книгах реєстрації народжених і померлих. Коли книги відкрили перед ним, Папіла миттєво знайшов місце, де була зазначена дата його власного народження, вихопив з руки в паламаря перо, змочив його слиною і вписав у книгу дату своєї смерті.

Змушені покинути Карловці, Дуня й Папіла подалися у світ. Папіла записався в австрійську армію, і Дуня провела його на війну з французами. При цьому вона з острахом думала про той день, який Папіла записав напроти свого імені в церковній книзі у Карловцях. Про той запис, який одразу витерли і який Папіла нікому не хотів виказувати. Коли вона спитала його про той день, він відповів:

— Уб'єш рибу каменем, наче птаху грудкою на льоту, звариш юшку і на дні знайдеш риб'яче ім'я. Те ім'я ні їсти не можна, ні розповідати про нього.

Проте він сам, звісно, знав цю дату. День Папілиної смерті був у другій половині сторіччя й обіцяв йому довге життя.

Дивовижні історії супроводжували Авксентія Папілу і на війні. Одна з них розповідає, що Авксентій зі своїм командиром, капітаном Паною Тенецьким, сином знаменитого Пахомія Тенецького, пішов на виставу якогось мандрівного

театру. Давали «Три смерті капітана Опуїча». Після вистави Авксентій подумав: «Та ж цей капітан Опуїч — той самий капітан Опуїч, чию французьку військову частину ми переслідуюмо. Той самий, що вбив батька мого капітана Пани Тенецького в минулій війні. А капітан Пана мовчить, наче води в рот набрав. Може, це він мене випробовує?»

І тут же йому до голови прийшла думка. Третя й остання смерть капітана Опуїча ще не сталася! Значить, капітана можна вбити. Він мав лише три життя, і якщо в нього відібрати третє життя, так само як у кішки дев'яте, це б означало кінець його владарюванню на бойовищі. Авксентій купив ліhtar і вирішив у першій же сутичці знайти капітана Опуїча.

— Я зніму з нього шпори, — сказав Папіла, який вже показав, на що він здатен у бою. Він грав роль «зайця» — мчав першим в атаку і вів за собою інших, а потім відходив назад і чекав нової нагоди. І тепер він чекав своєї нагоди. Вона йому трапилася в одному місті. Австрійська військова частина підпоручика Папіли спинилася на маленькій кам'яній площі, тихій, наче кімната. В центрі її була будівля, як йому сказали, університет. Папіла знітився, побачивши, що всі стіни будівлі до висоти в пів людського зросту були рясно обпісяні. Сеча вже давно висохла, проте було ясно, що в цій акції брало участь багато людей. Очевидно, студенти обпісювали свій університет. На одній стіні головошкою було написано великими літерами:

ICH HATTE SCHLECHTE LEHRER,
DAS WAR EINE GUTE SCHULE

За тим написом, в будинку університету, знаходився французький загін, який вони переслідували.

В бічній вуличці, що йшла від площі, зустрілися тієї ж ночі капітан Опуїч, який обходив свої пости, і підпоручик Папіла, який з божевільною хоробрістю вийшов назустріч йому. За мить обидва опинились на нічній землі, обидва з ліхтарями й шаблями в руках. Папіла не робив жодних тактичних розрахунків. Він поклався на театральну виставу, в якій саме так розпочиналася третя Опуїчева смерть. Папіла встромив шаблю в землю, повісив на неї ліхтаря і відступив у темряву з багнетом у руці. Капітан на своєму кінці вулиці зробив те ж саме, як гадав Папіла, тобто встромив свою шаблю в землю і на неї повісив ліхтаря. Хлопець сподівався, що Опуїч також рушить у морок і наткнеться на його багнет, котрий він тримав наготові. Була навіть мить, коли Папіла блискавично обернувся на якийсь шум і змахнув багнетом, але позаду нього не було нікого. Тільки нічний метелик, схожий на два ключі, підвішені до кільця, легенько зачепив його крилом по щоці. Словом, Папіла нікого не знайшов у пільмі. Він шукав і шукав, капітана Опуїча ніде не було. Підпоручик вже подумав, що тут з нього глузують. Після марних пошуків по багні в мороці, розлючений і мокрий, він рушив просто до ліхтаря й шаблі свого супротивника, щоб забрати їх як воєнний трофей. Та коли до того трофею було вже рукою подати, капітан, який і не відходив від шаблі й ліхтаря, погасив вогонь і в темряві так його різонував шаблею, що в Папіли аж язик на вухо вивалився. Опуїч пішов далі своєю дорогою, а Авксентій Папіла лежав на вулиці в багні і вже не був молодим. Бо мертві ніколи не бувають молодими.

Звістка про Авксентієву смерть прийшла в Сремські Карловці по воді. Першим її почув пан Єремія Калоперо-

вич. До його крамниці зайшов один з карловацьких баламутів, такий, що тінь під себе підстилає і тінню вкривається, і розповів таке:

«Сьогодні я чув гарну історію на пристані. Двоє селян продали волів, взяли за них немало грошей і вертаються додому. А французи відступають через Пруссію. З ними й ті серби, що служать Бонапарту. Знічев'я один з тих селян побився об заклад, що за сто червінців з'їсть жабу. А наші серби, які в австрійській армії, наступають на французів по німецькій землі, і Папіла з ними наступає, наш Папіла Авксентій з верхньої церкви. Об заклад той справді з'їв жабу і забрав гроші. Ну от, Папіла викликав на двобій якогось французького капітана Опуїча, з тих Опуїчів, що в Трієсті. А той, що програв через жабу й віддав сто червінців, подумав: сміятимуться з мене в селі, коли почують, за що я гроші віддав. А ваша Дуня, так вона вже не з нашими, з австріяками, а той капітан Опуїч послав її зціляти рани його синові, поручику французької армії Софронію. Тому і той другий побився об заклад, що з'їсть жабу, аби повернути сто червінців! І з'їв. Тоді капітан Опуїч убив шаблею Папілу, навіть імені його не спитавши, а того, що і сам жабу з'їв, спитав той перший, коли віддав йому сто червінців:

— Гей, а чого це ради ми, серби, отих жаб ковтали?»

Пан Калоперович прогнав злослова з крамниці, але цілий день не наважувався з'явитися дружині на очі зі страшною звісткою. Він ховав сльози, та новина рознеслась дуже швидко, і пані Растіна, яка не розлучалася з давно вже просяклого слізьми подушкою з дзвіночками, почула звістку про загибель Папіли пізніше, ніж її чоловік, але раніше, ніж чоловік, довідалась про ще одну страшну історію, з тих, які роїлись і довкола мертвого Папіли.

На веранді, що виходить на Дунай, сиділи того вечора пані Растіна та її подруга, пані Авакумович, котра за тим і прийшла, щоб негайно все їй розказати:

«Коли Авксентія Папілу вбили, — розповідала пані Авакумович, — ваша Дуня взяла ніж у вигляді риби й пішла світ за очі помститися за коханця. Вона шукала того, хто його вбив, а хто він, було відомо — старий капітан Опуїч. Убивцю свого коханця вона знайшла на одному французькому бівауці, і солдати привели її до нього.

— Я прийшла здалеку, бо шукала твою руку. Я чула, що вона надзвичайно легка і швидка, коли орудує шаблею. Тому ти мені потрібен. Я маю одне прохання.

— Яке прохання? — спитав капітан Опуїч.

— Треба декого прибрати з цього світу.

— За це гроші платять.

— Само собою, що платять, — мовила Дуня й показала калитку золота.

— Добре, — сказав він, — кого треба вколошкати?

— Мене.

— Тебе? Ти сама платиш, щоб тебе вбили?

— Саме так. І я не хочу гаяти час. Я поспішаю. В мене лише одна умова. Бачиш моє волосся, трохи посивіле? Після того, як ти зробиш свою справу, воно має залишитись таким, як зараз. Не можна пошкодити жоден серпик місяця в ньому, жодну зірочку сивини.

Тоді він раптом накинув на неї кінську вуздечку і засунув у зуби вудила. Солдати оторопіли, але, диво, вуздечка сіла на місце і вудила знайшли собі заглибинку між зубами, наче все те було зроблене для Дуниної голови.

— Тепер ясно, в чім річ. На товсту кішку блохи не лізуть, — додав капітан, перевернув піхви, і з них випала

шаблюка. Потім простягнув піхви Дуні, і вона наповнила їх червінцями. Тоді він її розгнуздав і наказав винести мачанку з коржами, які печуться цілий день, бо кожен знімають з вогню, щойно замісять і змастять наступний, і цей новий додають до нього і потім усе разом повертають на вогонь. Коли вони повечеряли, він повів Дуню на ложе і сказав:

— Ти, певно, не боїшся лягти з тим, в кого просиш такої послуги, як у мене?

— Я більше нічого не боюсь, — відповіла Дуня, — але скажи, що ти зі мною зробиш? Кажуть, що ти непередбачуваний у своїх вчинках... — І подивилась на небо, наче вимірювала час.

— Я тобі дам найкращу смерть, яка тільки може бути для жінки. В мені змішане сім'я смерті й сім'я життя. Я зроблю тобі дитину, і ти народиш те, що забажаєш. Ти будеш подвійно запліднена і сама вибереш сім'я, котре захочеш. Сім'я життя чи сім'я смерті.

— Це буде надто довго. Я хочу відразу.

— Недовго, це буде ще цієї ночі.

Тоді Дуня обняла свого ката, відчула, як ніч у ній роздвоїлась і залишила місце для якогось солодкого світла. А потім усе стихло. І вона не скористалася своїм схованим ножем. Ножем у вигляді риби.

— Тепер можеш залишитися зі мною, — сказав він їй вранці, цілуючи її у перстень.

Дуня зрозуміла, що житиме і, схоже, зраділа.

— Не вбило мене твоє сім'я, — сказала вона йому.

— Не вбило, але й не запліднило. Ти безплідна. — І обоє посміхнулись...»

Отака була історія, яку сповнена жахом пані Растіна почула від своєї подруги. Того вечора вона знову ходила туди-сюди по своїй кімнаті і в гніві на дочку повторювала, ніби марила:

— Та ж у неї нема піхви! Втратити Папілу. Такого чоловіка! І не скористатися ножем!

Між тим за вечерею чоловік їй сказав, що їхній Арсеній записався до війська, аби помститися за друга Папілу, вбити Опуїча і повернути сестру. Тоді пані Растіна перелякалася ще більше, покликала сина до себе і мовила крізь сльози:

— Зараз у нас обох наче залізний зашморг на шиї, та він ще не затягнутий, ми можемо його скинути, якщо захочемо, і жити далі, ніби нічого й не сталося. Згоден?

— Звісно ні, — відповів молодий Калоперович, який вже надягнув гусарський мундир.

— Тоді поклянись мені, що переспиш з усіма жінками, з якими спав Папіла.

Помітивши дивний блиск у синових очах після тих слів, Растіна наче трохи втішилась. Вона справді взяла з сина клятву лягти з усіма жінками, з якими лягав його покійний друг Авксентій Папіла. І так думала зберегти його в пам'яті і певним чином у житті, через тих жінок, що його любили. А сама собі дала обітницю перенадити у своєї доньки і суперниці, яка відібрала в неї Авксентія назавжди, всіх чоловіків, з якими та лягала чи схоче лягти.

— І ще одне, — шепнула вона синові на вухо, коли його проводжали в похід на французів і він нахилився з сідла, щоб її поцілувати: — Знаєш, я тобі досі не наважувалася сказати. Тепер мушу. Капітан Опуїч — твій батько.

Молодий Арсеній Калоперович здригнувся, почувши ті слова, і відчув, що на язиці в нього проростає трава. Замість помсти перед ним промайнула низка стрімких і коротких любовних пригод, які колись пережив його друг і які тепер мали стати і його власними.

В ту мить, коли він вирішив змішати своє сім'я з сім'ям свого мертвого друга, Арсеній ще не усвідомлював до кінця, що та обіцянка значить. Зараз, у світлі того, про що він щойно дізнався, подумав тільки, що Дуня йому сестра лише наполовину.

І радісно пришпорив коня.

ДРУГІ СІМ КЛЮЧІВ

Єрисена Тенецька не могла пам'ятати свого батька, який 1797 року загинув у якійсь вежі на Дунаї, але, думаючи про нього, навчилася літати. Спершу вона літала уві сні. Згодом трохи літала і по своїй кімнаті. Єрисена Тенецька дивилася зі свого вікна в Земуні на воду Дунаю, відчувала вночі, як змінюються запахи тієї води, і вдень, як хвилі відкидають тіні на берег. Десь у тій воді був похований її батько, і вона, котра батька любила особливо за те, що він програвав битви на війні, інколи шепотіла великій воді:

— Чорте, чорте, побавився й віддай.

Та батько не повертався. Того ранку вона стрімголов вибігла з тієї кімнати, де від шафи віяло холодом і де в її снах весь час ішли дощі. Вона несла вниз по сходах до ріки свої груди, наче чужі, дивуючись їм і прислухаючись до свого тіла, ще не звикнувши до нього, ніби засуджена до тієї різнобарвної рідини у собі. І відчувала, що це тіло треба заселити. Що воно порожнє. Що пустка у ній болить. Що молодість — гріх і кара. Тут, на східцях, вона ненавиділа

свого вродливого старшого брата, капітана австрійської армії Пану Тенецького, котрий щойно повернувся з Триєста з буйною лев'ячою гривою на плечах. Ненавиділа так, як інші його боялися, а внизу перед пристанню ненавиділа молодшого брата Макарія Тенецького, який до одруження робив замкї й засувки в родинній ливарні дзвонів, точні, як годинники, а коли оженився, в тій самій родинній ливарні дзвонів почав робити такі ж досконалі курки і спускові гачки на пістолетах і рушницях для потреб австрійської армії. Перед церквою Святого Миколи ненавиділа свої вузькі й довгі ступні, які вона вважала бридкими, а в кінці вулиці, біля криниці, ненавиділа Макарієву жінку, котра про неї, Єрисену Тенецьку, сказала «ота ні пава ні гава». Якийсь час ненависть боролася в ній з якоюсь протилежною силою, вона заплакала, і це допомогло їй відважитись.

«Я знаю, що протиставити цій ненависті в собі», — подумала вона і на набережній, чистій і підметеній, як кімната, увійшла в крамницю і вибрала декілька речей.

— Дайте мені оту хустину, одну люльку, оцей стілець, пару рукавиць і перстень.

— Так покупки не роблять, панночко Тенецька, — став радити продавець. — Ви мусите мені сказати, яку люльку. Є люльки чоловічі й жіночі. З морської піни й такі, що не гаснуть. Є й інші, такі, що зроблені по мірці, по руці, яка їх триматиме.

— В мене ще немає мірки, — відповіла Єрисена й подумала, що сльози її виказали. Їй здавалося, що в неї на обличчі написані всі її думки, і в сльозах можна прочитати думки і все, про що вона мріяла.

«Сльози зраджують, навіть коли висохнуть, — подумала Єрисена, — коли вже не відрізняються від вчорашнього поту і лежать на щоках, наче риб'яча луска».

Вона все ж таки вибрала міцну люльку зі сливового дерева, що мала чубук з рогу, так, ніби вибирала сопілку.

— А рукавиці дайте мені чоловічі. Такі, поверх яких носять персні. І перстень до них.

Продавець пробурмотів, що краще було б скроїти рукавиці по мірці, та й перстень варто підібрати до пальця, та Єрисена сказала, що сама знає розміри того, для кого купує. Це була неправда. Той, для кого вона купувала, був їй тоді незнайомий. Вона не знала, ні як він виглядає, ні як зветься. Вона ніколи його не бачила. Єрисена Тенецька купувала ті речі для свого ще не відомого судженого, майбутнього чоловіка, який колись неодмінно вирине з безмежного моря майбуття. З моря майбуття, в яке щоденно впадає отой Дунай під нею і під містом. Вона купила все це, затамувавши подих, наче купує посаг для заміжжя. Тієї миті, коли вона платила за перстень, все її тіло раптом запахло персиками.

Потім вона зняла з вітрини біля східців пару малесеньких шовкових туфельок, розшитих сріблом, на золотому шнурочку.

— Продаси мені одну таку туфельку? — спитала вона продавця.

— Одну? — здивувався торговець і відчув, як у нього швидко починає рости борода, наче в мерця. — Та хто ж, дитинко, купує одну туфельку?

Єрисена Тенецька махнула рукою, заплатила за пару туфельок і тут же кинула одну в канаву, а другу повісила на шию, наче медальйон. Отак з туфелькою, котра виблис-

кувала в неї між грудьми, як дорогоцінна коштовність, вона повернулася додому. Ввечері, щойно їй принесли куплені речі, вона їх розклала по кімнаті і кожній дала ім'я. Перстень вона назвала «Хорт» і лише тоді зауважила, що на ньому був напис:

«Згадай мене! Перстень — цнотливість, яка відновлюється. Я чекаю твого пальця, як нареченого!»

Вона поклала його у свою третю туфельку й задрімала. Коли годинник на церкві Святого Миколи, що знаходилась поблизу, почав відбивати дванадцяту, вона відчула крізь сон, що її тіло знову запахло персиками. І злякалась того запаху.

Взагалі-то, Єрисена Тенецька не любила спати. Вона боялася засинати.

Поручик французької армії Софроній Опуїч їхав верхи роззутий, наче той, хто свого золотого поклав у хліб, а хліб пустив за водою. На одному з пагорбів він дозволив своїм солдатам відпочити, а сам підійшов до скиту на вершині, де пустельник намагався нарубати дров. Опуїч наказав солдатам допомогти йому. Тієї ж ночі, вже повертаючись із завдання, вони опинились у такій пітьмі, що мусили зупинитися. І тут на пагорбі блиснув світильник. Пустельник освітлював їм шлях і віддчував світлом за вогонь. Поручик віддав наказ рушати, та щойно його вимовив, як світильник погас. Як тільки він замовк, світло знову з'явилося. Поручик наказав усім мовчати, але тут заіржав кінь і світильник знову потонув в імлістій темряві.

«Хто нам дасть благодійника, з яким не вмирають дари, коли й зірки опадають зі свого сяйва, наче листя?» — подумав Софроній і наказав зав'язати коням морди. І так вони добралися до пагорба.

Опуїч звелів спинитися тут на нічліг і постукав у двері скиту. Пустельник відчинив йому і запропонував лягти у кутку. Вони лежали в темряві, і Софроній мовчав, наче води в рот набрав. Пустельник був одним з тих, хто по стрибку дикої кози читає, який сьогодні день, а по звукові води — яка погода буде завтра.

А поручик відчував, як у ньому прокидається той слабенький голод, схожий на біль під серцем, і крізь голод і біль слухав, як глибоко під землею ревуть підземні ріки, як вони повертають і зриваються у безодні або розливаються по металевій гальці та срібному піску. Він чув, як вони несуть підземну рибу на північ і як його бажання на дні душі відгукується на ті рухи і звуки, на ту музику і її тремтіння, і знав, що все те в утробі землі — лише відгомін зоряного мерехтіння і що золото в землі так розмовляє із золотом у всесвіті і з тваринами, і з рослинами, і з предками в людині. Він прагнув, аби все, що з ним пов'язане, якомога більше змінилось. У нього не було жодних підстав любити своє минуле, проте він вірив у майбутнє і любив його, хоча воно й вело до смерті. Все було попереду нього, нічого позаду. Його переслідувало і несло вперед прагнення і надія, що, можливо, станеться чудо, що зміниться розташування планет над його головою, що час, який б'ється наче друге серце в його кишені, перестане відлічувати години йому на шкоду, що Водолій і Скорпіон наймуться на якусь іншу службу, і тоді пустельник не зможе вичитати у стрибку дикої кози, котра година на годиннику поручика Софронія Опуїча. Завдяки тому безтілесному бажанню в ньому сяяло якесь світло, але не звичайне, а якесь дивне, котре можна взяти до вуст, як воду. Але те світло було потойбічне й не могло провести його крізь ніч, лише

крізь підземелля. А йому треба було трохи світла й на цьому світі.

— Я знаю, чому ти не спиш, — промовив тоді пустельник. — Незабаром ви йдете в бій. Ти прийшов, щоб я сказав тобі, що станеться в тому бою...

Поручик Опуїч мовчав і слухав, бо вже знав, що світла не буде йому подаровано, коли він говоритиме.

— Ну так от, що стосується тебе, синку. Уяви собі два числа — одне чоловіче й одне жіноче число. Чи краще уяви дві ворожі армії, що б'ються одна з одною. Одна перемагає, так, як французька армія, де був твій батько, перемогла в минулій війні. Друга зазнає поразки, так, як зазнала поразки австрійська армія. Проте май на увазі — перемога не має дітей, має тільки батька. А поразка має сотню дітей. От і подумай, хто сильніший? І що стається після перемоги з переможцями? Страшний, бородатий, чужий тобі чоловік, озброєний до зубів, по вуха в грязюці, зненацька вдерся до твого дому, перелякав тебе на смерть своїм незнайомим запахом і злігся з твоєю матір'ю, перш ніж ти встиг вийти з кімнати і зрозуміти, що то твій батько. І таке сталося в усіх домах переможців. З того часу й дотепер вони міцно тримають у руках своїх жінок, своїх коней і свою силу. А своїх дітей, тебе і твоє покоління, вони триматимуть у своїй тіні та на повідку, аж поки ви не почнете рахувати сиві волосини на голові.

А тепер поглянь на інший ворожий мундир, у двір сусідньої держави, яка програла війну твоєму батькові і французам. Там батьки повернулися додому, ніби побиті собаки, розгромлені вщент. Армія переможених батьків захопила бідою всю їхню країну. Всю Австрію та Пруссію. І що сталося потім? Їхні сини, твої ровесники, які не три-

мали тоді в руках зброю, не відчували вини за програну війну. Вони не мали жодних гріхів на душі, жодних перепон перед собою, не мали батьків, котрі б їх тримали в узді. Тому сьогодні вони сміють усе, чого ви ніколи не сміли. Вони сміють усе, що сміли ваші батьки. Хочеш доказ? Доказ у тебе перед носом. У минулій війні твій батько Харлампій Опуїч убив знаменитого австрійського снайпера Пахомія Тенецького. І тепер, через стільки років, ти, син свого батька-переможця, й син переможеного Пахомія Тенецького — теж вояки. Та не забувай: ти в наполеонівській, а він в австрійській армії маєте різні звання. Ти поручик, а він уже капітан, хоч і ровесник тобі. Це значить, що покоління сильних у тій сусідній армії, що програла минулу війну вашим батькам, на одне покоління молодше від покоління сильних у вашій армії, де все ще панують ваші постарілі батьки. Та тепер з ними, з тими сильними по той бік прицілу, стрічаєтесь ви, слабкі, навіть зараз позбавлені всіляких прав, проте саме ви будете відповідати за все й ризикуватимете всім у цьому новому зведенні рахунків. У цій війні слабка генерація синів колишніх переможців протистоятиме могутньому поколінню синів переможених. Тому бережись і май на увазі, що це час важких випробувань для тебе...

Та дещо і я хочу спитати, те, чого я не розумію, коли йдеться про тебе і твого батька. І чого не розумію, коли йдеться про вашого ворога, капітана Тенецького. Чому ви в чужих арміях, а не у своїй? Воюєте й гинете і ті, й інші за дві чужі імперії, за Францію й Австрію, і все це в той час, коли ваші одноплеменці в Сербії й Белграді воюють проти турків за свою землю?

Поки пустельник говорив, офіцер поруч з ним у пітьмі слухав, як під скитом на величезній, запаморочливій глибині, стеляться в мороці різнобарвні тумани, червоні, жовті, зелені та блакитні, точнісінько як вітри, що дмуть над їхніми головами. І вже не думав про сутичку, яка мала відбутися. Була та нічна пора, коли вуса ростуть швидше, і він відчував, як щось схоже на павутину крутиться біля його губ.

— Котрий шлях правильний, отче? — спитав він на-решті, — і як відрізнити той шлях від інших?

— Якщо йдеш у тому напрямку, в якому твій страх зростає, ти на правильному шляху. І нехай тобі Бог помагає.

Одного вечора в таборі поручика Опуїча з'явилася молода жінка. Її привели в дім, у якому він спинився на постій. Її чорне, як ніч, волосся було посипане сивиною у вигляді зірочок і півмісяців, схожих на білі квіти.

«Може, це срібна пудра?» — подумав Опуїч, а дівчина сказала йому:

— Пане, мене прислав твій батько, капітан Опуїч, передати тобі вітання і перстень.

— Який перстень? — спитав молодий Опуїч.

Дівчина мовчала.

— Ти що, ніч у роті стережеш? — спитав він, а вона додала сором'язливо:

— Твій батько чув, що ти поранений у плече.

— А ти тут до чого?

— Я знахарка. Мене послав твій батько зализувати тобі рани, каже, щоб сучка не лизала. А цей перстень прислав, аби ти мені його дав за роботу, — і вона простягла йому

перстень-печатку, на якому поручик упізнав ініціали свого батька.

— Як тебе звати? — спитав він її.

— Я Дуня Калоперович з Карловців, з Дунаю, — відповіла дівчина.

Офіцер ліг, а Дуня ковтнула ракії і перехрестила йому рану. Та перш ніж взятися до роботи, попередила його:

— Поглянь на моє волосся. Коли рана заживе, від мого знахарства на тому місці може з'явитися не шрам, а щось таке, як волосся, щось ніби чорне крило з мого волосся. Ти можеш його підстригати, але воно відростатиме, як і борода. Згоден?

Молодий Опуїч лише махнув рукою. Поки вона зализувала йому рани, він тихо лежав навznak і прислухався крізь скляний вечір, як під землею реве вода, наче там, в утробі землі, лютують бурі. Бо відколи його охопило те незбагненне бажання, в поручика Опуїча відкрився слух для таємних речей, він чув те, що діється під землею, краще, ніж інші чують те, що відбувається на землі. Він сидів над ніччю у своєму серці і ловив плач похованої води, шипіння озер, що гасять глибоко внизу непробуджені вулкани, стікаючи в їхній вогонь. І слухав, як диханню Місяця відповідають своїм диханням підземні води, своїми припливами й відпливами в надрах землі... І як на удари підземного пульсу відповідає і б'ється в тому ж ритмі його рана, його голод і його біль.

Коли Дуня закінчила, вона перехрестилась і сказала, дивлячись ніби ненароком на його одинадцятий палець:

— Якийсь час тобі доведеться мочитися сидячи...

І розсміялась у свій рукав, наповнений місячним сяйвом. Тоді він спитав про батька, і вона відповіла, що в капітана Опуїча все гаразд. І знову засміялася в рукав.

— Чого ти смієшся? — спитав поручик, і Дуня йому пояснила. Вона чула, коли йшла сюди, що якісь маги, ворожити, ясновидці та скоморохи стали неподалік табором. У тому таборі вони дають виставу про поручикового батька, капітана Харлампія Опуїча.

— Про його любові. Одна така сумна вистава називається «Остання любов у Царгороді», — додала знахарка напівпошепки, — я ту річ бачила в Сегедині. І плакала. Там твій батько йде з життя через свою останню любов, бо одна жінка в Царгороді закохалась у нього й хотіла мати з ним дитину...

Щойно Дуня пішла у свою кімнату, молодий Опуїч сьорбнув вина і, не встаючи з ліжка, з досконалою точністю загасив струменем з рота свічку на вікні.

Коли рана поручика Софронія почала загоюватись, він віддав Дуні батьків перстень: це означало, що вони мусять розстатися. Але вона сказала, сміючись у рукав, що тепер треба лікувати дещо інше, а не рану.

— І що ж ти хочеш лікувати? — спитав він, ущипнувши її за щоку.

— То нездорово, що в тебе та чоловіча штука весь час стоїть струнко. Цікаво, скільки їй років. Вона в тебе не падає і після любощів?

— Ні.

— Мушу тобі, мій пане, де в чому зізнатися. Твій батько не посилав мене лікувати тебе. Він і не знає, що ти поранений. А я жодного уявлення не маю про знахарство. Я взагалі не знахарка.

— То для чого ж тоді він тебе прислав?

— Каже, що в мене гарні груди. Ось для чого. І передав тобі, що пришле ще когось з моїх ровесниць, яка йому сподобається.

— І ти мені тільки тепер це кажеш?
— Досі ти був пораненим.
— А скільки ж у нього твоїх ровесниць?
— Всі мої ровесниці божеволіють за ним.
— І що ж він з вами робить?
— Він як батько. З ним нічого не страшно. А ще він весь час нас розважає і дивує. А мене важко здивувати.
— Чим же він тебе здивував?
— Облиш це. Я вже давно хочу побачити, чим ти мене здивуєш.

Після цих слів поручик розсміявся і спитав:

— Як зветься та чужа радість, що в тебе між ногами?
— Євдокія.
— Ну то почаствуємо Євдокію. Скажи, що Євдокія найбільше хотіла б на вечерю?

Дуня щось шепнула йому на вухо, і Софроній замовив розкішну вечерю на три персони. І наказав принести дамаську скатертину, столове срібло й кришталевий посуд зі всілякими наїдками та напоями і накрити стіл на ліжку. Тоді вони з Дунею простяглися на постелі і він пригостив Євдокію ложкою юшки з цвітної капусти, дав їй покуштувати грибів у сметані, запропонував плову, редиски, куряче стегенце, яке вона обгризла, а кістку вони викинули, і зрештою почаствував її виноградиною. Переконавшись, що Євдокія сита, він обняв Дуню і сказав:

— Давай залемо вечерю!

Після любовщів вона залишилась у постелі, а Софроній накинув на себе шинель, дістав папір та чорнильницю і сів писати листа додому своїм рідним:

І напишіть мені, як там у вас цього року — чи добрий буде сінокіс, і хліби, чи родять виноградники і все решта, що

там є. І нічого ви мені не пишете, брати мої, Марку й Лукіяне, чи торгуєте чим, чи ні, і худібку котру маєте, чи здорова та ціла... Ми тут усе чекаємо і Бога молимо, аби сподобив нас Господь Бог побачитися з вами на цім світі!

Передаю вітання моїм милим і дорогим сестрам, Йовані й Сарі, і моїм милим і добрим невісткам Марті й Аніці, хай про мене не турбуються, та хай поміж них буде повага та згода, і хай мою матір Параскеву слухають і шанують, щоби послав їм Господь Бог многая літа, коли на те воля свята...

В день святого апостола Єремії, в останній день нашого місяця травня, а в їхньому червні місяці, ваш син і брат у снах ваших

Софроній.

Капітан австрійської армії Пана Тенецький з трьома приятелями зі своєї роти зайшов у перукарню «У чоловіки» і замовив стрижку та печених гусенят, годованих сиром. Посеред перукарні стояв «чоловічина» — дерев'яна статуя, з якої струменіла вода. Хлопці заметушились біля офіцерів, підстригли їх, пригощаючи ракією та зацукрованими квітами — фіалками й рожами. Потім тут же в перукарні для них накрили стіл й офіцери пообідали. На превеликий подив перукаря, голяра та їхніх помічників, капітан Тенецький по обіді, отак як був, пов'язаний серветкою, знову сів у перукарське крісло і звелів, щоб і його самого, і його супутників постригли наголо. І зголили брови.

— Навіщо це вам, пане капітан? — наважився спитати цирюльник, — волосся все одно що одяг.

— Власне тому, — сказав Тенецький, вмощуючись у кріслі, — бридкі краще воюють.

Поки його стригли, він наказав своєму ординарцеві, який чекав біля входу, нагострити шаблю для лівої руки. І піхви від шаблі.

— Пан капітан, мабуть, має на увазі, щоб я нагострив шаблю, а не піхви?

— Моя шабля завжди гостра, паничику, а ти давай, ноги в руки і роби, що кажуть! — кинув він ординарцеві, і той помчав гострити йому піхви і шаблю для лівої руки, вельми здивований, бо знав, що капітан не був шульгою.

— Ви готуетесь до нової перемоги, mein Herr? — спитав циркульник, коли вдруге стриг капітана.

— Не вгадав, соколе мій, я збираюся залишитись там, де я є.

— І що це значить, mein Herr?

— Ти коли-небудь бачив на фресці Христа, як він причащає?

— Христа? Бачив, їх двоє, один роздає людям хліб, а другий — вино. Один завжди дивиться в один бік, а другий — в інший.

— Правильно. От бачиш, як швидко ти зрозумів. Оскільки неможливо одночасно роздавати і хліб, і вино, значить, той Христос, що з хлібом, старший за того, що з вином, або навпаки. Інакше кажучи, хліб — це минуле, тоді коли вино — майбутнє. Так і зі сторонами світу. Отож на фресці причастя апостолів зображено час.

— А де ж тут ви, пане капітан?

— Я завжди посередині. Між двома Христами, між Сходом і Заходом, між хлібом і вином чи, якщо хочеш, між минулим і майбутнім. І хочу тут залишитись. Чого не зумів мій покійний батько. Та він і не був ніяким вояком. Був музикантом і думав лише в паузах. Він не знав, що життя залежить від ворогів, а не від друзів.

— Ну так ви, серби, більше зважаєте на ворогів, ніж на друзів. Честь вам і шана, пане капітан. Кажуть, на тій стороні, у французів, поручик Софроній Опуїч. Один з тих

відомих Опуїчів з Триєста. Стережіться його. Він, кажуть, весь в батька. Швидкий, як вітер. Ви про всяк випадок поставте одного з рушницею поміж двох коней. І нехай він його підстереже.

— Ніякий він не відомий Опуїч. Він ще пісяє в татову тінь, — перебив один з офіцерів.

— У всякому разі, він диwak. Кілька днів тому заходив сюди до нас.

— Та що ти кажеш, на Бога? Невже? — втрутився один з офіцерів.

— От їй-богу, заходив, та ще й з незвичним проханням. А вас, пане капітане Тенецький, називав по імені. Мовляв, його батько знався з вашим батьком.

— Обоє рябоє, — відрубав капітан Тенецький. — Батька важливо мати лише раз у житті. Ясно, коли. А потім він не потрібен. А щодо поручика Опуїча, я добре знав його сестру Йовану, та зараз більше її не знаю.

— Що поробиш, mein Herr, ніде не дінешся, люди бачать диявола, а диявол — Бога.

— А що ж то таке попросив Опуїч? — поцікавився третій офіцер зі свого крісла.

— Попросив постригти його й поголити після смерті, не дай Боже, якщо з ним трапиться найгірше. Кажуть, він так робить перед кожною битвою. І платить наперед. Опуїчі хочуть бути гарними у смерті.

— І будуть, — обірвав розмову капітан Тенецький, скинув серветку і вийшов на сонце, де його поголена голова аж засяяла.

— Що ж це таке діється? — спитав один служка іншого, коли офіцери вийшли з перукарні.

— Хіба ти не зрозумів?

— Ні.

— Капітан Пана Тенецький шукає справедливості. Він хоче в цій війні 1813 року помститися поручикові Софронію Опуїчу, синові того капітана Харлампія Опуїча, який у минулій війні 1797 року вбив його батька, Пахомія Тенецького.

Три дні по тому Софроній і Пана справді зустрілися на бойовищі. Пана Тенецький і його офіцери, з лисими головами і без брів, скидалися на привидів. Пана Тенецький тоді перекинув шаблю в ліву руку, а у правій тримав піхви. Коли вони наскочили один на одного, поручик Софроній Опуїч подумав, що його противник шульга, звернувши увагу на те, в якій руці Тенецький тримає шаблю... Тоді Тенецький прохромив його піхвами, які тримав у десниці, і молодий Опуїч впав, як підкошений. Останнє, що він бачив, лежачи отак прохромлений на землі, було те, як капітан Пана Тенецький на знак завершення битви і перемоги вклав свою шаблю назад у піхви, не виймаючи їх з грудей Опуїча. І шабля пройшла крізь піхви й Софронієве тіло так легко й чудесно, не завдаючи болю.

Покидаючи поле бою після своєї перемоги, капітан Пана Тенецький наказав підвісити поручика Софронія Опуїча за ногу на дерево. Так його й залишили висіти, зі зв'язаними за спиною руками, головою донизу. Його гарне волосся спадало довгими пасмами, і він вперше за багато років не міг почути жодного звуку ні під землею, ні на землі.

Однак тієї ж ночі туди прийшла дівчина з туфелькою на ший і знайшла повішеного. Вона уважно придивилась до нього, побачила, що прутень його стоїть, зробила з того висновок, що він живий і наказала своїм слугам негайно розв'язати поручика й перенести в один дім у розташованому неподалік місті. Австрійські солдати з частини капітана Тенецького не заважали їй у тому, навпаки, наче трохи її боялись.

У місті Софронія роздягли догола й поклали в чисту постіль. Коли це робили, дівчина помітила в нього на плечі пасмо чорного волосся з крихітками сивини у вигляді зірок і півмісяців, а на поясі — торбинку із золотим браслетом.

Як усі молоді дівчата, і ця думала, що найважливіше написано в дзеркалі, та з цікавістю прочитала й те, що було написано на браслеті. Потім надягла браслет на руку, відчула себе задоволеною і заходилася промивати рану поручикові. Дивовижно, та юнак, як і його білі імператорські хорти, зовсім не мав запаху, як і вони, він ніколи не бруднився, його тіло само утримувало себе в чистоті. Проте в даному випадку користі від цього було мало. Софроній Опуїч був у безнадійному стані, і дівчина зрозуміла, що повинна діяти швидко, дуже швидко.

Вона не боялася того, що їй слід було зробити. Уважно прислухалася до дихання пораненого і впіймала мить, коли він випускав повітря з грудей. Тоді з силою вдихнула біль з нього, намагаючись увібрати в себе енергію зла, яка йшла з його тіла. Потім, коли Софроній вдихав, вона видихнула повітря, віддаючи хворому здорову енергію свого молодого тіла. Так і тривало те усунення шкідливої енергії, яка відлітала з вітром, оскільки дівчина не боялася того, що робить. Але незабаром вона втомилась і зауважила, що і його тіло втомилось від того лікування, так само, як при пологах втомлюються і матір, і дитина. Тому вона зробила перерву, а поручик ніби почав щось чути десь глибоко в собі.

Спершу він почув скельця в шафах просторої кімнати, в якій лежав. Потім почув, як на глибині десяти сажнів під постіллю, в якій він лежав, лускає камінь на дні якоїсь улоговини, і зрозумів, що людська душа має свій схід, свій захід, південь і північ. І звідкись він знав, що перебуває на півночі своєї душі. Було холодно, і він прислухався, чи не з'явиться вітер з півдня, а коли й справді його почув, повільно повернувся в той бік і рушив крізь ніч на південь. На південь своєї душі. І під час тієї подорожі, що тривала

днями й тижнями, перед поручиком відкривалась і з'ясовувалась одна дивна річ.

Людина — починав розуміти Опуїч, поки гойдався в дерев'яному ліжку, наче човен, з балдахіном замість вітрила, — людина тисячі років жила, не помічаючи скрізь у природі довкола себе чисел. Міріади чисел. Згодом, якимось уранці, вона випадково знайшла, ніби квітку в траві, своє перше число. Наче першу посмішку. З такою ж мукою, з якою вона відкрила своє завтра, відкрила й те перше число. Та щоб дійти до наступного, їй потрібно було ще кілька тисяч років, більше, ніж для того, щоб відкрити своє післязавтра. Зрештою вона почала приручати й приборкувати числа довкола себе. Почала їх розплоджувати, і вони множились від її дотику й погляду. Проте лише для неї. Числа не існували ні для кого іншого на Землі, в Землі і над Землею. Ні для тварин, ні для рослин. Спочатку вона думала, що мертві забувають числа, та якимось, задивившись у воду, побачила зорі і зрозуміла, що числа є й на небі, та ще й у незліченній кількості. Так само, як її предок Адам дав імена тваринам, людина почала давати імена тим безконечним числам. Але чисел було стільки, що Софронієва душа не змогла їх вмістити. Якраз тоді, коли в його слухові мало початися приборкання небесних чисел, Софроній не мав більше ні краплини сили.

Раптом він опинився у північно-західному верхньому куті кімнати і побачив себе нагого, як він лежить на постелі, а волосся його розсипалось по подушці. В тому волоссі були сиві пасма, котрі він не відразу впізнав і котрі, певно, росли повільніше, ніж чорне волосся, тож усі сиві пасма були коротшими. Навколо грудей у нього була пташина клітка без дна й даху, в яку його увіпхнули і де він мав лежати нерухомо. Хоча поручик Опуїч бачив усе те зі

свого кута, він не роздвоївся — роздвоїлась його сорочка, роздвоїлись його чоботи і його дворогий капелюх. Тоді він почав умирати і найперше втратив стать, тоді відчув, як його власна сорочка раптом стала йому тісна з боків і на грудях, чоботи завеликі, а капелюх малий. Він бачив зі свого кута на північному заході, як очі в нього стали рябими, наче два зміїні яйця. Помираючи, поручик Софроній Опуїч перетворювався на свою власну матір, пані Параскеву.

І тоді пані Параскева під синоюю, тісною для неї сорочкою, відчула цілком несподівано слабенький Софроніїв голод під серцем, як свій біль, а потім той біль під серцем, як Софроніїв голод. Так Софроній пригадав своє бажання і видужав.

«Так, половина життя належить нам, а інша половина — Божій істині. Так і має бути», — подумав молодий Опуїч, посміхнувся і намацав вус, знову заплетений, як батіг. Хтось його чесав, поки він хворів.

Тоді його перевезли в Земун.

Перейшовши Лабу по багнюці, під дощем і вогнем противника, капітан Харлампій Опуїч спинився на відпочинок у невеличкому покинутому замкові поблизу містечка Торгау. Вісім готичних вікон розрізали своїм світлом на вісім частин овальний зал, що служив бібліотекою, і на такі ж вісім частин кожний постріл гармати, що долинав з поля бою. Інші частини зали були напівтемні й глухі. Довкола стін з полицями, заставленими книжками, йшли галереї, а на кам'яній підлозі в самому центрі стояла величезна ванна у вигляді мідної квітки. В гарячій, добре посолений воді лежав, розкинувшись, наче ведмідь, капітан Опуїч, змивав з себе бруд і кров і муркотів, як кицька, сьорбаючи крижаний кропив'яний чай з медом. Невдовзі один з ординарців поклав на ванну дошку, а на дошку — маленький дерев'яний молоток. Звичними рухами він заплів косички в капітановій бороді, потім підклав під них дошку й добре відбив їх молоточком, щоб вицідити воду й надати їм гарної форми. Потому накрив дошку білою скатертиною і подав капітану Опуїчу легку вечерю —

трохи сиру, витопленого з жіночого й козячого молока, з олією і салатом з чоловічих (прутенястих) помідорів та цибулі, кілька шматочків вудженого м'яса і келих токайського вина з підвалів Харлампієвих приятелів Вітковичів. Те вино капітан возив з собою всю війну від Егри до Росії й назад через Лабу...

Посеред вечері капітан раптом випалив, як з рушниці:

— *De figuris sententiarum! Як воно там?*

І почав перечислювати, загинаючи пальці лівої руки:

— *Interogatio, subjectio, anteoccupatio, correctio, dubitatio...*

Як там далі?.. Щастя, що в нас на голові ще росте волосся, а не трава, — сказав капітан своєму ординарцю, — випий за це, mon cher, келих токайського і давай почитаємо «Іліаду».

— Слухаюсь, — відповів ординарець і прочитав заголовок:

ІЛІАДА

Є за морями, край Трої, джерела гіркої водиці,
що для пиття непридатна. І там о порі водопою
купчаться спраглі тварини, та пити не можуть, аж поки
єдиноріг не прибуде спрагу свою вгамувати.

Ріг у нього цілющий — лиш тільки голову схилить
випити вволю водиці, рогом він враз скаламутить
воду і вмить перетворить її у питну і солодку.

Разом із ним звірина теж спрагу свою погамує.

П'є досхочу, а напившись, свій ріг із води витягає —
знову вода, як раніше, гіркою стає, непитною.

Доки він рогом своїм каламутить довколишню воду,
зором своїм очищає воду ще далі довкола.

В чистій-пречистій водиці під час водопою чудного

видно усенького світу майбутнє, немов на долоні.
Часто приходив туди до водиці й зі звірами разом
вкупі чекав однорога мій брат Прямужевич Олень...

— Воістину, хіба в тебе й справді є брат? — перебив
ординарця капітан Опуїч з ванни.

— То не мій брат, *mon seigneur*. То брат того з книжки.

— Ну то читай далі.

Часто приходив туди до водиці й зі звірами разом
вкупі чекав однорога мій брат Прямужевич Олень.
Якось, коли усі решта водицю хлестали лакомо,
глянув на місце, де воду очистив своїми очима
єдиноріг нещодавно. Й тоді перед ним, боягузом
і ледацюгою, раптом відкрилось й полинуло в безвість
безліч побачених явно всіляких таких нісенітниць.
Далі та й далі вдивлявся крізь дні, що котились, мов хвилі,
і повідав безперервно про те, що з'являлось на очі.
Бачив суботню борідку, зарослу завчасу в неділю,
так що не міг ухопити її і як слід розчесати.
Бачив рясні суходоли, рослини майбутні шуміли
в нього у вухах, каміння смак відчував піднебінням.
Лічачи сонячні роки, вогненне яблуко бачив
Євине або ж Адамове, що в Трою до нас мандрувало.
Бачив мене — свого брата Пастиревича Паріса,
званого теж Александром, як я, вже старіший, ніж зараз,
крізь капелюха встромляю кия чабанського свого,
перезуваю шкарпетки й рушаю до Спарти, щоб пальцем,
змоченим густо вином, там на столі написати
власне зізнання в коханні жінці на ймення Єлена,
жінці чужій і вродливій. Ще бачив потому, як нишком
я викрадаю ту жінку, наче вівцю, і додому
в Трою приводжу її, а після того приймає
Троя вогненне яблуко й ціла згоряє дощенту...

— Відколи це тебе звать Паріс Пастиревич? Він був гарним, тому Єлена й пішла за ним, а ти глянь лише на себе: якби вуха не заважали, то рот діставав би до потилиці, коли ти смієшся.

— Це не моє ім'я, *mon seigneur*. Це ім'я того з книжки.

— Ти ж щойно сказав, що твоє. Читай далі і не плутай більше імена!

Бачив ще далі, ще глибше мій брат Прямужевич Олень в часі всілякі безглуздя, не в змозі й на мить зупинитись, тонучи крізь власні очі і чисту водицю у часі, в котрому ні тих очей, ні тієї водиці не буде, наче старої панчохи. Дізнавшись від пальм, що стояння є найболючішим, все ж таки далі стояв незворушно він у вікні свого скону між власними вухами й бачив він хрестоносців 1204 року в Царгороді, як вантажать на венеційські галери коней четвірко дебелих; і зляканих Палеологів; взутих в багнюку слов'ян, що встромляють списи в царгородські брами, і гине імперія. І бачив, як Рим переходить в Царгород, бачив Рим у Москві й корабель Індікоплова Косми, а також Колумба судно край світу Нового, бачив і турків під Віднем, французів в Венеції бачив, як чотирьох царгородських коней скидали з собору Марка Святого, і знову гинула певна імперія...

— Брешеш! *Empire de Napoléon* не гине!

— Так зняли наші тих коней чи ні?

— Читай далі, побачимо, що там буде.

Галлів узрів в Білорусії, напханих м'ясом конячим, битву під Ляйпцігом, й Наполеона на двох островах...

— Воістину дурниці! Як то наш імператор на островах? І що то за битва під Ляйпцігом? Це ж тут, зовсім близько.

Доплюнути можна. Я нічого не розумію в майбутньому. Це ніколи не було моєю сильною стороною. Моє діло — не майбутнє. Моє діло смерть. Воістину.

Бачив притьмом мій юродивий брат Приямужевич Олень Шлімана з мурів троянських, червоні жовтневі сніги у Росії, і бачив бліцкріг, на жидів полювання, четверо в Ялті, і Сталіна 1948-го року, і зляканий власних гріхів пеленою, бачив він Єрусалим, і Стіну голосінь, і арабів, нафту, що знову зі Сходу текла, й англосаксів десь аж на Місяці, й русів советських у всесвіті, сербів напоказ перед обличчям усенького світу і хтозна ще доки й що він ще бачив, черпавши з джерел зорооких пророчих... Та маячня з викрутасами справді мені вже набридла, — врешті встроїв в капелюха свого чабанського кия і, перезувши шкарпетки, рушив до Спарти, щоб пальцем, змоченим густо вином, там на столі написати власне зізнання в коханні жінці вродливій Єлені, тій Василевсі Єлені. Хай бачене врешті почнеться!

І тут капітан відчув, що вода охолола.

— Klarinetto! — гримнув він і встав, випроставшись на весь зріст, так рвучко, що половина води вихлюпнулася з ванни. Голе тіло він стягнув «придворним» поясом, спленим з червоних вовняних шнурів, і ліг у постіль. Тоді йому принесли кларнет і зелену люльку, вже розпалену. Сидячи в ліжку з інструментом на колінах, він зробив одну-дві затяжки. Перед ним з'явився солдат з таким самим музичним інструментом в руках.

— Це правда, — спитав капітан солдата, — що в тебе такі спритні пальці, що ти можеш украсти черевик у чоловіка, коли той біжить?

— Брехня. Нащо мені один черевик? Та вас, пане капітане, я можу навчити й того, й іншого. І грати, й красити. Що вам більше до вподоби.

На це капітан Харлампій Опуїч зайшовся реготом, від якого на всі боки полетів попіл з його люльки і вона згасла. А він узяв кларнет, і удвох з солдатом вони виконали щось з Paisiello.

Капітан французької кінноти Харлампій Опуїч під час воєнного походу вчився грати на кларнеті. І вивчав латинську риторику. На відміну від французької армії, він робив успіхи. Можливо, саме тому така метаморфоза капітана Опуїча нікого не здивувала. Надто багато смертей було на Лабі, щоб такі речі могли впасти комусь в око.

Поручик Опуїч видужав десь так під весну. Він усе ще не міг з упевненістю відрізнити дійсність від сну, але вже знав, як його звати. Думки свої він ловив, наче мух, це вдавалося йому не часто. Майже завжди вони тікали від нього. А якщо й виходило впіймати, вони або залишалися мертві на долоні, або скалічені знову намагалися полетіти геть. Він зауважив, що в нього на грудях, там, де була рана, замість шраму з'явилось пасмо рудого волосся, схоже на хвостик.

Біля себе він побачив слугу, котрого, як казали, прислав йому батько, і свою стару торбинку, але порожню. З неї зникла єдина коштовність, яку Софроній носив з собою. Не було браслета, який мати дала йому «для майбутньої судженої». Слуга нічого про те не знав, але згадував про якусь дівчину, що доглядала поручика, коли той був хворий.

— Мабуть, з тих, що вам батько присилає, аби вас лікували й зализували рани, мов суки, перепрошую.

Опуїч спитав його, де та дівчина, але слуга сказав, що її не знає, бо вона не приходить, відколи слуга тут. Поручик махнув рукою і вийшов з дому, спитавши перед тим, як називається місто, в якому вони знаходяться.

— Земун, — сказав здивовано слуга.

На вулиці Опуїч вперше за півроку надягнув свої рукавиці й намацав у них щось тверде. То був перстень, якого поручик ніколи раніше не бачив. «Чоловічий перстень-печатка», — подумав молодий Опуїч. Він надягнув його на палець поверх рукавиці і став шукати поглядом на вулиці руду жіночу голову. Того дня йому не пощастило, та вже наступного ранку він помітив неподалік від дому, де жив, дівчину, чия руда коса блищала на сонці так, ніби була сплетена з мідних дротиків. На пальцях у неї замість прикрас були коштовні срібні й золоті наперстки. А на шиї замість гердана — малесенька розшита сріблом туфелька.

— Не може бути! — вигукнув Софроній про себе й пішов за нею.

Вона підійшла до Дунаю, визула одну ногу й попробувала, чи холодна вода, опинившись на мить і на суші, і в річці, а потім повернулася, побігла догори сходами і зникла за брамою, обкутою чотирма підковами. Він запам'ятав, що підкови були обернені так, наче двоє коней стояли мордами один до одного. Назавтра він знову побачив дівчину. Вона сиділа зовсім поряд, на балконі того ж дому, і, повернувшись до нього й перехожих спиною, весь час спритно розплітала й заплітала свою руду косу. Поручик страшенно здивувався, впізнавши на її руці свій браслет. Лише тоді він придивився до дівчини. Йому сподобались її ступні, вузькі, з довгими пальцями, і він подумав: «Вона має тверду роз-

кішницю...» І пройшовся під балконом, а потім вернувся, все ще думаючи про неї. Вона ще була там і, нудячись, переливала вино з одного келиха, срібного, в інший, золотий, а потім назад. Дивлячись на один келих і не помічаючи іншого, вона сиділа, замислена, просунувши ногу крізь ґратки балкона.

«По руках видно, що в неї буде двоє дітей, — подумав Опуїч, — по тому, як вона носить сукню, — що розлучиться, а по тому, як розчісувала волосся, можна здогадатися, що помре у 48 років. Як музиканти думають вухами, ця думає грудьми», — дійшов висновку молодий Опуїч і звернувся до дівчини:

— Ти вкрала в мене браслет, он він у тебе на руці!

Вона звела на нього очі, і він відчув, як її тіло запахло персиками. А коси в неї від того погляду почали випростуватися догори, наче змії.

— Це кожен може сказати. Доведи.

— Я скажу тобі, що написано на браслеті. Там вигравіювано:

Я талісман. Якщо ти мене спустошиш, я більше не зможу бути тобі корисним. Якщо зумієш знову мене наповнити, служитиму тобі знову. Та вважай, те, що талісман не допомагає тобі, не означає, що він не допомагає іншим...

Ось що написано на моєму браслеті. А тепер начувайся! Мусиш мені його віддати, а цей браслет відкушує руку, на яку його надягають! Якщо знімеш його, залишишся без руки.

Дівчина на балконі розсміялась.

— Тоді я не буду його знімати. Поміняємось.

— Чим будемо мінятись?

— Як ти стверджуєш, що я в тебе вкрала браслет, так я стверджую, що ти вкрав у мене перстень. Он він на твоєму пальці. Печатка, якою набивають люльку. І на ньому дещо написано по колу золотими літерами.

Поручик придивився до персня і прочитав про себе напис: *«Згадай мене! Перстень — цнотливість, яка відновлюється. Якщо ти мене загубиш...»* — і тут почув, як дівчина на балконі промовляє вголос:

— Згадай мене! Перстень — цнотливість, яка відновлюється. Якщо ти мене загубиш, загубиш більше за мене. Я чекаю твого пальця, як нареченого.

Тоді він стрепенувся й відчув під серцем слабенький голод, як він плаче, ніби маленький біль, і як глибоко під бруківкою мертві обгризають коріння пророслої крізь неї трави. Волосся в нього стало дибом, і він спитав:

— Хто ти?

— Я третя туфелька, — сказала дівчина і зникла в будинку з брамою, обкутою підковами.

Два вечори мучився молодий Опуїч з тим перснем, а на третій пішов до брами з чотирма підковами і намалював на ній крейдою чоловічий хрест. Вранці дівчина послала слугу спитати, що означає той знак.

— Це погроза?

— Ні, не погроза, навпаки, це значить, що немає мені життя по цей бік брами.

Вранці дівчина взяла крейду і з внутрішнього боку брами намалювала жіночий хрест, а надвечір прочинила браму так, щоб Софроній міг побачити знак, і він його побачив. А ще почув, як десь у домі дівчина співає тихо, наче крізь місячне сяйво, пісню «Спогади — це піт душі». І ввій-

шов. Вона його пригостила зацукрованими квітами — трояндою й фіалками.

— Хто ти? — знову спитав він її.

— Хто я? Мене звати Єрисена Тенецька. Та я все менше розумію, хто я, і все більше дивуюся сама собі, тому, що роблю і ким стаю. Я мала б знати себе все краще, а знаю все гірше. Я стаю чужоземкою у власному житті. І радію з того... А ти хто?

— На річці надвечір буває так, що на ту ж саму мушку кидаються і пташка, й риба. Я така мушка, а зараз саме така мить над річкою. Тільки не подумай, що мені байдуже, хто мене проковтне. Ти чи хто інший.

Сказавши це, Софроній відчув, як усе її тіло знову запахло персиками, і поцілував її.

— Що це в тебе під язиком, — здригнулась вона, — камінь?

— Так, тут я зберігаю таємницю.

— Дай мені її, дай мені свою таємницю! — мовила вона, і в наступному поцілунку камінь опинився у неї в роті. Єрисена тоді сказала через камінь:

— Щовечора ангел виймає мою душу з мого життя й мого тіла, наче величезну сіть, повну здобичі. Вчора ввечері він витягнув тією сіттю новий улов. Моєю душею вполював твою душу.

Згодом він побачив, що вона малює губи й пипки на грудях одним і тим же кольором, і якраз коли годинник на вежі почав бити північ, випустив у неї сім'я дванадцятьма струменями, точно з кожним ударом.

Так почалося велике кохання. А від великого кохання швидко старіють. Від великого кохання старіють швидше,

ніж від довгого, важкого й нещасливого життя. Єрисена скакала на своєму вершникові десь далеко крізь невідомі простори і поверталася втомлена, радісна й задихана від довгої дороги. А її лоно відтоді відзивалося на удари дзвону. Через кохання вона не мала коли поїсти. Іноді ставила вечірній сніданок на груди свого коханця і їла, годуючи його водночас любов'ю й овочами. Вони були щасливі серед загального нещастя, були переможцями серед загальної поразки, і це їм ніколи не буде прощено.

ТРЕТІ СІМ КЛЮЧІВ

Щезник народився на мості на річці Караш, у Банаті, коли його господар з нудьги перехрестив свою тінь. Йому дали безліч імен, як-от: «Лукавий», «Анциболот», «Камінь йому в зуби», «Той самий», «Нечистий». А він гадав, що він — те саме, що й ім'я, і боявся, щоб хто-небудь не кинув у вогонь папірець, на якому воно написане. Він любив пісяти хвостом, ніколи сам не садив гарбузів, а інші любили плювати йому в вуха.

Він виріс на Букумирському озері в Чорногорії, серед каміння. Вмів писати, та не вмів читати, бо якби прочитав своє ім'я, відразу б щез. Залишилася б від нього лише порожня кістка. Він не любив троянд і не любив, щоб було видно його чорні зуби, тому не сміявся. Носив дивні чоботи з п'ятами до переду, казали, що він схожий сам на себе і що швидший за ангела, хоча й був трохи кульгавий. Часом бачили, як він разом з дітьми ганяє по пилюці своїм хвостом обруч. Коли він був маленький, залазив чоловікам у штани, а жінкам під спідниці, ховаючись з переляку від грому, бо вірив, що громи шукають саме його. Він любив роздивлятися себе, як у дзеркалі, в сокирах, тож коли по-

чинало гриміти, і щоб у хату не вдарив грім, з неї виносили сокири, в яких він бачив своє відображення.

Власне його справою було займатися тими, кому приходила черга втретє ставати упирем. Тоді він водив такого народженого втретє упира по снах, навчаючи людей заїкатися. Він любив їздити верхи на дорослих, доїти чужу худобу, перевдягався в жіноче плаття, підперезувався хвостом і видавав себе за наречену якого-небудь хлопця з міста. Він мав свого цирюльника і купу братів по всьому світу. Кожен з тих його братів говорив іншою мовою.

А він саджав ожину, вмів проковтнути жарт, будь-кому допекти і скоротити шлях. Діти, які його бачили уві сні, пісялись у ліжко. Він знав мову тварин, любив музику, його ненавиділи жінки й закривали в пляшці, бо гадали, що він на жіночому тілі носить чоловічу голову, але й душу свою йому продавали, бо він знав, що Єву вигнали з раю значно пізніше, ніж Адама, а крім того, вмів шмагонути хвостом, чи що там у нього було, дістаючи ту штуку зі штанів. Він був добрим орачем, міг і дно ріки зорати. А боявся чорного собаки, півнячого кукурікання і любив сидіти на вагах у водяному млині. Він ніколи не шукав товариства, товариство шукало його, але його й боялись. Кажали:

— Якщо той тебе за полу схопить — полу відріж!

А він боявся кинджала у чорних піхвах і тернових колючок. Від нього падала тінь, як від коня, всюди він був як удома, та діти глузували з нього, гукаючи йому навздогін:

— Тпрусь, тпрусь! Іди паси білих кобил!

Якось у молодості він зробив вовка з палиці й овечої шкури, але вовк ніяк не міг рушити з місця. Тоді він помолився уві сні Богу, бо в Бога вірив, лише коли спав. І Бог до нього промовив:

Скажи своєму вовкові: стрибни на батька! — і він оживе.

Він так і вчинив, і вовк ледь його не роздер.

Його причащали рибалки: своє причастя не ковтали, а випльовували в річку, примовляючи:

— Я тобі причастя, а ти мені рибу!

Люди про нього казали, що він наклепник, а він боявся дулі, рябого щеняти й чорного пояса. Коли хто-небудь давав йому ляпаса, він підставляв і другу щоку, щоб дістати й по ній, та чоловіки знали, що так не слід робити, й ніколи не били його двічі, бо тоді народилося б два таких, як він. Це вони полишали жінкам. Ті його товкли так, що в нього мало хвіст не відвалювався, а коли це врешті таки сталося, він зробив з хвоста таку красуню, що ніхто їй не міг дорівнятися. Звали її Петра Алауп, і жила вона в Триєсті. А він вихвалявся на всіх перехрестях:

— Бог за своїм образом і подобою зробив людину — і дивіться, яка вона бридка, а я зі свого хвоста зробив собі сестру — і дивіться, яка ж то красуня.

Він узяв її за дружину однієї горобиної ночі, вона три місяці тримала під пахвою півняче яйце і не вмивалась. Тоді з яйця вилупилась дитина з коров'ячими вухами, схожа на батька як дві краплі води. Крім тієї дитини, мав Щезник ще одну. Він був батьком брехні. Зла ніколи не чинив тому, хто його ненавидить, лише рідним і тим, хто його любить. Його життєпис складено у Ніші (Павле Софріч, *Історія сербського диявола*, «Голос єпархії нішської»).

Був 1813 рік, коли йому остогидло і ковальське ремесло, тож він спитав свою жінку Петру Алауп, що йому робити, і вона шепнула щось на вухо. Тоді він взяв жовті турецькі постолі, осідлав свою білу кобилу і завербувався в наполеонівську кінноту. Його направили в роту капітана Опуїча, яка саме програвала війну під Ляйпцігом.

Якось на світанку кімнати в будинках Земуна прокинулися світлими від снігу, що випав уночі, і дзеркало на стіні раніше, ніж звичайно, розбудило білиною і блиском Софронія та Єрисену.

Того сніжного ранку за сніданком він запитав її:

— Чому до нас ніколи не заходить твій старший брат?

— Тому що він той самий австрійський офіцер, котрий простромив тебе піхвами від шаблі й підвісив на дерево. Він далеко. Жене французів.

— І ти мені це кажеш тільки тепер? А чому ти мене врятувала?

Вона дивилась, як він жує один шматок так, як його дід по матері, а інший — як бабця по батькові, й відповіла:

— Є два типи жінок. Жінки наче мають дві різні статі, як дві туфельки на ногах.

Перший тип можна назвати *Дружиною переможця*. Вона не має батька. І повністю покладається на чоловіка, котрого обожнює як володаря, як Адама і батька свого потомства й переможця над світом тварин, яким він дав імена,

і над природою, якій він протиставив себе. Така жінка не забула, де пуп землі. Вона має силу й гроші завдяки чоловіку. Його дні довші, і в них більше ночей, ніж я їх маю, — думає вона про свого чоловіка і зневажає синів, м'якотілих і роз'єднаних, як Каїн і Авель, одиночок, що не мають ні сили, ні впливу. Хай вони зорють свою тінь і поллють її по́том, щоб виросла, думає вона про них. Вона терпіти не може й однолітків своїх дітей, все їхнє покоління, що затикає бородою вуха. Коли вона вибирає, то вибирає не того, кого найбільше любить, а того, кого найбільше ненавидить її батько чи її син. Кохання для неї пов'язане з розкішницею, означає насолоду і не зважає на зачаття.

Другий тип можна назвати *Донькою переможця*. Вона закохана в батька, який може сказати про себе: «І навченим я був ще до того, як постав». У ньому вона бачить творця, переможця, володаря, котрий довкола себе і неї міцно зв'язує братство однодумців. Вона зневажає власного чоловіка. Хоча він може бути гарною людиною і прекрасним знавцем своєї справи, така жінка про нього каже: всі з нього вірьовки в'ють, він під чужу дудку танцює, а вуха йому реп'яхами поростуть! Не прощає йому того, що він самітник. Нащо мені такий, що не має ні сили, ні впливу, в кого влади менше, ніж у єгипетської кам'яної баби. З тих же причин вона зневажає своїх братів і їхніх ровесників. Вони були під шапкою часу та й скинули ту шапку, — каже вона про них. Тому така жінка обожнює сина і його однолітків, бо настає їхній час, вона бачить у них нове велике братство, пов'язане тим же духом, що й братство її батька, в них бачить майбутніх переможців. Вони скинули з себе чотири висохлі поти і всі чотири вітри під ними, і тепер вони вільні, — думає вона, бо владу й багатство здо-

буває або завдяки батькові, або завдяки сину. Зазвичай вона закінчує в постелі одного з синових друзів. Коли вона вибирає, то вибирає не того, кого найбільше любить, а того, кого найбільше ненавидить її чоловік чи брат. Кохання для неї пов'язане з маткою, означає зачаття і не зважає на насолоду.

— А ти, до якого типу належиш ти? Якої ти статі? — спитав він з острахом.

— Ніякої. Я в певному розумінні не маю статі. І, принаймні поки що, є винятком. Я третя туфелька. Коли я вибираю, то вибираю того, кого найбільше люблю.

— Значить, третя туфелька справді існує!

— Так. Я намагаюсь не поводитись так, як інші жінки. Не підкоряюсь законам про зміну поколінь переможців і переможених, бо це норма поведінки для чоловічої породи. Я знаю, що для чоловіка світ втілюється в комусь іншому, а для жінки — в ній самій. Знаю, коли тіні вечірніх рослин здіймаються в небо. Я — *Дочка переможеного*. І свого батька я обожаю наперекір усім.

— Хіба ти не знаєш, що мій батько вбив твого батька ще давно колись, на минулій війні в минулому столітті?

— В цьому ти не винен, та може бути винен мій брат, Пана Тенецький, капітан австрійської армії, такий же кровожерливий, як і твій батько, капітан французької кінноти Харлампій Опуїч. Через таких, як вони, вина може повертатися назад крізь час. Тому я терпіти не можу зарозумілу компанію моїх братів і їхніх друзів — переможців і насильників, які відповідають мені тим же. Як і їхні дружини. Я з жахом думаю про своїх і їхніх дітей, котрі відчують на собі насильство переможців, якщо ті виграють цю війну, в якій ти і твої зазнаєте зараз поразки. Я б хотіла, якщо доживу, закінчити в постелі когось із отих слабких однолітків мого

майбутнього сина, причому більше як матір, ніж як коханка, адже я й тебе вибрала як слабкого сина сильного батька-переможця. Я вибрала тебе, бо тебе не любили ні мати, ні сестри, ні коханки і не любитиме й дочка, якщо вона в нас буде. Для мене найбільшою поразкою і найстрашнішою карою в житті буде, якщо доведеться повернутися до могутньої зграї моїх братів-переможців, до якої належать усі мої ровесниці, та й твій батько теж. Якщо я буду змушена зняти третю туфельку, це означатиме кінець мого шляху.

Та облишмо мене. Давай подивимось, де ти, тобто, де нас двоє. Ти хочеш повернутись у свою частину, яка все ще відступає на північний захід. Це неминуче закінчиться де-небудь у Франції. Я не знаю, чи Франція твоя держава, чи ні, та знаю, що ти служиш в її війську. Ще я знаю, що держава — необхідне зло. Найбільше, чого можна сподіватися від держави — щоб вона не плювала тобі в юшку. А війни? Ти кажеш, народ, кажеш, що воюєш заради слави своєї нації. Що тобі народ? Подивись на мене. Мені 17 років. Я ровесниця людства, бо людству завжди 17 років. Це значить, що народ — вічна дитина. Він весь час росте і, як і одяг, йому стають тісними його мова, його дух, його пам'ять і навіть його майбутнє. Тому народ мусить постійно міняти своє вбрання, бо воно знову стає закоротким, тисне і тріщить по швах через те, що він росте. Це важко і радісно. Ти кажеш, мова. Коли ми спимо, ми розуміємо всі мови. Сон був нашою вітчизною ще до часів вежі Вавилонської. Уві сні ми говоримо одною єдиною великою правовою всіх нас, живих і мертвих... І для чого тоді війни? Навіщо рухатися крізь історію назад? Кожне вбивство є частиною самовбивства.

— Це ти мене намовляєш відректися мого військового покликання?

— Так, я хочу, щоб ти пішов з війська. Це покликання твого батька, але не твоє. Давай вистрибнемо з тієї вежі, охопленої полум'ям, з тієї поразки і катастрофи, ти даремно вважаєш, що вона нас боронить і дає нам безпеку й гроші. Давай почнемо спочатку.

— Знаєш що, серденько, на війні я дечому навчився. Ті хлопці з моєї частини, яким судилося загинути раніше за інших, були мудрішими і знали більше про навколишній світ, ніж решта, і по цьому ми їх впізнавали й здогадувалися, що їх скоро вб'ють. А вони знали, що кожне вбивство скоюється з умислом, якому тисяча років... Інші, котрі мали вмерти пізніше, були дурніші. Та все це ніяк не було пов'язано з природженою кмітливістю чи обмеженістю тих та інших. Отже, існує дві категорії людей. Ми належимо до другої.

— Як це?

— Ми щасливі коханці. Хіба ні? А від щастя стають дурними. Щастя й мудрість не поєднуються, так само, як тіло й думка. Бо лише біль є думкою тіла. Тож щасливі люди стають дурними. Тільки втопившись від свого щастя, коханці можуть знову стати мудрими, якщо вони взагалі здатні такими бути. Тому давай не будемо зараз вирішувати, чи знімати мені з себе шаблю... Твої вчинки — твої пани, а ти їм слуга...

Так говорив у Земуні того зимового ранку молодий і божевільний поручик Опуїч з Трієста, не помічаючи, що шабля його вже була відстебнута.

Коли поручик Софроній Опуїч зняв з пояса шаблю й полишив воєнні стежки, вони з Єрисеною Тенецькою поселились на невеличкому клаптику землі й стали її обробляти. Того вечора вони їли чудовий, молодий і трохи лютий мед, пресований місяць і пиріг дикого каштана з апельсиновою цедрою. Вони лежали в постелі й говорили у півночі про дурні та мудрі зорі. Вікно було відчинене, фіранка вся опинилась у кімнаті, надимаючись, наче вагітна, а в ній лежав нерухомий вітер. Софроній пригадував, як він ще малим у Трієсті катався на величезних воротах, тримаючись за клямку підборіддям і руками, а потім вони, як і завжди, тонули в тисяча й одній ночі. Вони намагались вирахувати, в яку ніч Шахразада зачала свою дитину з Гаруном і яку історію розповіла в ту ніч. Але підрахунок у них ніяк не виходив, бо їм завжди було мало ночі й ніколи не вистачало сну. Вони жили стрімко — щодня чотири пори року, як казала Єрисена.

Тієї ночі вони мали ще дещо обговорити. Капітан Харлампій Опуїч прислав листа, повідомивши, що читає Го-

рація, грає на кларнеті і, серед тисячі інших дурниць, написав, що хотів би їх побачити. Майбутню невістку вперше, а сина знову через стільки років, аби міг його впізнати, якщо десь зустріне. Батька перевели в загін, який супроводжував посланника, що прямував з дипломатичною місією в Царгород, і шлях його пролягав через ті краї, де жили Єрисена й Софроній... Проте молодий Опуїч не поспішав відповідати на батьків лист, що дуже здивувало Єрисену. Часом їй здавалося, що Софроній щось від неї приховує.

А він і справді приховував. Те, що приховував і від інших, від усього світу — свій легенький голод під серцем, що перетворюється на дні душі в маленький біль. Час від часу він зачинявся сам у кімнаті і щось робив, чекав на якісь листи або від'їздив кудись на день-два. А вночі прислухався й чув музику магнітних бур, які відкривали йому своїми ударами й відлуннями підземні коридори, лабіринти й цілі міста, що були давно зруйновані і зникли з лиця землі; він блукав по їхніх засипаних камінням вулицях, ведений сміхом холодних і пекучих запахів підземелля. Або чув крізь каміння й пісок, як рокочуть хором кровні групи металів, які були лише відлунням континентів, давно затонулих у Паннонському морі. В морі, якого більше немає, але яке зберігає, наче пуповину, свій зв'язок з обома Атлантидами...

Єрисена, яка тут відображалась в очах корів і кіз, в очах змій і собак, помічала, що він носить у собі якийсь неспокій. Його поведінка й розмови були завжди іншими в кожній кімнаті їхнього дому, де замки і клямки клацали, мов незаряджені пістолі. За кожними дверима він ставав якимось іншим. В кухні говорив лише по-турецьки, у вітальні — мовою Єрисениної матері, якої навчився від своєї

коханої, в бібліотеці мовчав. А ввечері лягав у постіль голий і гарячий, ніби жарина, а потім уві сні, наче якась величезна піч, повільно остигав, і на світанку, коли він бурмотів щось по-грецьки, їй доводилося вкривати його, як дитину.

Якось по обіді вона його поцілувала, і він здригнувся від того поцілунку.

— Що це в тебе в роті? — спитав він.

— Камінчик з твоєю таємницею. Ти забув, що твоя таємниця в мене? Я її добре берегла весь цей час. А тепер відкрий мені її. Надто довго вона в тобі закоркована, наче лист у пляшці. Зрештою, чого ти турбуєшся про свою таємницю? Кожну таємницю береже її власна сором'язливість. Нехай вона сама турбується про себе.

— Гаразд, — мовив він, — до післязавтра, коли ти принесеш мені й робітникам на поле свіжоспеченого хліба, я придумаю, як це зробити. Бо справа не така вже й безневинна...

Так і зробили. Він пішов на поле, взявши для поденників ракію на семи травах. Наступного ранку робітники зголодніли раніше, ніж завжди, ще до того, як Єрисена принесла їм хліба. Коли вони попросили Софронія дати їм що-небудь, аби вгамувати голод, той зрадів. Вони сиділи в цей час під смоковницею, і він сказав:

Смоковнице, дай своїх плодів, щоб робітники мали що їсти!

Це були слова з однієї оповіді, яку він чув у дитинстві.

Тоді смоковниця й справді дала їм кілька плодів, на два місяці раніше призначеного терміну, і вони попоїли. А Єрисена з хлібом та іншими харчами на возі з'явилася лише через два місяці...

Вона несла на плечах два горщики, які щойно взяла з воза, ступаючи однією ногою по воді, а другою по берегу озерця, яке лежало край поля. І взагалі не помічала, що минуло стільки часу. Була вона гарніша, ніж будь-коли.

— Ти придумав спосіб? — спитала вона, а про себе шепотіла: «Скільки гіркоти в роті, наче вся душа змістилася тут!»

— Так, придумав, — відповів він, — будеш слухати ротом, а не вухами.

— Як це?

— Це і є спосіб. Я розказуватиму тобі вірш своєю мовою, а ти його слухай своєю рідною мовою.

— Це ж різні мови, — відповіла вона.

— В тім-то й річ. Якщо ти готова слухати, правда відкриється тобі в тиші між двома мовами. Бо між мовами панують океани тиші. Я підгадав так, що слова, які ти чутимеш, звучать однаково і моєю мовою, і мовою твоєї матері, проте її мовою значать щось цілком інше. Вони й відкриють тобі мою таємницю. А в моїй мові вони не мають жодного смислу.

І він почав:

Молюся до тебе, Богородице Владичице,
Не зглянься на неї, на любов мою.
І не почуй молінь її,
І не згадай її у молитвах своїх!
Непомітно пролинь душею своєю
Понад усім, що вчинить вона.
Бо все, що чинить моя любов —
Страшним є настільки, що не наважусь
Мисленно осягнути — що ж то воно таке.
Якщо ж під покровом Твоїм буде моя любов,
Взнаєш про неї все, чого я взнати не смів.

Якщо молитви Твої — за неї з її гріхами,
Я повинен знати про них, молільник смиренний Твій.
Молюся до Тебе, Богородице Владичице,
Не зглянься на неї, на любов мою!

Єрисена уважно його слухала, і чоло її поступово прояснювалось, бо вона зрозуміла, що в його великому бажанні немає жінки, чи, правильніше було б сказати, в його бажанні були всі жінки разом зі світом у собі, і що в майбутнє його вабило щось інше, щось насправді чарівне й непереборне. Без жодного слова, щойно вони прийшли додому, вона вийняла з шафи Софронієві жовті кавалерійські чоботи і спакувала дорожні скрині.

— Ми їдемо з твоїм батьком у Царгород. Прямо до тієї колони з мідним щитом.

Була пора року «між двома хлібами», коли Єрисена Тенецька та її коханий рушили на схід, до кордону, де в одному заїзді вони мали дочекатися капітана Харлампія Опуїча й місію, котру він супроводжував. Єрисена спала на возі, навантаженому різним скарбом, а молодий Опуїч їхав верхи. Він весь час відчував, як під копитами його коня відлунюють дві дороги: десь у глибинах під царгородським шляхом, ніби чутна тінь, дзвенів, прямуючи на схід, шлях римських легіонів.

Дорога вела їх через місцину, яку взимку називають «між собакою та вовком»; вдалині вони помітили дві вежі, по одній з кожного боку дороги, як раптом почулися постріли з рушниць. Опуїч пришпорив коня і за поворотом побачив річку. Вона пахла ікрою, за течією пливли горіхи, які того року вродили так, що гілки ламались і падали в воду, вкринаючи її своїми плодами й листям. Над річкою стояв величезний напівзруйнований заїзд, схожий на павука, що причепився до диму з червоного комина; а перед двором кілька подорожніх стріляли по чомусь у воді.

— Не давай йому, не давай, не да-давай переплисти! — кричав один, затинаячись.

— Іх, щоб йому, ось він, пристає! — бідкався другий, ладуючи рушницю.

Софроній Опуїч вирішив, що це якась дурна розвага, і пішов усередину дізнатися, чи є вільна кімната.

— Є лише одна кімната, — сказав їм господар і повів Єрисену й Софронія на другий поверх, довкола якого йшов вимощений каменем балкон. Між камінням вже проросла трава, а кімната колись була помальована на зелено. В ній була піч, яка палилася брикетами з кізяка й соломи, в печі грілась вода.

— Найкраща наша кімната, — сказав хлопець, але дивився при цьому кудись убік, наче збирався плюнути.

— Я бачу, ви вправляєтесь у стрільбі з рушниці, — сказав за вечерею Софроній тому чоловіку, що найбільше кричав на річці.

— Ти, па-пане, ніч-чого не ро-розумієш, — відрізав той, — завтра, коли ви побачите, що до чого, ти й с-сам почнеш стріляти. До речі, в яку кімнату в-вас поселили?

— Чи бува не в зелену? — втрутився в розмову інший постоялець. — Якщо в зелену, то, знаєте, зверніть увагу, що вам буде снитися сьогодні вночі.

— Це ж чому, прошу пробачення? — спитав, сміючись, Опуїч.

— Всі ми, хто тут на кордоні чекає дозволу, вже пройшли через ту кімнату. І зразу ж просили іншу. Всім, хто там ночував, снівся той самий сон.

— І який же, якщо не секрет? — розпитував далі Софроній жартівливим тоном.

— Ну що ти за недовірок! — сказав тут третій. — Нам, брате, снівся точнісінько той саміський чоловік, від якого пахло горіхами. Косичка в нього закріплена перламутровим метеликом. Чоловік той одягнений в мундир і хоче вбити кожного, кому він сниться в тій кімнаті. Мене він теж хотів

рубонуту шаблею, та я вчасно прокинувся. Декому це не вдається.

— І що з ними?

— Вони за-заїкаються, — відповів той, що був на березі. — То-тому ми стріляємо.

— По чому стріляєте? — спитала Єрисена, також сміючись.

— По горіхових шкаралупах. На них нечиста сила переправляється сюди по воді з Туреччини. Бо так просто нечиста сила не може перебратися по воді. Тому й шукає горіхові шкаралупи. Вчора один чоловік бачив уві сні того із зеленої кімнати і впізнав його. Каже, в нього ливарня дзвонів у Земуні.

— Пхе, в горіхових шкаралупах, як у човнах, тільки відьми плавають, а ви хочете чаклуна спинити. Марна праця! Такі, як він, переправляються по воді в яєчній шкаралупі, — насмішковано зауважила Єрисена, проте й вона вранці прокинулася бліда.

Тієї ночі вони з молодим Опуїчем рано пішли спати. Вона лежала горілиць у зеленому саяві Місяця й відчувала, як запахи на річці стеляться один на одного, легші на важчі: спершу запах дьогтю, води й намулу, потім диму і, нарешті, на самій поверхні плавали хмарки запаху липи. А місячне саяво й саме мало три запахи, того вечора в ньому змішувалися всі три фази Місяця. Вогке повітря з ріки проникало крізь вікна в кімнату, а десь поряд, у заїзді, хтось загравав на кларнеті. Грали дуже тихо їхню пісню «Спогади — це піт душі», і Софроній Опуїч взяв губами пасмо Єрисениного волосся. Він лежав на животі, дивом дивувався музиці в такому місці й відчував, що старіє і він, і те страшне бажання в ньому, ночі повертали його кудись у минуле, а дні тягли в іншому напрямку, і майбутнє видалось йому пільмою, що помалу відступала з кожним його кроком. Він непокоївся за Єрисену без якоїсь видимої причини, відчував смак пилюки під ліжком і гнилі під будинком. Він чув, як у світлі Мі-

сяця раки виповзають на берег, і його нюх тонує усе глибше, натикаючись під землею на запахи вологого срібла й обгорілого каміння. Він відчував, як підземні гази женуть нафту по схилах земної утроби, як у ній нашаровуються один на одного запах зігнилих рослин і запахи сірки та гарячої залізистої води. А на світанку Єрисена, що спала поруч, скрикнула й розбудила його:

— Тут бозна-що твориться! Мені він теж приснився, — сказала вона.

— Звідки ти знаєш, що то він?

— У нього в косичці той перламутровий метелик. За поясом він мав якусь книжку, здається, вірші...

— А він не напав на тебе?

— Ні. Навпаки, злякався на смерть, як мене побачив.

Тут надворі знову вистрелила рушниця. Опуїч встав, глянув через балконну огорожу і скам'янів. Постояльці з готелю стріляли в Софронієвого батька. Раптом Єрисена скрикнула:

— Це він! Я його впізнала! Он у нього перламутровий метелик у волоссі!

На це Софроній відрубав:

— Цить! Це мій батько, а ті йолопи хочуть його вбити. І захопив рушницю.

Та капітану Харлампію Опуїчу не потрібна була допомога. Його вершники миттю роззброїли постояльців, затопили в піку тому заїці, що стріляв у капітана, від чого той перестав заїкатись, і вкотили у двір розкішну карету французького посланника. Вона була покрита позолотою товщиною в палець і грязюкою — на два пальці. Коли відчинили дверцята карети і спустили сходинку, на ній спершу з'явився фіолетовий чобіт, а потім з карети вискочив юнак у блакитному мундирі, підперезаний шовковим шарфом. Про нього пошепки казали, що він посланник його імператорської величності Наполеона і що їде до місця служби в Царгород.

— Ви вродливі й щасливі. Я бажаю вам усього, що вже з вами сталося, — сказав капітан Харлампій Опуїч, коли син показав йому Єрисену.

Опуїч-старший сидів у заїзді, в чоботях із закривавленими шпорами, які того ранку врятували його від несподіваного пострілу, і палив свою зелену люльку. Він був міцний, як кахляна піч, хоч і старів «ривками в часі» — то за одну ніч на десять років, то десять років не мінявся. Міг перенести віслиюка через міст, як він сам казав жартома, подорожні зі страхом роздивлялись його косичку, прикрашену перламутровим метеликом, принюхувались до запаху горіхів, що весь час йшов від нього, а Єрисена з подивом зауважила в капітана за поясом збірку віршів Горація. Тим часом він весело замовляв вечерю для всіх у заїзді, також і для посланника, який обідав у себе в кімнаті.

У дорогу до Царгорода французький посланник узяв секретаря, а капітан — п'ятьох вершників у червоних чоботах, наче на весілля, і шостого в жовтих турецьких постолах. Вони могли і наздогнати, і втекти, і в найстрашнішому місці вижити. Капітан Опуїч возив за собою й

дівчину з дивними квітками сивини в чорному, як смола, волоссі, таку пишногруду, що могла б сама собі цицьку відкусити. Звали її Дуня. Побачивши Єрисену й Софронія, вона посміялась над третьою тувелькою, що висіла в Єрисени на шиї, а в Софронія спитала, як його рана. Так Єрисена зрозуміла, що дівчина, котра супроводжувала капітана, — одна з тих знахарок, яких батько посилав синові через три бойовища, а в Дуниному волоссі впізнала пасмо, яке росло на плечі в її Софронія. Притрушене точнісінько такими ж зірочками сивини.

— Ти пам'ятаєш, як ми вечеряли з Євдокією? — спитала Дуня Софронія і глянула на Єрисену своїми золотистими очима, схожими на дві половинки звареного на твердо яйця.

— Подивимось, подивимось, — наперед смакував капітан вечерю, загинаючи пальці на руці, важкій і без перснів (бо персні заважають шаблі). — Подивимось. Спершу кожному по порції сивої трави з язиком в юшці з висівок... І принеси, якщо маєш, хлібці, замішані з дрібкою глини. А що стосується любові к отчизні, то тут, синку, така справа: все для народу, нічого з народом! А ти, хлопче, принеси мені двічі по мисці теплих Божих сліз, один погляд, обкачаний в сухарях, з отих гірких, що старіють за годину, з лимоном. І квасолію на савській воді. Не маєш савської води? Шкода! Тоді давай боби в сухарях... А для пані Тенецької — мідії в сухарях. Для моєї Дуні — те, що захоче Євдокія. А під кінець — кропив'яного чаю з медом.

«Невже це мій батько?» — спитав сам себе Софроній і пригадав дитинство й батька, як той у спальні їхнього величезного дому в Трієсті лежав у темряві біля своєї дружини Параскеви Опуїч і, підвівши голову, прислухався. Тепер

Софроній нарешті знав, до чого прислухався його батько стільки років тому. І знав, чому вночі у п'їтмї мати опускала батькові голову на подушку. Опуїч-старший прислухався, чи бува не почується десь унизу на сходах шелестіння спідниці.

— А що стосується тих, що в Сербії, — продовжував капітан, — їм я посилаю гроші, які заробляю, витрачаючи французький порох, аби вони й собі купили пороху. Ти, хлопче, нагостри ножі так, щоб ними можна було відрізати гніт на запаленій свічці. І підбери нам чорні ложки. Я найбільше люблю чорні ложки, вони найгарніші, правда ж, пані Тенецька? Давай бігом, бігом, хлопче! На світанку кожен, хто тут є, мусить брати свій шлях на плечі, і хто від кого наживає п'ятами...

Капітан ще не встиг усе замовити, як до заїзду влетіло кілька жінок з ведмедем і якимось чоловіком у французькому мундирі. Гостям вони представились як мандрівний театр.

— Щоб ви знали, що виставу оплатив наш благодійник капітан Харлампій Опуїч, — сказав чоловік в мундирі, — він великий шанувальник театру, а зараз десь у Сілезії. Тож ми вам покажемо страшне явлення під назвою «Три смерті капітана Опуїча».

На це капітан Опуїч громохко розреготався і звернувся до акторів:

— Грайте, дітки, хай ваші паперові слова трохи відпочинуть у наших мріях, хай зігріються нашою кров'ю і знову на мить захворіють життям!

Тоді одна з жінок мовила, звертаючись до несправжнього капітана Опуїча, того, що був у французькому мундирі:

Твої предки, капітане, мали лише по одній смерті. Ти — ні. В тебе буде три смерті — ось вони (тут вона показала на

решту жінок з трупи). *Оця стара, оця красуня і ця дівчинка, то три твої смерті. Добре придивись до них...*

— І це все, що залишиться від мене? — втрутився у виставу справжній капітан Опуїч.

Так. Це все.

— І це не мало! — знову вставив капітан Опуїч.

Та вважай, капітане, ти не помітиш своїх смертей, проїдеш під ними верхи на коні, наче під тріумфальною аркою, і продовжиш свій шлях, ніби нічого й не сталося.

— А що ж тоді буде після моєї третьої смерті, коли я втрете стану упирем? — ще раз вліз у виставу капітан, задоволений збентеженням акторів і здивуванням гостей в заїзді.

І тобі, капітане, й іншим якийсь час здаватиметься, що ти й далі живеш, наче нічого не сталося, аж поки не прийде до тебе остання любов, поки не закохається в тебе жінка, з якою ти міг би мати дітей. Тієї ж миті ти зникнеш з лиця землі, бо третя душа не може мати потомства, так само як той, хто втрете стає упирем, не може мати дітей...

У цю мить згори в заїзді почувся кларнет. Цього разу хтось грав Гайдна — «Хорал святого Антонія». Почувши ті звуки, капітан підскочив як ошпарений, зупинив виставу, швиденько відпустив акторів і побіг догори на вимощений камінням балкон.

Трохи згодом він повернувся, ведучи за руку якусь пані, яка тримала в руках блакитну подушечку. В її глибокому декольте були напарфумлені штучні родимки, а вушні отвори вона помалювала в червоне. Другою рукою капітан

Опуїч вів юнака з гарним хвилястим волоссям, одягненого в австрійський гусарський мундир.

Побачивши їх з капітаном, Дуня скрикнула, прикрившись рукавом, а дзвіночки на подушечці нової капітанової гості задзвеніли. Тоді всі почули капітана Опуїча, голос якого якось дивно змінився, наче він співав у церкві:

Простір у прощах здолав,
скорботами гнаний.
І ніде мені прихилитися,
ніде подітися.
Бути самому між сербами — жереб
тяжкий і поганий.
Перстень співучий дарую тобі,
а ти не бажаєш й дивитися.
Твого піснеспівця вік
юний зрілим не цвів,
Зі сну мене пробудили
твої страховинні марища.
На серці своєму я бачив
рани нічні, наче згарища.
Зникли вони і зник
варварський піснеспів...

Після цих слів капітан представив новоприбулих як пані Растіну Калоперович зі Сремських Карловців з сином Арсенієм, підпоручиком австрійської армії, які випадково, проте за щасливого збігу обставин зустріли після довгої розлуки свою доньку й сестру Дуню Калоперович, котра власне є тут. Дуня встала їм назустріч, поцілувала матір у блакитну подушку з дзвіночками, а брата в губи, і всі сіли.

— Я тебе не впізнаю. Наче вперше бачу. Ти погарнішала з того часу, як стала мені зведеною сестрою, — сказав Арсеній Дуні. — Я тобі дещо привіз. Твої сережки. Вдягни їх.

— Не тут. Вухо втрачає невинність щоразу, як його проколюють сережкою; завжди є трохи крові, — сказала Дуня й посміхнулась.

Та посмішка здалася підпоручику Арсенію невідомим і коштовним інструментом, на якому вона грала з неперевершеною майстерністю. А Дуня глянула своєму братові у вічі й поцілувала чорну ложку зі своєї тарілки, так, ніби цілує його.

«Він уже помітив мої ступні, — сердито подумала Єрисена Тенецька на другому кінці столу, ковтаючи мідії, і злякано подивилась на капітана Опуїча. — Невже це той самий чоловік, котрий убив мого батька?»

У цю мить, наче почувши питання, Опуїч-старший взяв келих і підвівся, щоб сказати тост.

— *Mes dames*, ви напевно задаєте собі питання, чи вже цілком вкрилася чадом душа такого чоловіка, як той, що стоїть перед вами. *Permettez moi l'opportunité de vous expliquer mon cas...* Я в церкві наспівавсь на повен людський вік і перестав співати, напивсь вина на два життя й вирубав обидва виноградники, награвся і розбив гуслі. Тепер я все можу сказати... Як ви знаєте, ваша прекрасна стаття часто просить у знаменитих полководців у цій війні пасмо волосся на пам'ять. Щоправда, є серед нас ті, хто має іншу долю, ми на своєму зраненому тілі носимо пасма жіночого волосся — знак того, що нас лікували знахарки. В отих чоловічому й жіночому пасмах волосся криється різниця між нами, вояками, й тими, котрі нами правлять. Бо люди поділяються на тих, котрі вбивають, і тих, котрі ненавидять. Ми, вояки, ми та бездарна порода, котра вбиває, звичайна собі потолоч супроти тих даровитих володарів, які вміють ненавидіти. Людину можна навчити орудувати шаблею швидше, ніж виделкою. А ненависть — така

річ, якої треба вчитися з покоління в покоління. Це талант. Як гарний голос. Талант, небезпечніший за будь-яку шаблю. Якби я мав його, то став би не вояком, а ливарем дзвонів по той бік райської ріки Дунаю у вашому Земуні, mademoiselle Тенецька, я пив би вино з найгарнішого дзвона, з одного вуха в мене б росла верба, з іншого — виноград, а боліло б за все не мені, а залізному півню на даху вашої ливарні. Сидів би я собі гарненько у своєму човні, ловив мудрих риб і так би когось ненавидів, що йому б від того десь там у Парижі вуха відпали. Та я не обдарований ненавистю і тому мушу вбивати своїх ворогів. Ну, це сумні історії, а нині радісний день. Я знов у своїй сім'ї через стільки років і хочу підняти келих саме за це і за здоров'я моїх дорогих і любих. Vivat!

Капітан Опуїч осушив свій келих і жбурнув його через вікно просто в річку. Він упав серед горіхових шкаралупок, які пливли в темряві вниз за течією.

Вранці протилежний берег ріки виринув з імли, купаючись у сонячному сяйві. Він був високий, внизу розмитий водою, вгорі густо порослий травою, що нахилилась над річкою, ніби довга нерухома хвиля під зеленою піною. Коли караван рушив, молодий Опуїч скочив на свою кобилицю майже голий, як він любив їздити, відколи скинув шаблю, наздогнав батька і спитав, чи оплачений рахунок за вечерю, на що отримав відповідь:

— Кожен з нас заплатив по одному квітневому вівторку, і нам дали годину здачі!.. Я гадав, ти мене питаєш, коли ми, греки та серби, позбудемось біди, а ти про вечерю.

— Ну й коли ж ми позбудемось біди?

— Коли не буде жодної сербської труни, яка б не стала човном, ані сливи в Сербії, до якої б човен не прив'язували.

Караван ішов на схід через Грецію, праворуч від них залишилася Свята Гора Афонська й море біля неї, пошепки говорили, що французький консул хворий, що в його родині чоловіки в кожному наступному поколінні вмирають на один рік раніше і що тепер за тією арифметикою виходить 29 років.

— Спробуй подивитись на Сонце — побачиш, що воно наче мідний щит з чорною діркою посередині, — сказав капітан Опуїч синові та, їдучи верхи поруч нього, торкнувся чоботом до його чобота. Молодий Опуїч злякано глянув на нього, а батько спокійно підняв руку й показав у далечінь.

— Он і Царгород. Там у Фанарі чекає вас отець Христом з моїм золотим у мантиї. Я обдарував і його, і храм, щоб він обвінчав тебе з панною Тенецькою. Дай вам, Боже, щастя!

Згадай Царгород в Афінах, і це буде один Царгород, згадай його в Римі, і це буде якийсь інший Царгород.

У величезному місті, збудованому на трьох морях і за чотирма вітрами, на двох континентах і під зеленим склом Босфору, вони опинились на початку осені. Ночі згорталися, наче панчохи в їхньому домі над водою, домі, що лічив кораблі й вітри, поки Єрисена й Софроній спускалися на берег купити пахучі олійки. Єрисені це вельми подобалось і, як тільки випадала нагода, вони зазирали в маленьку крамничку посеред Мисир-базару, яка виходила на Золотий Ріг, випити білого чаю з гашишем і подивитись, як діти вудять без наживки. Риби на тому місці було стільки, що вони лише закидали голі вудочки й витягали улов. У тій крамничці вони зустріли дивного чоловічка зі шнурком на сорочці замість коміра, їм сказали, що він сербської крові, але турецької віри. Раз на місяць той чоловік спускався через Капали-чаршію до Золотого Рогу й заходив у крамницю купити парфуми. З продавцем він завж-

ди провадив одну й ту ж розмову, немов повторював якусь молитву.

— Колись він був муляром, — розповів їм продавець, — а тепер хворіє дивною хворобою; для нього час уві сні минає набагато швидше, ніж наяву, так що кожної ночі він проживає принаймні десять років, тож тут у Царгороді навіть найстаріші люди не знають, скільки йому років. Можливо, він і сам не знає.

Того вечора, коли вони побачили його в крамниці, він увійшов наче заворожений і попросив продати йому все одно що.

— Сандал? — спитав торговець парфумами, підставив маленьку пляшечку з мутного скла під іншу і став чекати. Вони чекали в напівтемряві, і нічого не відбувалося. А тоді, коли покупець вже збирався відмовитись від свого наміру й піти, торговець сказав:

— Треба чекати стільки, скільки читається сура *Корану*.

Покупець був неписьменним і не знав, скільки триває читання сури *Корану*, але тут у нахиленій донизу шийці більшої пляшки з'явилась блискуча, ніби хвостата комета, крапля, повільно спустилась по своєму хвосту і зникла в меншій пляшечці.

— Хочеш понюхати? — спитав торговець і, вправно витерши край шийки пальцем, простягнув його покупцеві. Той взяв трохи з його пальця на свій і хотів було витерти об одяг.

— Не на одяг! — застеріг його торговець, — пропалить. На долоню. Спершу на долоню. — А коли покупець так і зробив і хотів уже понюхати, продавець його спинив.

— Не сьогодні, пане, не сьогодні! За три дні! Тоді проявиться справжній запах. І триматиметься стільки, скільки

пахне піт. Але буде сильнішим від поту, бо має силу сльози...

Таку розмову почули Софроній і Єрисена того дня на Золотому Розі, а торговець запросив їх знову на чай, бо мав їм запропонувати дещо особливе.

— День — для кохання, а ніч — для пісні, — сказав їм отець Хризостом, до якого вони зайшли в його церковцю у Фанарі, — бо кохання бачить, а ніч чує.

Поки вони слухали ці слова, на фресці в них за спиною в напівтемряві виринали з моря риби й чудовиська, а з пащі тих морських чудовиськ виходили чоловіки, діти й жінки з музичними інструментами в руках, відзиваючись грою та гімнами на звук ангельської труби, що кличе на Страшний суд.

Вони вінчались у неділю на П'ятидесятницю, тоді, як кохали одне одного більше, ніж будь-коли.

Єрисена Опуїч часто водила свого чоловіка до храму Мудрості, котрий під турками вже не був церквою, але не був і мечеттю. Вони входили у величезну важку тінь церкви, яка стосовно храму була тим самим, що й смерть стосовно сну. Там у церкві стояла висока кам'яна колона з бронзовим щитом, прикутим до неї. В щиті був отвір, в який можна було вставити палець, а долонею описати коло навкруг пальця в отворі, загадавши бажання. Та Бог тих, кого любить, нагороджує найбільшим щастям і найбільшим нещастям водночас. І тому Софроній не наважувався ввійти. Але, сидячи в тіні величезної будівлі, він відчував, що храм має ще одну тінь. Внизу, під його фундаментом, в земній утробі відкривалися куполи, крилос і сходи, похилі кам'яні плити, що вели в глибину до прісної води з суші й підземних вод Босфору, в яких віддзеркалювався храм над ними, так само як луна відображає мову. Той підземний

обрис був створений зі звуків і водночас з твердого матеріалу, як і те, що було над ним. Свята Мудрість відбивалась не лише у воді, а й у Землі.

Та в Землі відображалось і небо над нею. Тут, у тіні Святої Софії, Софроній раптом почав бачити рух металевих сузір'їв підземелля, які, наче луна зі звуком, безпомилково були пов'язані з небесними констеляціями зірок. Він ясно розрізняв під земною корою рух Рака, Терезів, Лева чи Діви. Він ставав астрологом підземного поясу зодіаку. Проте відчував, що його бажання, чи голод, які змушували його до всього цього, лише учнівство і приготування до якоїсь цілковитої ситості й вічного вгамування бажання. І не наважувався увійти в Храм.

«Твоя думка — це свічка, від якої можна запалити чужу свічку, але для цього потрібен вогонь», — думав Софроній. А його вогонь і сам був під землею.

Так це тривало, поки одного дня торговець не запросив їх знову на чай. Він нарешті роздобув ту річ, яку вже давно хотів їм показати. Коли вони спустилися в його крамницю, то застали там і чоловічка з мотузкою на шії. Від нього пахло ебеновим деревом, і продавець їм шепнув, що в старого так пахне піт.

— У нього пітніють вуха. Тільки піт його має принаймні півтораєта років, — додав продавець, посміхнувся, дістаючи зі своєї чалми монету, і, поклавши її на долоню, показав їм.

— Гроші, карбовані в пеклі, — сказав він пошепки, і монета зблиснула, наче у відповідь на його слова. Тоді торговець дістав з-під ляди відро з водою, поставив його перед ними і попросив Єрисену кинути монету в воду. Монета не тонула. Єрисена здивувалась, а Софроній, котрий ніс у собі тінь Святої Мудрості, відчув, що монета була

відлита з суміші міді, срібла та скла, хоча бачив її вперше. І справді, коли він поклав її до рота, то почув у ній роко-
тання срібної руди і дзвінкий голос скла, створеного в під-
земному вогні. А ще ясніше було чути щось схоже на звук
мідної труби.

— Існує ще дві такі монети, — озвався тут муляр, який
стежив за всім, що відбувалося.

— За цю можна купити завтра, за дві інші — сьогодні і
вчора, — сказав він, звертаючись до Софронія, і Єрисені
здалося, що муляр і Софроній зустрілися не вперше, що
вони знаються віддавна і що між ними існує щось на зра-
зок договору зустрічатися саме тут, на Мисир-базарі.

Наче на підтвердження цих думок молодий Опуїч, ні
слова не кажучи, заплатив за монету. А наавтра пішов
просто до Святої Софії.

Щойно він увійшов до храму, відчув себе як людина, що
загубилась на величезній площі, яка насправді була церк-
вою під куполом. Все в ній тонуло в півні, лише крізь
величезні щілини замків пробивалося сонячне світло. Він
пробіг очима по всіх колонах у храмі, та ніде не побачив
мідного щита. Тільки на одній колоні виблискував соняч-
ний промінь на висоті людського зросту. Підійшовши до
неї, він знайшов під тим променем щит і отвір у ньому. Він
засунув туди палець, наче у величезну мідну трубу, і опи-
сав коло, шепнувши своє заповітне бажання. І нічого не
сталося.

Софроній Опуїч і не сподівався, що те, що його сто-
сується, тепер настільки зміниться, щоб це можна було
відразу помітити. Та все ж йому було дивно, що він нічого
не відчув. Повернувшись додому, він сказав Єрисені, що
справу зроблено. Вона обняла його, підійшла до вікна
і виплюнула камінчик з його таємницею в Босфор.

— Досить таємниць і скритності! Тепер все здійсниться. Це було схоже на пробудження?

Вона поводитися так, ніби було свято, принесла зацукрованих квітів, троянд і жасмину в солодкій олії, вони сиділи у величезному вікні, яке взагалі-то було бійницею для гармат в їхньому домі, і пригадували «Тисячу й одну ніч» та свої розрахунки.

— Може, в нас тому немає дітей, що ми не вирахували, в яку ніч Шахразада завагітніла і яку історію вона тоді розповідала, — сказала Єрисена, а Софроній Опуїч, дивлячись на неї, відчув, що постарів від кохання.

— Є істини, яким людина допомагає вмерти, — мовила вона, — і сама людина — істина, яка вмирає. Людству завжди 17 років, та мені вже ні!

Тієї ночі вона чула, як Софроній борсається у величезній ковдрі з собачої шерсті, в яку він був закутаний. Чула, як його борода дряпає узголів'я, побачила на підборідді у свого чоловіка оту ямочку, подібну на пупок, і здивувалась. Вранці вона йому сказала:

— Кожне велике кохання — свого роду кара.

— Знаєш, всі ми маємо з Богом угоду. Половина всього, що в нас є, що ми робимо, половина часу, сили, краси, наших справ і подорожей залишається нам, а друга половина йде Богові. Так і з любов'ю. Половина нашої любові залишається нам, а друга половина йде Богові на істину і залишається там, в кращому місці, і триває вічно, що б не сталося з нашою половиною любові тут. Думай про це як про гарну й радісну річ!

Та все було марно. Її тіло більше не пахло персиками, коли він наближався до неї чи торкався її, Єрисена більше не малювала пипки в той же колір, що й губи. Вона дивилась на свого чоловіка, не розуміючи, що він їй говорить.

А він, так само як колись з неймовірною швидкістю наближався до Єрисени, тепер раптом, ніби якесь сузір'я, почав зі страшною швидкістю від неї віддалятися. Як тоді він не міг опиратися неминучому наближенню, так тепер не міг нічого вдіяти проти того запаморочливого й безповоротного віддалення.

Тоді Єрисена сказала йому:

— Ти був правий! Від великого кохання стають дурними. Ми теж стали дурними. Принаймні я. І не можу більше літати. Навіть уві сні, а тим паче по кімнаті. Можливо, кохання може вбити.

А сама собі думала: «Може, з іншим чоловіком я б могла мати дитину».

Невдовзі після прибуття в Царгород у 1813 році французький посланник вирішив влаштувати прийом в саду своєї резиденції. Гостей розважали ворожбити й танцівники, а тоді, коли гості почали заходити до просторого будинку хлопчика-посланника, музика вже грала. Капітан привів Дуню, в якій було таке обличчя, наче вона проплакала цілу ніч, пані Растіна Калоперович прийшла з сином, і волосся в неї було притрушене срібною пудрою, молодий Калоперович шукав когось поглядом і з подивом побачив на стіні у великому залі овальне вікно, яке виходило в сусідню кімнату. Його рама була зроблена у вигляді позолоченого вінка, і тому вікно скидалося на картину. Воно нагадало Софронієві інше вікно у вітальні його батьківського дому в Трієсті. В цей час у саду майорові кавалеристи затанцювали коло, і той, що вів танець, так задріботів, що годі було розібрати, де в нього п'яти, а де носики. Єрисена шепнула:

— Коло — то лабіринт.

Гості все прибували, господар у сизо-голубому мундирі без погонів мав біляве шовковисте волосся і, згідно зі зви-

чаєм, був підперезаний шовковим поясом. Його секретар був у чорному одязі зі срібними застібками і срібною пряжкою на поясі. Стурбованість на його обличчі впадала у вічі настільки ж, наскільки непомітною вона була на обличчі юнака в голубому поруч нього, котрого, проте, видавали чоботи, що весь час шукали собі місця. Раптом у залі стало темно, й у вікні з рамою з'явилася, наче жива картина, оголена фігура. На її стегна була накинута смужка тканини. Неможливо було визначити, якої вона статі, хоча груди в неї нічим не були прикриті. Ті груди жінкам здавалися чоловічими, а чоловікам — грудьми дівчинки. Коли танець закінчився, фігура застигла в позі живої картини у своїй рамі. Вона стояла, зігнувши одну ногу в коліні, і це раптом нагадало молодому Опуїчу те положення, яке мало його тіло, коли він був підвішений до дерева за наказом капітана Тенецького. Різниця була в тому, що ця фігура стояла, а не висіла.

Тут до зали і в сад, дзенькаючи дзвіночками, пришитими до подолів спідниць, увірвалися близько десятка циганок і стали ворожити гостям на картах. Капітан скрикнув: «Tarocchi! Tarocchi!» — схопив сина за руку і посадовив у саду біля однієї з ворожок.

— Карти, мій пане, все одно що язик. Тільки скажи, ти хочеш велику таємницю чи малу? І кому ворожити?

— Обидвом на тих самих картах, — сказав капітан.

— Велику таємницю, — сказав Софроній.

— Добре, пане. Тільки не смійтесь, поки я ворожитиму, бо це вам зашкодить. Потиху, так, щоб я не чула, задайте кожен по одному питанню.

Жінка розстелила перед собою хустку, зауваживши, що «на камені не годиться», вийняла з шкіряного футляра 22 карти й передала Опуїчам, аби ті їх «розіграли». Коли

карти були перетасовані, Софроній їх зняв, а Харлампій перехрестив. Циганка розклала їх лівою рукою на хустці навхрест, а в центрі накрила одну карту іншою впоперек. Відкривши їх, вона сказала молодому Опуїчу:

— Твого батька вбито. А ти приховуєш велику таємницю.

— Мого батька не вбито, — розсміявся молодий Опуїч, — ось він, перед нами.

Почувши це, ворожка з жахом глянула на капітана Опуїча, схопила свої карти і вискочила з дому якраз в ту мить, коли гостей покликали вечеряти.

Доїдаючи останні шматочки, втомлені гості французького посланника слухали музику. Підпоручик Калоперович не відводив очей від своєї сестри Дуні, наче зачарований, і його мати, помітивши той погляд, сказала йому:

— Сподіваюсь, ти пам'ятаєш нашу клятву. Ти виконав свою частину обіцянки? Ти її повалив?

— Дуню? Так. Ще в заїзді.

Пані Растіна гірко посміхнулась.

— За моїми підрахунками, — шепнула вона на вухо сину, — нам залишилося ще трішки, і наша обітниця буде виконана. Мені залишилося ще два кроки, а тобі один.

— Один? — перепитав молодий Калоперович з острахом, а мати приголубила його своїми сріблястими очима.

— Останній крок, — кинула вона недбало, — буде для нас спільним.

Тут хтось почав тихо співати «Спогади — це піт душі» грецькою, але пісня була та сама, котру любили як свою пісню Софроній та Єрисена.

І тоді Софроній зробив вирішальний крок у своєму житті. Зворушений співом, він став ловити погляд своєї дру-

жини, яка сиділа біля нього. Але не впіймав. Єрисена теж слухала пісню й дивилась кудись перед собою, часто ди-хаючи. Потім підвела очі. Задумавшись, вона розчісувала пальцями волосся, а погляд її був спрямований на темне вікно сусіднього будинку, за яким виднілась у півночі стіна, а за стіною панувала непроглядна ніч, сповнена води і тра-ви. І так її погляд спершу пройшов крізь вікно, потім доб-рався до стіни в темряві і полинув далі, хоча Єрисена біль-ше нічого не бачила на тому шляху. Він прямував просто на схід, через ліси, плив над Чорним морем, через Одесу, понад степом, минув якихось каспійських рибалок під час нічного лову, пройшов через Кавказькі гори, через Памір і в одну мить погас на Великій китайській стіні, але не тому, що стомився, і не тому, що це була завелика пере-шкода для того погляду, а тому, що Єрисена не побачила того, що так прагнула побачити, і просто перестала дивитись у тому напрямку. І тоді Єрисена затремтіла від пісні, яку слухала, погляд її нарешті знайшов за сусіднім столом капітана Харлампія Опуїча, батька її чоловіка, і все її тіло запахло персиками.

Так Софроній з жахом дивився на Єрисену, а Єрисена із захватом — на його батька. Кілька секунд вони сиділи нерухомо, і лише тепер Софроній помітив, що Єрисена малює тим самим кольором груди й губи і що на шиї в неї більше немає парчевої туфельки. Єрисена зняла третю ту-фельку.

«Вона матиме з моїм батьком дитину, якої не могла мати зі мною», — пронеслось у нього в думці.

І в цю мить у Софронієві Опуїчі вщух той голод, що наче маленький біль роками ріс у нього під серцем, і пе-ретворився на великий біль. Все, що коли-небудь у нього боліло, заболіло знов, усі старі рани на його тілі й душі

пробудилися, всі шрами з дитинства роз'ятрились, а з тіла відпало пасмо чорного й пасмо рудого волосся. По 17 роках в нього опустився прутень, правий чобіт перестав муляти, слух раптово ослаб і він вже не чув, що діється під землею. А світ розкрився перед ним на всю широчінь. Жахнувшись, він хотів відступитись, відрізати собі палець, та було пізно. Його заповітне бажання здійснювалось десь далеко від нього найкращим чином для нього, незалежно від нього і, можливо, всупереч йому, але страшною ціною. Хтось всемогутній виконував його бажання, але позбавляв його Єрисениного кохання. Десь, хто його знає де (і це лякало Софронія), вже мчали, як вихор, знаки милості до нього, він відчув, що йому стало трохи легше на душі, що все навколо нього і в ньому міняється, що рішення зрештою прийняте і відтепер усі майбутні рішення будуть для нього значно простішими. Він чув, як сузір'я перейменовуються на його користь і його зоряний знак змінюється з Терезів на Скорпіона, і через це смак грибів з олениною у нього в роті став іншим. Все, що існує, що є і що він добре знав, в одну мить стало для нього невідомим і чужим, а все, чого немає і що не існує, стало зрозумілим і близьким. Наче кожна карта його долі, вся його Major Arcana, лягла догори ногами, вивернула йому життя й перемінила Софронієві відчуття, скерувавши їх з підземелля у космос.

«Бог обдаровує тих, кого любить, найбільшим щастям і найбільшим нещастям водночас», — подумав він і мало не заплакав, коли почув, як його батько базікає за столом:

— І посмішки треба перекладати, панове, так, ніби це слова! Французьку посмішку, наприклад, важко перекласти на грецьку. Єврейська посмішка взагалі не перекладається, а німець не посміхнеться, якщо на жарті не висить ціна...

Поки капітан отак молов язиком, поки Софроній Опуїч отак сидів і дивився на свою жінку, а вона на його батька, був дехто, хто дивився на Софронія. Пані Растіна Калоперович, пригортаючи до себе подушку з дзвіночками, пожирала його очима. Адже Софроній був передостаннім коханцем її дочки Дуні, з яким вона ще не спала. Він був передостаннім кроком її обітниці, котра потім мала бути виконана й увінчана останнім спільним кроком. Її самої та її Арсенія. Словом, Софроній Опуїч був останньою перешкодою між пані Растіною та постіллю її сина Арсенія Калоперовича.

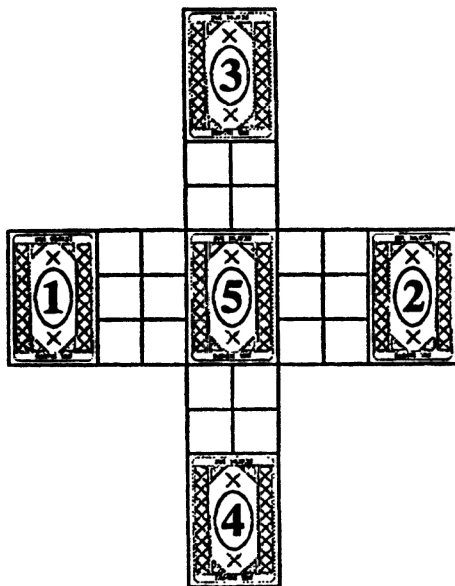
Той погляд пані Калоперович за мить перервав капітан Опуїч, який цокнув ножом по келиху й підвівся, щоб сказати тост на честь французького імператора. І тоді сталося щось незбагненне.

На очах усіх присутніх в саду французького посольства в Царгороді капітан Опуїч зник без сліду разом зі своїм келихом. Під його стільцем слуги вранці знайшли лише пару закривавлених шпор.

СПОСОБИ ВОРОЖІННЯ НА КАРТАХ ТАРО

МАГІЧНИЙ ХРЕСТ

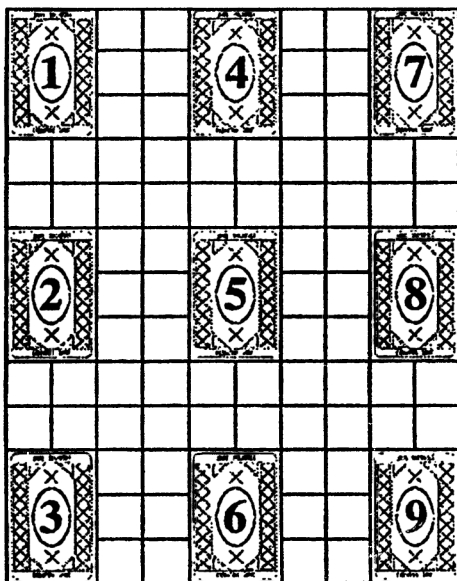
— найпростіший спосіб ворожіння в Таро,
з визначеною черговістю розкладання
й тлумачення карт.

ВЕЛИКА ТРІАДА

— з визначеною черговістю розкладання
й тлумачення карт.

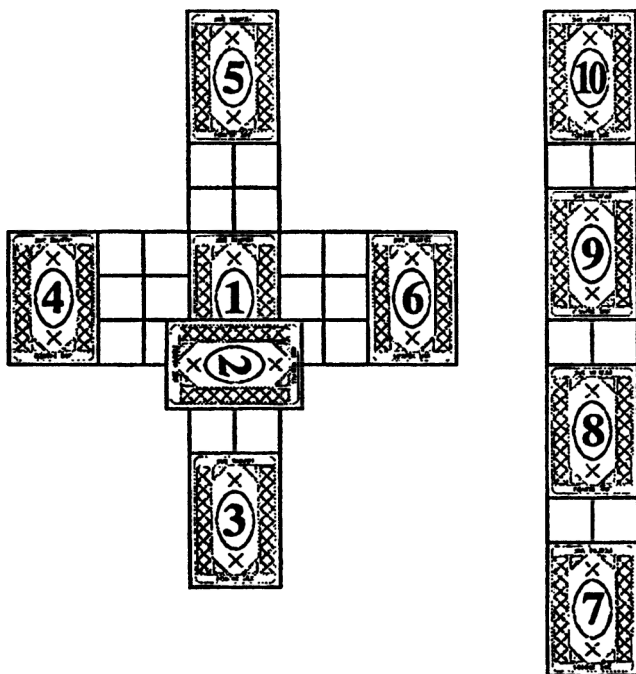
Перші три карти стосуються минулого, другі три —
теперішнього, а треті три — майбутнього того,
кому ворожать.

КЕЛЬТСЬКИЙ ХРЕСТ

— з визначеною черговістю розкладання
й тлумачення карт.

П'ята карта означає долю того, кому ворожать,
попередні карти — минуле, а наступні — майбутнє.
Десята карта означає пораду, яку має дати той,
хто ворожить.

КАРТИ ТАРО

Блазень

Маг

Панеса

Императриця

Император

Жрецъ

Коханці

Колісниця

Сила

Пустельник

Колесо фортуни

Справедливість

Повішений

Смерть

Злагода

Диявол

Вежа

Зірка

Місяць

Сонце

Страшний суд

Світ

КЛЮЧІ ВЕЛИКОЇ ТАЄМНИЦІ ДЛЯ ПАНЬ ОБОХ СТАТЕЙ

- Особливий ключ — Блазень** 7
- Якщо карта ляже правильно:* Непослідовність, але зі щасливими наслідками. Можливість вибору. Дороги, новий життєвий досвід.
- Якщо карта ляже догори ногами:* Неприємності, наклеп. Небезпека вдари-
тись головою. Оточуючі виявлять ненависть.

ПЕРШІ СІМ КЛЮЧІВ

- Перший ключ — Маг** 13
- Правильно:* Рятівні знання, творча сила. Оригінальність. Добрий момент для початку нової справи. Особистість того, кому ворожать.
- Догори ногами:* Спад, шарлатанство, поганий початок.
- Другий ключ — Папеса** 19
- Правильно:* Безхмарне щастя, прихований вплив. Карта означає згоду і матір знання, навчительку розуміння. Особистість тої, кому ворожать.
- Догори ногами:* Несталість, подружня зрада, помилкові припущення.
- Третій ключ — Імператриця** 25
- Правильно:* Плодовитість, жіночність, матеріальний добробут, успадкування нерухомості.
- Догори ногами:* Поспішні дії, поганий час для справ. Втрачені ілюзії. Перевтома.
- Четвертий ключ — Імператор** 37
- Правильно:* Захист, лідерство. Допомога або мудра порада для подолання кризи. Доброзичлива енергія.
- Догори ногами:* Жорстокий і пихатий можновладець. Криза у фінансових справах, невдача в якомусь почині, погана порада. Все, за що б ви не бра-
лися, не матиме успіху.
- П'ятий ключ — Жрець** 44
- Правильно:* Влада, здобута шляхом досягнення угоди. Жертовний партнер у коханні. Чудове рішення. Вміння пристосуватися. Мудрість, широкі обрії.
- Догори ногами:* Нетолерантність. Підступ. Нездійсненні наміри. Невдовзі можливі великі труднощі. Помилкова оцінка в роботі, нетривалі любовні зв'язки.

Шостий ключ — Коханці	48
<i>Правильно:</i> Вагання, вибір між двома коханнями. Здоров'я.	
<i>Догори ногами:</i> Нерозділене кохання. Болісні любовні переживання. Розрив любовного зв'язку, користолюбні стосунки.	
Сьомий ключ — Колісниця	56
<i>Правильно:</i> Успіх. Перемога розуму над умовностями.	
<i>Догори ногами:</i> Несподівана невдача. Безвольність і хвороба.	

ДРУГІ СІМ КЛЮЧІВ

Восьмий ключ — Сила	67
<i>Правильно:</i> Перемога кохання над ненавистю. Щирість. Впевненість, фізична й духовна енергія.	
<i>Догори ногами:</i> Гнів. Перешкоди через оточуючих, сутички, великі труднощі.	
Дев'ятий ключ — Пустельник	71
<i>Правильно:</i> Мудрість стане в пригоді. Розсудливість. Правильні рішення. Досвід. Знахар.	
<i>Догори ногами:</i> Самотність, сум. Порада, яка не буде корисною.	
Десятий ключ — Колесо фортуни	76
<i>Правильно:</i> Переміна, злет і падіння, удача. Заробіток.	
<i>Догори ногами:</i> Запізнілі наміри, нерішучість.	
Одинадцятий ключ — Справедливість	81
<i>Правильно:</i> Рівновага, карма, легальні справи. Суддя.	
<i>Догори ногами:</i> Судовий позов. Несподівана несправедливість.	
Дванадцятий ключ — Повішений	85
<i>Правильно:</i> Спокутування, жертва. Інтуїція. Самоствердження у вищій мудрості. Шлях між земними інтересами й духовністю. Події, на які ми не можемо впливати, проте негативний результат не є неминучим.	
<i>Догори ногами:</i> Розгубленість, розлука. Марне витрачання сил. Переоцінка власних вчинків.	
Тринадцятий ключ — Смерть	89
<i>Правильно:</i> Метаморфоза, зміна, оновлення. Здобутки.	
<i>Догори ногами:</i> Боротьба, хвороба, меланхолійність. Несподіване зубожіння або зміна на гірше. Траур.	
Чотирнадцятий ключ — Злагода	95
<i>Правильно:</i> Терпіння, згода, душевний спокій, в той же час — попередження.	
<i>Догори ногами:</i> Незгода в коханні. Лінь. Вчинки, через які прийде каяття. Нещодавно прийняте рішення дає гіркі плоди.	

ТРЕТІ СІМ КЛЮЧІВ

П'ятнадцятий ключ — Диявол	103
<i>Правильно:</i> Фатальність, три демони, прив'язаність до матеріального. Магієтизм, надприродні здібності. Погане товариство.	
<i>Догори ногами:</i> Статеві хвороби, небезпека, небажана вагітність.	

Шістнадцятий ключ — Вежа	106
<i>Правильно:</i> Катастрофа, руйнація, відмова від егоїстичних амбіцій і попереднього способу життя.	
<i>Догори ногами:</i> Непередбачувані події, вороги, хаос. Хвороби.	
Сімнадцятий ключ — Зірка	111
<i>Правильно:</i> Надія, здоров'я, натхнення. Здійснення бажань, творчі успіхи.	
<i>Догори ногами:</i> Неприятливі обставини, занепад духу. Розчарування в найближчих людях.	
Вісімнадцятий ключ — Місяць	116
<i>Правильно:</i> Обман, несподівана небезпека. Дволичність і заздрість оточуючих. Зрада. Вагітність. Дія інтуїції, снів, фантазій.	
<i>Догори ногами:</i> Ілюзії, прихована небезпека, душевна хвороба, марні мрії.	
Дев'ятнадцятий ключ — Сонце	120
<i>Правильно:</i> Щастя, звільнення, шлюб. Здоров'я.	
<i>Догори ногами:</i> Марнота, непорозуміння. Нездужання	
Двадцятий ключ — Страшний суд	128
<i>Правильно:</i> Духовне пробудження, пристосування до нових умов. Подолання земного. Захищеність. Вирішення питання, яке вважалося нерозв'язним.	
<i>Догори ногами:</i> Несумлінність, непродумане рішення. Розрив тривалих любовних стосунків.	
Двадцять перший ключ — Світ	135
<i>Правильно:</i> Радість, успіх у справах, відшкодування, омріяне здійснення бажань. Початок довготривалого щастя.	
<i>Догори ногами:</i> Карта означає те ж саме, це карта Гермеса («Як вгорі, так і внизу»), вона сама є перевернутою догори ногами дванадцятою картою — «Повішений».	

СПОСОБИ ВОРОЖІННЯ НА КАРТАХ ТАРО

Магічний хрест	142
Велика тріада	143
Кельтський хрест	144
Карти Таро	147

ББК 84 (4ЮГО)
П12

Серія «Література»
заснована в 2001 році

Друкується за виданням:

Павич М. Остання любов у Царгороді. — Львів: Класика, 1999

Переклад з сербської
Н. Т. Чорпіти

Художник-оформлювач
Л. Д. Киркач-Осипова

Павич М.

П 12 Остання любов у Царгороді: Посібник для ворожіння / Пер. з серб. Н. Т. Чорпіти; Худож.-оформлювач Л. Д. Киркач-Осипова. — Харків: Фоліо, 2006. — 159 с-(Література).

ISBN 966-03-2989-X.

Мілорад Павич, поет, прозаїк, літературознавець, перекладач, народився у 1929 році в Белграді. Фахівець з історії сербської літератури XVII—XIX ст., сербського бароко та поезії символізму. Викладав у багатьох європейських університетах (в Парижі, Відні, Фрайбурзі, Регенсбурзі, Белграді), переклав сербською Байрона і Пушкіна, був номінований на Нобелівську премію в галузі літератури.

«Мій четвертий роман — “Остання любов у Царгороді” — по суті є романом-таро, складеним із 22 розділів, що відповідають картам Старших арканів (Major Arcana). Як відомо, за допомогою карт Таро можна передбачати майбутнє, а роман “Остання любов у Царгороді” можна відчитувати у різних ключах, як і самі карти. Цей роман не передбачає долю своїх героїв. Він віщує долю самому читачеві, і читач сам може її відшукати у книзі. Під час ворожіння можна вбачати значення карт у розділах роману (які мають ті ж назви, що й окремі карти), можна вбачати смисл розділів роману в значеннях карт, можна використовувати роман і без огляду на карти, і карти Таро з нього без огляду на сам роман. А можна, керуючись тлумаченням карт Таро, поданим у змісті, спочатку розкласти карти на столі, а вже потім читати розділи роману в тому порядку, який випав у картах» (Мілорад Павич).

ББК 84 (4ЮГО)

© Мілорад Павич, 1994
© Н. Т. Чорпіта, переклад українською, 2005
© Л. Д. Киркач-Осипова, художнє оформлення, 2005
© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2005

ISBN 966-03-2989-X

Літературно-художнє видання

ПАВИЧ Мілорад ОСТАННЯ ЛЮБОВ У ЦАРГОРОДІ

Посібник для ворожіння

Переклад з сербської

Головний редактор *Н. Є. Фоміна*

Редактор *І. В. Лучук*

Відповідальний за випуск *Г. С. Таран*

Художній редактор *Л. Д. Киркач-Осипова*

Технічний редактор *Л. Т. Єна*

Комп'ютерна верстка: *О. М. Гадієва*

Коректор *В. М. Верховень*

Підписано до друку 14.03.05. Формат 70×108¹/₃₂.

Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 7,7. Умов. фарбовідб. 8,05. Облік.-вид. арк. 5,66.

Тираж 3000 прим. Замовлення № 5-1164.

ТОВ «Видавництво Фоліо»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 502 від 21.06.2001 р.

ТОВ «Фоліо»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 683 від 21.11.2001 р.

61057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8

Електронна адреса:

www.folio.com.ua

E-mail: realization@folio.com.ua

Інтернет магазин

www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів

у ВАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»,

61012, Харків, вул. Енгельса, 11

Мілорад Павич

Мілорад Павич, поет, прозаїк, літературознавець, перекладач, народився у 1929 році в Белграді. Фахівець з історії сербської літератури XVII—XIX ст., сербського бароко та поезії символізму. Викладав у багатьох європейських університетах (у Парижі, Відні, Фрайбурзі, Регензбурзі, Белграді), переклав сербською Байрона і Пушкіна, був номінований на Нобелівську премію в галузі літератури.

«Мій четвертий роман — «Остання любов у Царгороді» — по суті є романом-таро, складеним із 22 розділів, що відповідають картам Старших арканів (Major Arcana). Як відомо, за допомогою карт Таро можна передбачати майбутнє, а роман «Остання любов у Царгороді» можна відчитувати у різних ключах, як і самі карти. Цей роман не передбачає долю своїх героїв. Він віщує долю самому читачеві, і читач сам може її відшукати у книзі. Під час ворожіння можна вбачати значення карт у розділах роману (які мають ті ж назви, що й окремі карти), можна вбачати смисл розділів роману в значеннях карт, можна використовувати роман і без огляду на карти, і карти Таро з нього без огляду на сам роман. А можна, керуючись тлумаченням карт Таро, поданим у змісті, спочатку розкласти карти на столі, а вже потім читати розділи роману в тому порядку, який випав у картах».

Мілорад Павич

ISBN 966-03-2989-X

9 789660 329898